

Britanya'da Sınıf Mücadeleleri

Giriş

1789 Fransız Devrimi Britanya'da önce yaygın bir onayla karşılandı. Bir yandan Fransız devrimcilerinin İngiliz kurum ve yasalarnı örnek alması milliyetçi duygulan okşuyor, öte yandan Britanya'nın en önemli iktisadi rakibi olan Fransa'nın içine düştüğü kargaşa burjuvazinin işine geliyordu. Dolayısıyla, 1789'da Britanya'da bir yüzyıldır hüküm sürmüş olan yaygın ve sınıflarası bir görüş birliğine dayalı siyasal istikrarın kısa zamanda alt üst olacağına dair bir ipucu görünmüyordu.

1790'da milletvekili Edmund Burke *Reflections on the Revolution in France*'ı (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) yayımladı. Kitap Burke'ün öteden beri bilinen muhafazakâr görüşlerini içeriyordu. Ancak kullandığı üslubun sertliği yakın arkadaşlarını bile şaşırttı. Burke'ün kitabından üç ay sonra Tom Paine *Rights of Man*'ın (İnsan Hakları) birinci bölümünü yayımlayarak Burke'ü eleştirdi. Kitap büyük bir basan kazandı ama asıl etkisini 1792'de, "toplumsal sorun"un incelendiği ikinci bölümünün yayınlanmasıyla gösterdi. Alabildiğine yalın bir üslupla yazılmış kitapta, saf, kalıtsal hiçbir unsurla bulandırılmamış bir temsili sistemin, yegâne adil ve akli yönetim biçimi olduğu ve Fransız Devrimi'nin böyle bir sistemin kurulmasının mümkün olduğunu kanıtladığı savunuluyordu: "Sanki dünyanın başlangıcında yaşamış gibi, bir anda adil bir yönetimin başlamasını görecek bir noktaya getirilmiş bulunuyoruz."

Kitap geleneksel toplumda eşine rastlanmamış bir hızla yayıldı; birinci yılın sonuna kadar 200 bin adet satılmış olduğu tahmin ediliyor. (O dönemde Britanya'nın nüfusu yaklaşık 10 milyondur.) Kitle iletişim araçlarının bulunmadığı koşullarda kitabın nasıl bu kadar etkili olabildiği yalnızca Fransız Devrimi'nin popülerleştirdiği fikirler ve coşkuyla açıklanamaz. Britanya Jakobenezmini değerlendirebilmek için, İngiltere'nin tarihte ilk burjuva devrimini gerçekleştirmiş ülke olduğunu hesaba katmamız ve bu devrimci geleneğini kendisini hangi kurum ve ilişkiler aracılığıyla sürdürdüğünü gözden geçirmemiz gerekir.

İngiltere'de Burjuva Devrimini Hazırlayan Koşullar

İngiltere'de burjuva devrimi iki aşamada gerçekleşti. 1642-48 arasında yaşanan iç savaş devrimin birinci aşamasıydı ve Kral I. Charles'ın idamıyla son buldu. Ancak bu birinci aşamada devrim süreci, tıpkı daha sonra Fransız Devrimi'nde olacağı gibi, kitlelerin burjuvazinin de varlığını tehdit eden talepler dile getirmesine yol açtı. Burjuvazi henüz, monarşi ve aristokrasinin desteği olmaksızın, kendi başına siyasal hegemonyasını sürdürecektir araç ve kurulan yaratamamıştı. 1660'da sürülen hanedan geri çağrıldı. Çelişkiler henüz çözümlenmemişti ama burjuvazi de halka güvenemeyeceğini öğrenmişti. 1688'de İngiliz resmi tarihçiliğinin *Glorious Revolution* (Muhteşem Devrim) diye andığı bir pazarlıkla İngiliz tahtı bir yabancı prence, Hollandalı William of Orange'a sunuldu. William of Orange, yabancı paralı askerlerden oluşan bir orduyla İngiltere'ye çıktı ve tahta geçti.

Kuşkusuz bu harekâtın başanya ulaşmasının berisinde, İngiliz burjuvazisinin yüz yıl sürecek siyasal istikrarın zeminini oluşturacak bir sınıfsal ittifaklar sistemi kurmuş bulunuyordu. Bu sistemi kavrayabilmek için ise ana tarihsel zemin oluşturan sınıfsal çelişkileri ve toplumsal mücadeleleri bilmek gerekiyor.

Ortaçağın Krizi ve Geleneksel Aristokrasinin Sonu

Rönesans'ı önceleyen yıllarda (1350-1450) İngiltere de içinde olmak üzere bütün Avrupa'da bir bunalım yaşandı. Bir yandan salgın hastalıklar, özellikle de 1348'den sonra Avrupa'nın yakasını bırakmayacak olan veba, uzun süren savaşlar ve ayaklanmalar, nüfusun yüzde 30-35 oranında azalmasına yolaçtı. Uzun yol ticareti önemini korumakla birlikte, ticaret hacmi daraldı. Sınıfsal ilişkiler açısından belki de en önemli olanı, tanmsal ürünlerle mamul ürünlerin fiyatları arasında, tarım ürünleri fiyatlarının aleyhine gerçekleşen değişmeydi. Nüfusun dramatik azalmasından ötürü işgücü maliyeti artarken, aynı zamanda tanm ürünleri fiyatlarının düşmesi, aristokrasinin gelirlerinde haurı sayılır bir düşme anlamına geliyordu. Dolayısıyla, alışmış oldukları geçim düzeyini tutturabilmek için aristokratların yeni geçim kaynakları bulmaları gerekiyordu. Tarihsel kimlikleri (kılıç kuşanma hakkı) açısından, bu geçim kaynağı ancak tek şey olabilirdi: Savaş, yağma ve talanlar.

15. yüzyıl ortasında (1450-1468), İngiltere'de çeşitli aristokrat aileler arasında, daha çok sonu gelmez çete savaşlarını andıran bir iç savaş yaşandı: Güller savaşı. Avrupa'daki geleneksel savaş tarzı, modern savaşın tersine, soylu savaşırların daha çok telef olmasına yol açıyordu. Bu yüzden neredeyse 20 yıl boyunca büyük bir vahşetle sürdürülen bu iç savaş sonunda, geleneksel aristokrat nüfus yok olmanın eşiğine geldi. 16. yüzyılda kırım öylesine yıkıcı olmuştu ki aristokratların çok büyük bir bölümü, Güller Savaşı'nda sonra barışı sağlamak

18. yüzyıl İngiliz toplumu birçok bakımdan olduğu gibi, aşağı sınıfların önüne açtığı ufuklar bakımından da emsalsiz bir toplumdur. Bunda kendi cemaatleri için yazının ulaşılabilir kılınmış olması oldukça önemli bir rol oynamıştı. Popüler kültür ile 'yüksek' kültür arasındaki geçişlilik o kerteğe varmıştı ki, John Gay'in yüzyılın ilk yansında yazmış olduğu A beggar's Opera (Dilenciler Operası) yalnızca yoksullar hakkında bir opera olmakla kalmamış, operayı resimleyen Hogarth'ı da kuşkusuz eserin bu yönü cezbetmişti.

üzere, toplumun neredeyse bütün kesimlerinin desteğiyle mutlakiyetçi bir monarşinin temelini atan Tudor hanedanının, kendisine yandaş yaratmak için asalet payesi verdiği ailelerden geliyordu.

İngiliz Km

İngiliz kapitalizminin ayırt edici özelliklerinden biri, kapitalist üretim sürecine zemin hazırlayan toplumsal ilişkilerin öncelikle geleneksel şehirlerde değil kırdaki gelişmiş olmasıdır. Bunu İngiliz kıranın iki özelliği mümkün kıldı: Kırdaki feodal ilişkilerin çok erken çözülmesi ve kırsal bölgelerde zanaat faaliyetlerinin yoğunluğu.

Feodal İlişkilerin Çözülmesi

İngiliz aristokrasinin bu "modern" niteliği, İngiltere'de kapitalizmin gelişmesi açısından oldukça önemli bir unsurdur. Rönesans'a egemen olan bu kesim, hukukî statü açısından aristokrat olmakla birlikte, kıta Avrupa'sındaki geleneksel aristokratların birçok alışkanlık ve törelerini paylaşmıyordu. Örneğin, Fransa ve Almanya'dakinin tersine İngiltere'de bir aristokratın gelirini çalışarak sağlaması, asalet payesini yitirmesine yol açmazdı. Bu, aristokrasinin büyük bir kesiminin, gelişmekte olan burjuvazi ile aynı safta yer almasını kolaylaştıran olgulardan biriydi.

Yeni İngiliz aristokrasinin esnekliği, kırdaki feodal üretim ilişkilerinin de köklü bir dönüşüm geçirmesini sağladı. Feodalizmin sosyo-ekonomik özü demesne (malikâne) toprakları ile özgür olmayan köylülük arasındaki ilişkide yatar. Bu ilişkiler ağı içinde "serfliğin temel işlevi

İngiltere'yi kıta Avrupası'ndan ayırdeden, belki de en önemli fark, hem serfliğin hem de bağımsız köylülüğün, kıtaya kıyasla çok daha önceki bir noktada ortadan kalkmış olmasıydı. Yandaki resim, yegâne üretim aracının mülkiyetini hâlâ elinde bulunduran bir tarım işçisini göstermektedir.

lord'un topraklarının işletilmesi için işgücü sağlamaktır". Ancak kısmen yeni aristokratların geleneksel alışkanlıklardan yoksun oluşuna, kısmen de köylü ayaklanmalarına bağlı olarak, 15. yüzyıldan başlayarak İngiliz kırsalında bu ilişki çözüldü ve 16. yüzyıla varıldığında İngiltere'de tarım "sadece yasal çerçevesi ve dışsal görünümü itibarıyla feodal"di. Serflik yasal bir ilişki olarak varlığını sürdürse de, ekonomik bir ilişki olarak hemen hemen ortadan kalkmıştı. Angaryanın, emek hizmetlerinin yerini neredeyse bütünüyle parasal olarak ödenen kira almıştı. Bu ise, üretimdeki sorumluluğun "köylü dünyasının elitinin" eline geçmesi anlamına geliyordu. Zamanla kiracı çiftçi, sadece toprağın kirasını ödeyen ve sermayesini kendisi sağlayabilen bir konuma gelebilmişti. Bu noktada ise, artık kendi topraklarını satın almasının önünde, toprak kıtlığının dışında, hiçbir engel kalmaz. Bu şekilde bağımsızlaşmış, soylu olmayan köylü sınıfı, 300 yıl içinde giderek İngiliz toplumunun belkemiğini oluşturacak toprak sahibi bir sınıf oluşturdu. 16. yüzyılda İngiliz Kilisesi'nin Katolik Kilise'den kopmasına ve elindeki toprakların devletleştirilmesine yol açan reform hareketinin berisindeki en önemli dinamiklerden biri, gentry (eşraf) diye anılan bu yeni sınıfın toprak ihtiyacı idi.

Kırsal Zanaatlar

Rönesans, bütün Avrupa'da kentsel bir canlanma, yeni bir şehirli kültürün yaratılma dönemi idi. Bu süreç içinde başı, klasik Roma İmparatorluğu döneminde de önemli bir merkez olmuş, bir ticaret kavşağı olma özelliğini yitirmemiş şehirler çekiyordu. Bu şehirlerde ticaretin yanı sıra, kendilerine daha geniş bir pazar bulabilen zanaatlar da canlanıyordu. Kuşkusuz bu zanaatlar içinde de "kitlesel" tüketime en yakın olanı dokumacıydı. Bütün bunlar, 14. ve 15. yüzyıllardaki fiyat hareketlerinin tersine dönmesine, 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yün fiyatlarında tahıl fiyatlarına göre bir artış olmasına yolaçtı.

11. yüzyıldaki Norman istilasıyla birlikte Flaman zanaatkarlar tarafından getirilen dokumacılık, özellikle yünlü dokumacılık İngiltere'nin de geleneksel zanaatıydı. Ancak klasik Roma İmparatorluğu'nun uç bölgelerinden biri olan İngiltere'de şehir hayatı her zaman son derece sönük olmuştu. Diğer zanaatlar gibi dokuma da, köylerde ancak kısmen uzmanlaşmış köylüler tarafından yapıyordu. Engels bunların hayatını şöyle betimler: "Dönemin İngiliz sımai işçileri, (...) dünyadan ellerini eteklerini çekmiş, bir inziva içinde yaşıyorlardı; hiçbir zihinsel faaliyetin tedirgin etmediği hayatlarında ani ve büyük değişikliklere yer yok. Okumayı bilenleri az, yazmayı bilenleri daha da azdı; düzenli olarak kiliseye giderler, hiç politika konuşmazlar, hiç komplo yapmaz, hiç düşünmezlerdi. Fiziki faaliyetlerden zevk alırlar, İncil okunduğunda atalarından devraldıkları bir saygıyla dinlerler ve herhangi bir şeyi soru sual etmelerine hiç izin vermeyen alçakgönüllükleri içersinde "üstün sınıflara" karşı çok iyi duygular beslerlerdi. Ama entelektüel bakımdan ölüydüler; sadece kendi özel, küçük çıkarları için, tezgâhları ve bahçeleri için yaşarlardı ve ufuklarının ötesinde bütün insanlığı alt üst eden o güçlü hareket hakkında hiçbir şey bilmezlerdi. Yaşadıkları sessiz, bitkisel hayat içersinde rahattılar ve sanayi devrimi olmasaydı, bu varoluştan hiç çıkmazlardı. Evcimenliği içersinde ne kadar romantik olursa olsun, bu varoluş yine gerçek insanlara layık değildi."

Ancak Rönesans'la birlikte gelen canlanma, İngiltere'deki bu "geri" koşulların bir avantaja dönüşmesine yolaçtı. Kıta Avrupa'sında şehirlerin gelişmişliği, aynı zamanda çalışanların örgütlerinin, loncaların gelişmişliği anlamına geliyordu. Bunların gücü, bir tekel avantajı elde etmelerine, kendi belirledikleri koşullar dışında herhangi bir mamulün piyasa için üretilmesini engellemeye ve ücretlerin belli bir düzeyin altına düşmesini önlemeye yetiyordu. Bu koşullarda, Rönesans şehirlerinin çoğulcu yapısının dayattığı bu kısıtlamalara bağımlı olmayan İngiliz burjuvazisi, doğal olarak yünlü dokumayla ilgili faaliyetlere yöneldi. Bu yönelişin iki önemli sonucu oldu: *Enclosure* hareketi, yani köylerin ortak topraklarının otlak yapılmak üzere çitlenmesi ve emek sürecinde önemli bir yenilik olan *putting out* (götürü) sisteminin gelişmesi.

Götürü Sistemi

Götürü sistemi, nihai ürünü pazarlayacak tüccar kapitalistin, üreticilerle daha üretim sürecinin başında bir anlaşma yapmasına dayanır. Bu anlaşmaya göre tüccar kapitalist hammaddeyi temin ederek, üretilecek ürünü henüz ortada yokken satın almış olur. Ancak üretim araçları henüz üreticilerin mülkiyetindedir ve genellikle kendi evleri olan üretim ortamı üzerindeki denetimlerini yitirmemişlerdir. Fakat ticari kapitalizmin gelişip yaygınlaşmasına paralel olarak tüccar kapitalist sadece hammadde sağlamakla yetinmeyip, hammaddelerle birlikte işletme sermayesi ve giderek üretim araç ve gereçlerini de temin etmeye başlar. Böylelikle bağımsız üreticinin bağımsızlığını yitirmesi, proleterleşmesi sürecinde önemli bir adım atılmış olur.

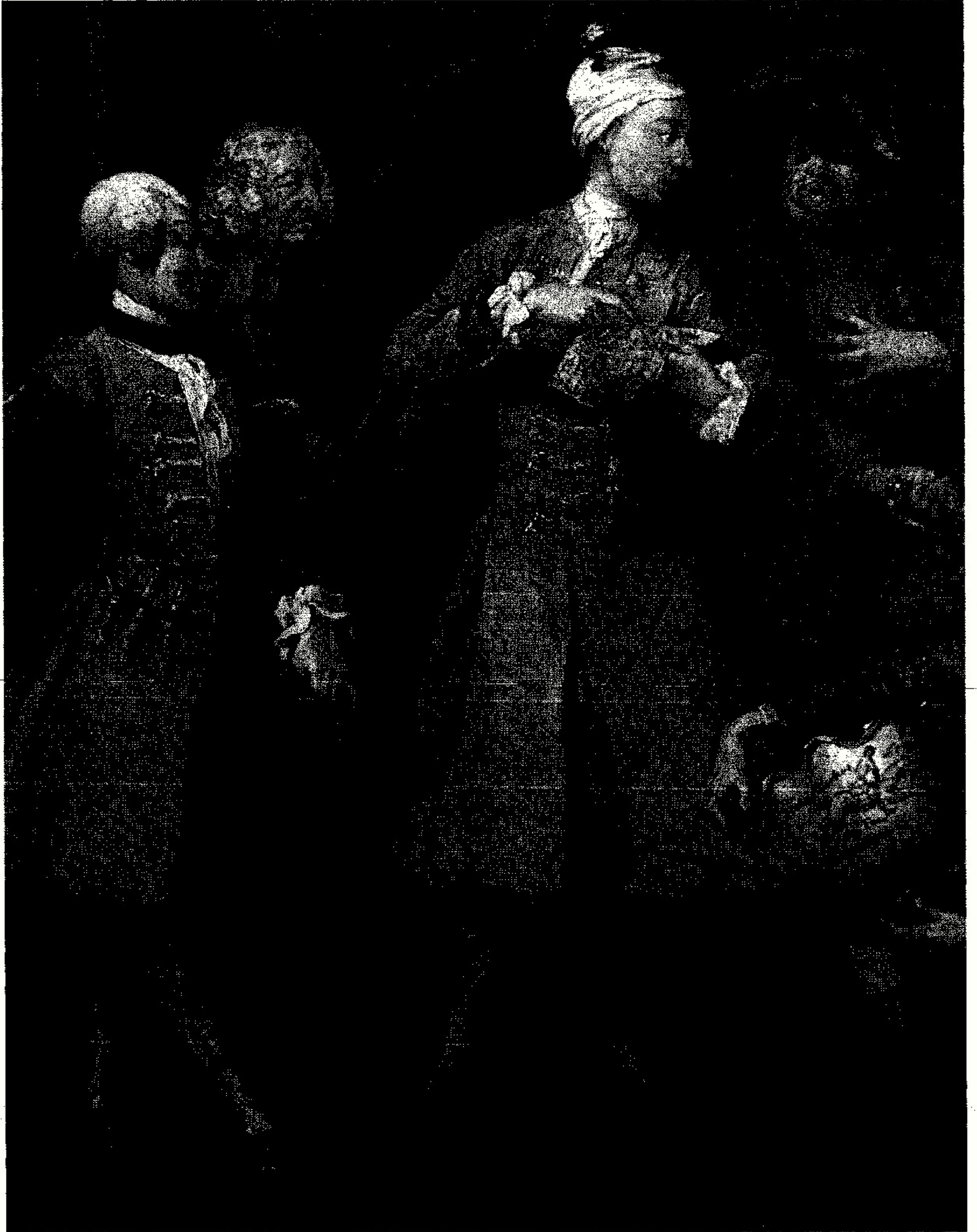
Yüzyıl Çitlenmesi

Dokuma imalatında götürü sisteminin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için toprak sahibi burjuvazinin elinde hatırı sayılır miktarda yün bulunması gerekiyordu. Ayrıca yün sadece götürü sisteminin bir girdisi olarak değil, bir ihraç malı olarak da değer kazanmıştı. Bu koşullarda köylerin ortak toprakları, Kilise arazileri ve direnemeyen küçük köylülerin tarlaları çitlenerek otlaklara dönüştürüldü. Bu uygulamalar çoğunlukla yasal değildi ve yarattıkları tahribat, o dönemde yaygınlaşan "Sheep eat man" (Koyunlar insan yer) atasözünün de veciz

Priestley gibi bilim adamları, William Blake, Hogarth gibi ressamalar, İngiltere'nin eski düzeninin bir anlamda belkemiğini oluşturan zanaatkarların, bağımsız üreticilerin, 18. yüzyılın refah koşullarından yararlanma tarzının tipik örnekleri sayılabilir. Bunlar geleneksel bağlarından koparak, kendilerine tamamen modern ilişkilere göre örülmüş bir yer tutmuşlardır. Ancak eserlerinde, kendi pürten geçmişlerinin sembolizminin ağırlığını sezmek hâlâ mümkündür. Örneğin Hogarth'ın *Rake's Progress*'inin (karşı sayfada) görünürdeki amacı bu dönem İngiltere'nin bütününe egemen olan yolsuzluğu, yozluğu, sefahati belgelemektir, ama kullandığı yapısal tema, pürten edebiyata John Bunyan'ın *Pilgrim's Progress* (Hacının İlerleyişi) adlı eserinden beri egemen olan, kurtuluşa, selâmete doğru ilerleme temasıdır.

18. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'nın hayranlığını uyandıracak parlamentonun temeli olan seçim sistemi İngiltere'de daha yüzyılın başında kurulmuştu. Ancak temsilî sistemin temelini oluşturan seçim bölgeleri, daha tespit edildikleri noktada bile, ülke gerçeğine dair hiçbir şeyi yansıtmıyordu. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan ve görsel taşlamanın en büyük ustalarından biri sayılan Hogarth, resimlerinde sık sık bu konuyu işlemiş, seçim sisteminin yol açtığı yolsuzlukları da şiddeti de belgelemişti.

bir biçimde dile getirdiği gibi, olağanüstü bir derinlikteydi. Bir yanda kırdaki geniş bir mülksüzler kitlesi yaratılırken, öte yandan ortak toprakların kaybolması, özel mülkiyetin yaygınlaşması, köylerdeki geleneksel dayanışma biçimlerinin ortadan kalkmasına yol açıyordu. Bütün bunların yarattığı alt üstlükler İngiltere'deki erken burjuva devrimini hazırlayan önemli unsurlardan biriydi.

İngiltere'de İç Savaş

16. yüzyıldan 17. yüzyılın ortasına kadar İngiltere'de bir mutlakiyetçilik çağı yaşandı. Bu çağın özellikleri arasında şunlar sayılabilir: Parlamentonun varlığı; kıta Avrupa'sındakilere göre bürokratik aygıtın oldukça cılız olması; gelişkin yerel yönetim organlarının varlığı; yine kıta Avrupa'sındaki ile karşılaştırıldığında görece küçük bir kara ordusuna karşılık, güçlü bir donanmanın varlığı.

Mutlakiyetçiliğin Sonu

Mutlakiyetçi krallık, başlangıçta çok geniş bir toplumsal mutabakat temeli üzerine kurulmuştu. Ancak özellikle kırdaki toplumsal çelişkiler derinleştikçe, kraliyet bütün toplumu temsil edebilme yeteneğini yitirdi; çitleme hareketlerine karşı çıkarak, bunların hızını kesip, taraf olmaya doğru itildi ve toprak sahibi sınıflar karşısına aldı. Ancak mutlakiyetçi kraliyetin kaderini tayin eden, vergilerle kraliyeti sübvansetmeyi kendi çıkarları açısından artık gereksiz bulan ticaret burjuvazisinin bu toprak sahibi sınıflarla ittifakı oldu. Parlamento zaten bu sınıfların temsilcilerinden oluşuyordu, 1640'ta parlamento halka bir çağrı yayınlayarak, iç savaşı fiilen başlatmış oldu.

Bütün burjuva devrimlerinde olduğu gibi, İngiliz iç savaşında da burjuvazinin saflarında savaşı, savaşı burjuvazi için kazanan küçük esnaf, zanaatkarlar, Londra'da sayısı giderek artmakta olan ayaktakımı ve bağımsız köylülüğün bir bölümü oldu. Devrim koşulları bu halk kesimleri ile aynı safta çarpıştıkları burjuvazi arasındaki çelişkilerin de bütün burjuva devrimlerinde olduğu gibi su yüzüne çıkmasına yol açtı. Daha savaşın ilk yıllarında, çeşitli köy ve kasabalarda kralı da parlamento da reddeden ayaklanmalar başgösterdi. Örgütlenme tarzları ve kendiliğindenlikleri açısından geleneksel köylü ayaklanmalarını andıran bu ayaklanmalar kolaylıkla bastırıldı.

Ancak hem savaşın gidişatı açısından hem de devrimin radikalleşmesi açısından asıl tayin edici unsur, Oliver Cromwell önderliğinde New Model Army (Yeni Model Ordu) adı altında bir ordunun kurulması oldu (1645). Gerek komuta düzeyindeki aristokratik ayrıcalıkların kaldırılması, gerekse ordunun büyük bir kısmının gönüllülerden oluşması bakımından Yeni Model Ordu, daha sonra Avrupa'yı alt üst edecek olan Fransız Devrim ordusunun bir habercisi sayılabilir.

Kraliyet ordusunu kolaylıkla yenen Yeni Model Ordu, aynı zamanda halkla birlikten doğan gücünü kanıtlayan; eşitliğin gerçekleşmesine ve dolayısıyla da askerlerin radikalleşmesine yol açan bütünüyle yeni bir örgütlenme türüydü. Bu örgütlenme içinde savaş boyunca derinleşen bir tartışma doğdu. Bu tartışmalar sayesinde Londra'daki zanaatkar çıraklarının hareketli olarak başlayan Leveller'lar (Düzleyiciler) hareketi, ordudaki erler arasında da yaygınlaştı. Savaşın sonunda bu erler, Agitator ("ajitator" teriminin kaynağı) adı verilen kendi subaylarını seçmeye başladılar; kralın tutuklanmasına karar verdiler ve genel oy hakkına dayalı bir temsili demokrasi talep eden Agreement of People'i (Halk Sözleşmesi) tartışarak onayladılar. Oysa parlamenterler, oy hakkını mülk sahibi olma koşuluna bağlayan töreden vazgeçmemekte kararlıydılar. Bu konuda soylu olmasalar da toprak sahibi olan subayların tam desteğine sahiptiler. 1649'da Kral I. Charles, bir bakıma radikal orduyu yatıştırmak için idam edildi ama aynı sırada orduda da geniş bir tasfiyeye gidildi. İrlanda'ya düzenlenen seferle, adanın zapu gerçekleştirildi. 1653'te de burjuvazi ordudaki muhafazakâr subayların en başarılı olan Oliver Cromwell'in askeri diktatörlüğüne razı oldu.

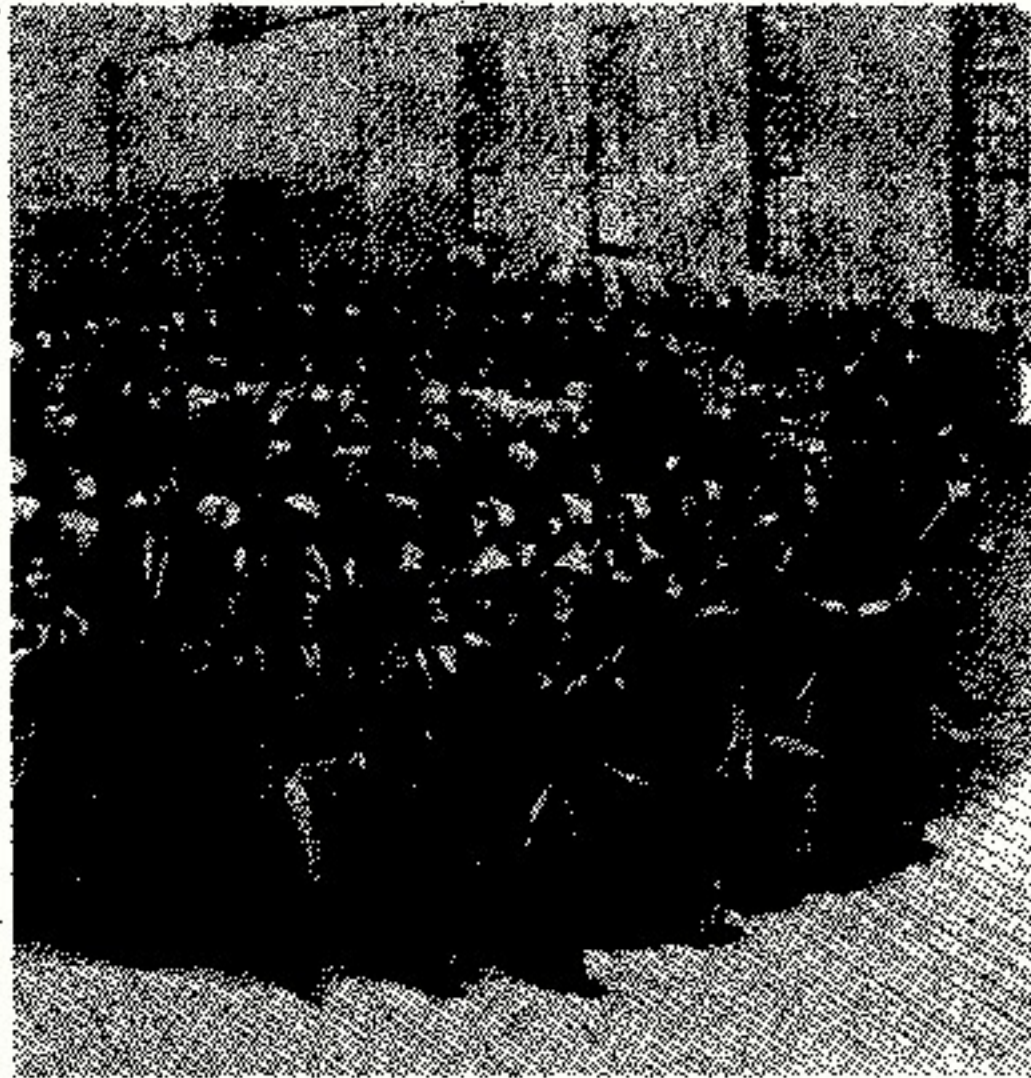
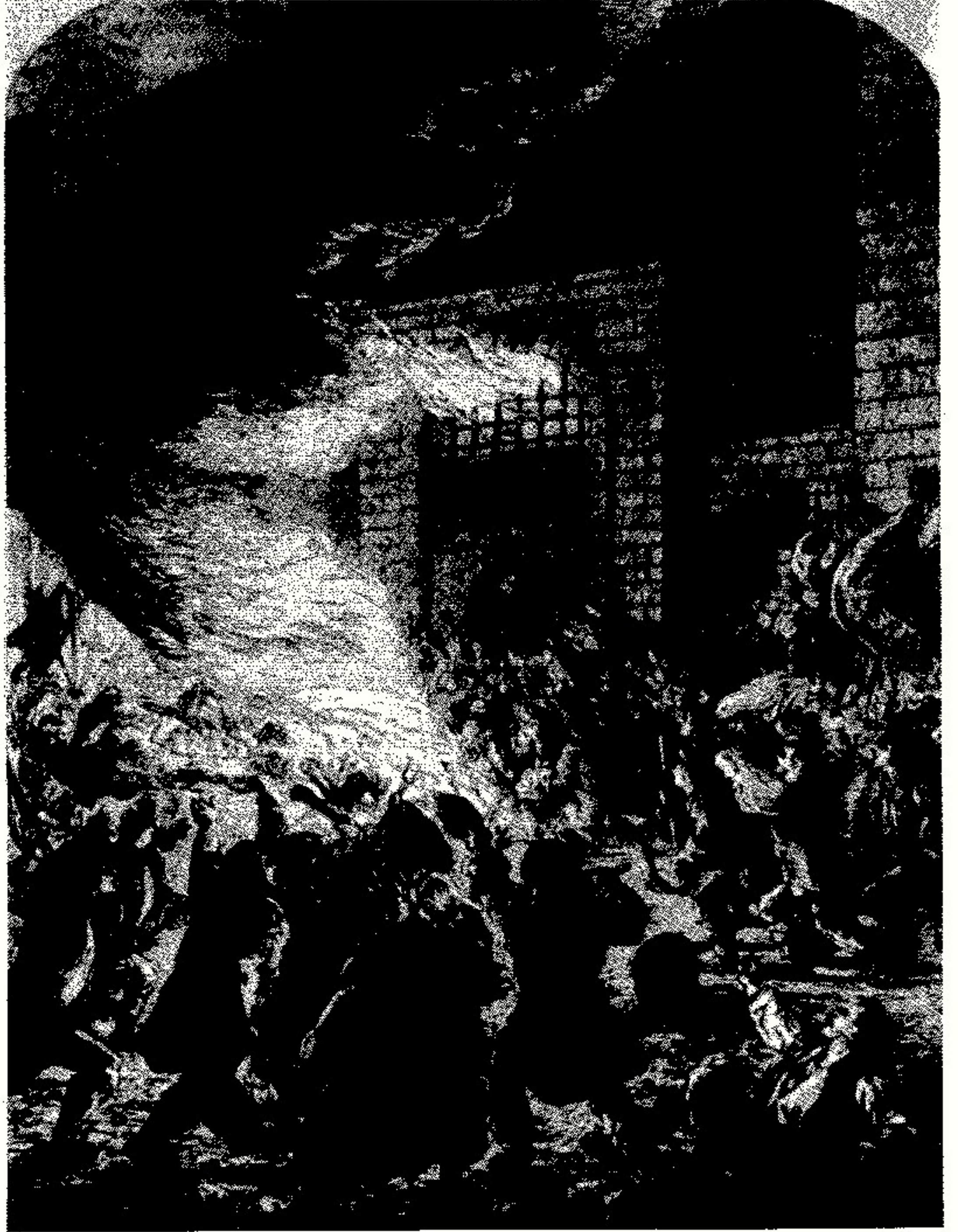
İngiltere'de Muhalif (Dissenting) Kiliseler: Püritenizm

İç savaş sırasında halk kitlelerinin burjuvazinin safında çarpışmasında en önemli etken Kilise düşmanlığı olmuştu. Gerçi daha 16. yüzyılın ortasında İngiliz Kilisesi, Katolik Kilise'den kopmuş ve ulusal bir kilise halini almıştı ama bu dönüşüm sırasında, Kilise'nin hiyerarşik yapısı neredeyse olduğu gibi korunmuş ve Kilise'nin halktan aldığı vergilere dokunulmamıştı. Reform hareketini izleyen yıllarda, püritenizm adı altında bilinen bir görüş ve hareketler manzumesi, reform hareketinin derinleştirilmesini talep etmeyi sürdürdü. Aralarındaki ilahiyata ilişkin farklar bir yana, tümünü birleştiren ortak yön, Kilise'nin daha demokratik bir biçimde örgütlenmesini talep etmeleriydi. Kimi vaiz ve ruhbanların cemaat tarafından seçilmesini, kimi ise cemaat ile vaiz ve ruhbanlar arasındaki farkın tamamen ortadan kaldırılmasını, dini işlevlerin sıradan cemaat üyeleri tarafından yerine getirilmesini öngörüyorlardı. Düzleyiciler hareketi, bir anlamda, püritenizmin barındırdığı bu demokratik taleplerin, dinsel niteliklerinden sıyrılarak ulaştığı en ileri aşamayı temsil ediyordu. Hareketin yenilgisinden hemen sonra yayılma alanları daralmakla birlikte, bu görüşler çeşitlendi ve daha da radikal bir nitelik

İngiltere'deki püriten mezheplerin sonuncularından biri de, 18. yüzyılın sonunda John Wesley'in kurduğu Metodizm'dir. Metodizm, bir yandan muhalif püriten geleneğe yeni bir dinamizm kazandırırken, bir yandan da bu dinamizmin kendisini dini kanallar içinde tüketmesine yol açmıştır. Resimde Metodizm'in kurucusu Wesley'in vermekte olduğu bir vaiz görülüyor.

19. yüzyılın açık sınıfsal hareketlerinden önce, 18. yüzyılda kitlesel hareketler, çoğunlukla bir kalabalığın (mob) kendi dışındaki unsurlar tarafından manipüle edilmesi şeklini alıyordu. Bu tür ayaklanmaların en ünlüsü, katoliklere karşı girişilmiş olan Gordon Ayaklanmaları idi. Londra'daki Katoliklerle Protestanlar arasındaki çatışma kesinlikle egemen sınıfın çeşitli kesimleri arasındaki bir çatışmaydı. Ancak Katoliklere saldırmaya kışkırtılan bu kitle oldu. Yine de, kitlenin ayaklanmasının, onu kışkırtandan bağımsızlaştığı bir an her zaman **gelebiliyordu**. Çoğunlukla bu an hapisanelerin basılarak mahkumların kurtarılmasına tekabül ediyordu. Resimde Gordon ayaklanmalarından böyle bir sahne görülüyor.

Tanrı'ya ibadetlerini sarsılarak, titreyerek, ihtilaclar geçirerek ettikleri için Shakers adını alan püriten mezhebi, İngiliz Devrimi sonunda **mistikleşerek** içe dönen sayısız mezhepten biriydi. Ancak **Shaker'ların** toplumsal mücadeleleri, göç ettikleri Amerika'da **kürdükten** utopyalarla devam etti. Bu cemaatlerin, özellikle bir süre için onlardan birinde yaşayan **Robert Owen**'in fikirleri ve hayatı üzerinde önemli bir etkisi olacaktı.

kazandı. Kendilerini **True Levellers** (Gerçek Düzleyiciler) diye adlandıran **Digger'ların** (Kazıcılar) talepleri demokrasi ile sınırlı değildi. Doğrudan doğruya özel mülkiyeti eleştiriyorlar, komünist koloniler kuruyorlardı. Hristiyanlık giderek, neredeyse Feuerbach'ın görüşlerini önceleyen bir maddeci **panteizm** (tüm tanrıçılık) yönünde evriliyordu.

Cromwell'in askerî diktatörlüğü seferlerin yanı sıra, büyük ölçüde bu radikal püriten mezhepleri bastırmakla geçti. Ancak Cromwell'in 1658'de ölmesi, sağlanmış olan istikrarın ne kadar yüzeysel olduğunu göstermeye yetti. Orduda erler, yine **"ajitatörler"** seçmeye başladı. Bastırıldığı sanılan radikal mezhepler yine faaliyet göstermeye başladı. Bütün bunlar egemen sınıfların askerî diktatörlüğün, burjuvazinin iktidarını sürekli kılacak kurumları yaratamadığına ikna etmeye yetti. 1640'ta devrimi başlatmış olan parlamento yeniden toplandı ve 1660'ta, idam edilen I. Charles'ın oğlu II. Charles'ı tahta geçmek üzere İngiltere'ye çağırdı.

Oligarşik Parlamento

Restorasyonu izleyen yıllar, toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisi arasında zaman zaman çok sertleşen bir mücadeleye tanık oldu. Kalıcı bir uzlaşmaya **ancak** 18. yüzyıl başında, Britanya meşruti monarşisinin **istikrarının temelini** oluşturacak iki parti sisteminin kurulmasıyla **ulaşıldı**. Partilerden biri 1714-1770 arasında siyasal iktidarı elinde tutacak olan ticaret burjuvazisinin temsilcisi **Whig'ler** **öbürü**yse, toprak sahibi **tarım** burjuvazisinin temsilcisi **Tory'ler**di.

Uzlaşmayı mümkün kılan, iki kesim arasında iki **temel** konu üzerinde çok köklü bir görüş birliği olmasıydı. Birincisi, **mutlakiyetçi** monarşi ve Eski Düzen'e muhalefetti. II. Charles'ın oğlu

Zanaatlerin kırdaki yoğunlaşması, onları şehirlerin sağladığı konumdan yoksun bırakıyordu. Ama özellikle çeşitli madencilik türleri bu konuda çifte bir bahtsızlıkla maluldü. Şehir dışında olmanın yarattığı yalıtılmışlığa ek olarak, iş koşullarının farklılığı, günün büyük bir bölümünü yeraltında geçirmek zorunluluğu da, onları diğer çalışanlardan ayırıyordu.

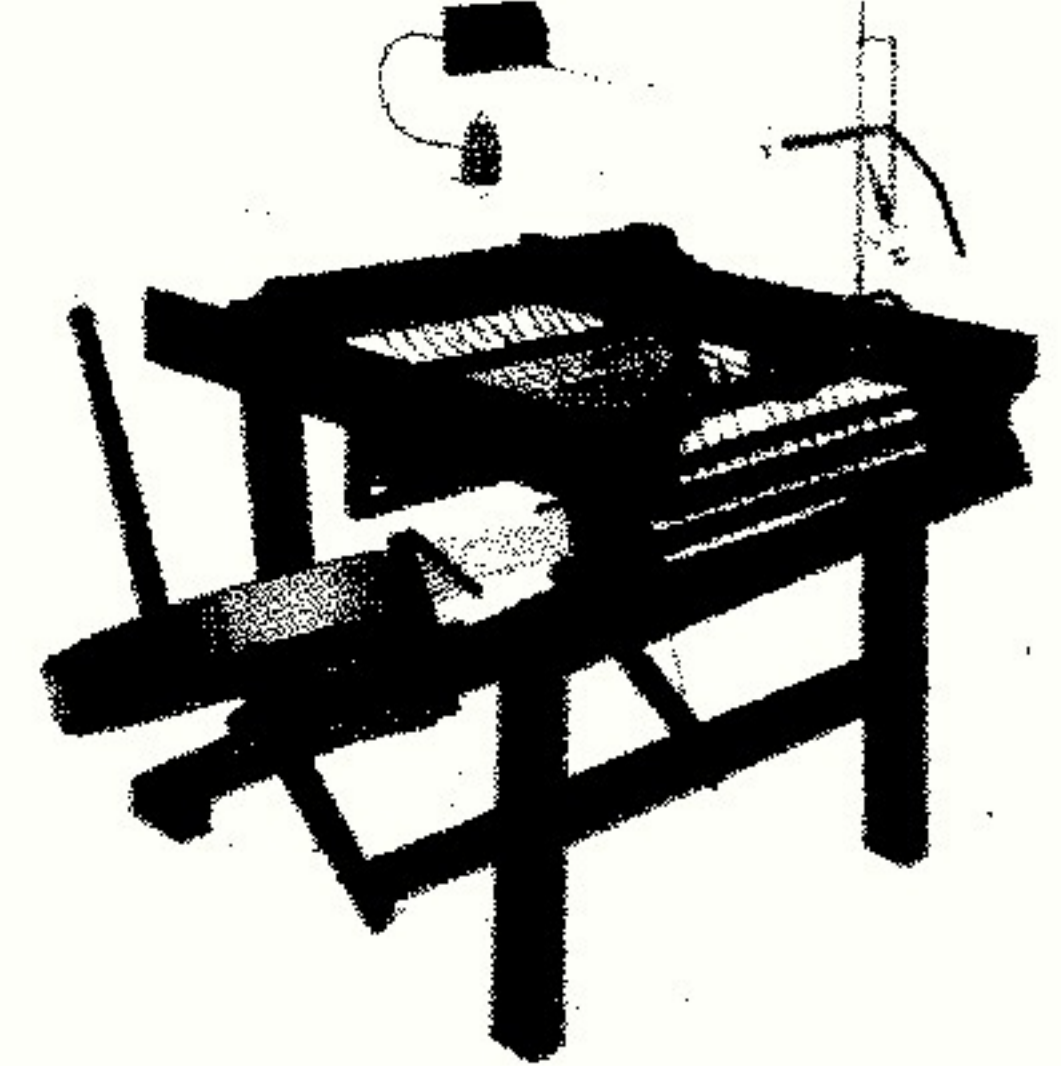
II James'in 1680lerde giriştiği mutlakiyetçiliğin toprak sahipleri arasında ancak çok zayıf bir destek bulabilmesinin ve 1688'de hanedan değişikliğinin sadece pazarlıkla gerçekleştirilebilmesinin nedenlerinden biri buydu. Yine aynı nedenden ötürü, 18. yüzyıl boyunca hükümetlerin ve parlamentonun uygulamaları hep doğrudan doğruya bir sınıf olarak burjuvazinin çıkarlarını yansıttı. Örneğin 18. yüzyılın başında yemden büyük bir çitleme dalgası başladı. Arada geçen süre içinde tarım ürünlerinin fiyatları arttığı için artık ortak topraklar tanıma açılmak üzere çitleniyor ve burada, kapitalist girişimciliğin keşfettiği teknikler kullanılarak, daha üretken ve verimli bir tarım geliştiriliyordu. Ama 18. yüzyıl çitlemesini 16. yüzyıldan ayırt eden asıl fark, çitlemenin artık yasal yollarla, devletin gücü kullanılarak yapılmasıydı. İlk *Özel Çitleme Yasası* 1710'da parlamentodan çıktı ve bu tarihten sonra da bu yasaların sayısı hızla arttı.

1700 ile 1760 yılları arasında özel çitlemeye ilişkin olarak 208 yasa çıkarıldı ve bunlarla 312.363 akr (1 akr = 4046,7 m²) genişliğinde alan çitlendi. 1761 ile 1801 arasındaki kırk yılda, önceki 60 yıldakinin yaklaşık on katı, yani iki bin yasa yapıldı ve bunlar, önceki 60 yılda çitlenen toprağın yine yaklaşık on katının, 3.180.871 akr'lık arazinin özel mülk olarak tescil edilmesini sağladı. 1802 ile 1844 arasında çıkarılan yasa sayısı 1883, çitlenen toprağın toplam yüzölçümü, 2.549.345 akr'dı. 1845 sonrasında hem çıkarılan yasaların sayısı hem de resmen özel mülk haline getirilen arazinin yüzölçümü azaldı (672 yasa, 522.227 akr alan).

Egemen sınıfların köklü bir görüş birliği içinde oldukları ikinci önemli konu ise, kendi aralarındaki mücadeleler sırasında halkın gücüne başvurmamaktı. İç savaş, gerek toprak sahiplerini gerekse ticaret burjuvazisini bir halk hareketinin, her iki kesimin de varlığını tehdit edebileceğine ikna etmişti. Zaten 18. yüzyıl ile birlikte yeni bir evreye girmiş olan sömürgecilik hem Britanya'nın genel refah düzeyini yükselterek, hem de kapitalistleşme süreci içerisinde mülksüzleşenlerin "ihraç edilmesi"ne imkân sağlayarak, burjuvazinin toplumsal hoşnutsuzluğu gidermesini mümkün kılıyordu.

Pasif Direniş

Bu koşullarda kitleler yüz yıldan uzun sürecek bir depolitizasyon sürecine girdiler. İç savaş yıllarında tanrıtanımazlığın eşiğine gelmiş olan radikal püriten mezhepler, yeniden mistikleştirildi. Ancak bu, iç savaş sırasında dile getirilen radikal demokratik talepleri, geliştirilen komünist ütopyaların anısını bantıran bir mistisizmdi. Başka bir deyişle, 18. yüzyıl boyunca radikal püritenizm, mülksüzlere, işsizlere, zanaatkar çıraklarına, toprağını yitiren köylülere bu dünyayla barışmayı değil, pratik bir ifadesini ~~bulamasa~~ da bu dünyayı eleştirmeyi Öğreten, dünyadan ve özellikle de burjuvazinin değerlerinden manevî bir kopuşu gerçekleştirmeyi öğütledi. ~~Bu eğilimin en tipik örneğini, püritenizmi edebi düzeyde en parlak~~ bir biçimde ifade etmiş olan John Bünyan'da buluyoruz. Bünyan, gençliğinde radikal gruplara katıldıktan sonra daha ileri yaşlarında yazdığı alegorik roman *The Pilgrim's Progress*'de (Hacının

18. yüzyıl, toplumun çok değişik kesimleri için heyecanlı bir araştırmacılık çağı olmuştur. Yine de araştırmacılığın aldığı biçimleri, kısmen de olsa, toplumsal konumlarına bağlayarak ayırtmak mümkün. Gentry sınıfı genellikle, ~~sağda görülen alet türünden gök haritalarından~~ yararlanarak 17. yüzyılın Bilimsel Devrimi'ni bir adım daha ileri götürmeyi denerken, zanaatkarlar daha ziyade ~~pratik aletlere~~ yöneliyorlardı. John Kay, yukardaki alet aracılığıyla iplik eğirmenin verimliliğini iki katına çıkarmayı amaçlamıştı.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başının, burjuvazi açısından en ciddi sorunlarından biri dilencilikti. İngiltere, kapitalizmin tersinmez bir biçimde yerleşmesinin kritik yılları sayılabilecek yirmi yılı savaşa geçirmişti. Toplumsal dönüşümün çok hızlı bir biçimde seyrettiği bu yılları savaşa geçirenlerin, döndüklerinde, dilencilik dışında yapabilecekleri bir iş bulma şansları çok düşüktü. Resimdeki kadın, savaştan dönen askere "Johnnyne kadar değişmişsin! Seni nerdeyse tanıyamayacaktım." diye bağıyor.

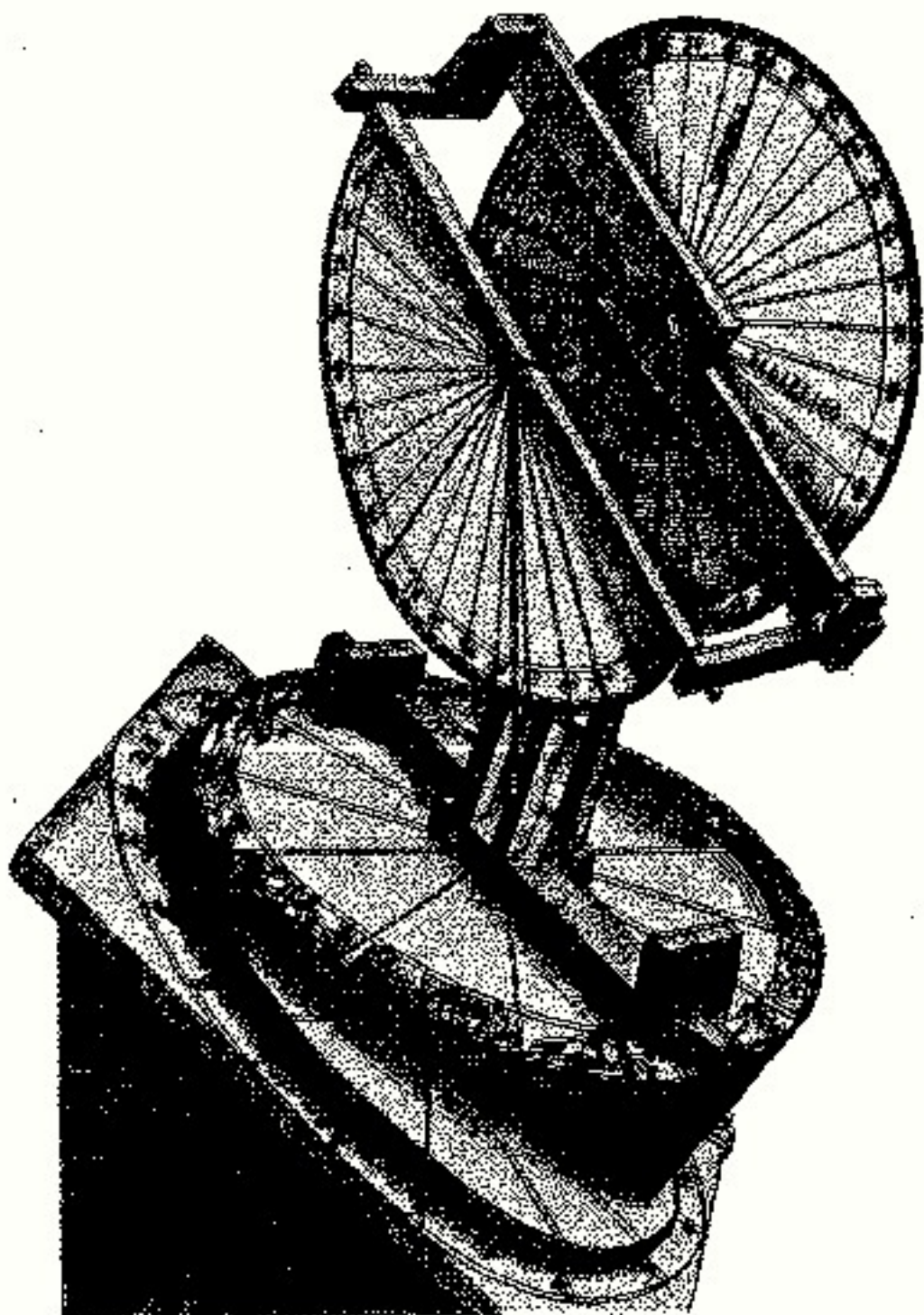
İlerlemesi) tipik bir Hristiyan'ın, kurtuluşu bulmak üzere, mallar, bolluk ve tamahkârlık dünyasını terketmesini anlattı.

Radikal mezheplerin ideolojik işlevleri kadar önemli bir diğer yönü de kitlelerin eğitim ve örgütlenmesinde oynadıkları roldü. Püritenizm, İncil'e her türlü otoriden daha fazla önem verdiğinden, kitleler arasında okur yazarlığı ve dinî tartışmaları teşvik ediyordu. Bu yüzden 18. yüzyılda İngiltere'de okur yazarlık oranı, başka hiçbir Avrupa ülkesi ile kıyaslanmayacak kadar yüksekti. Dahası kilisenin hiyerarşik yapısının reddedilmiş olması, cemaat içersinde zengin bir demokratik örgütlenme deneyiminin birikmesini sağladı.

Bütün bunlar muhalif kiliselerin, Britanya'daki toplumsal mücadelelerde, gerek önderlik gerekse kitle düzeyinde merkezî bir rol oynaması sonucunu verdi. İşçi sınıfının kendi kendisini kurmasının tarihini anlattığı dev eseri *The Making of the English Working Class*'da (İngiliz İşçi Sınıfının Kendisini Kurması) tarihçi E.P. Thompson Bünyan'ın *Hacının İlerlemesi*'nin, Paine'in *İnsan Hakları*'yla birlikte İngiliz işçi sınıfı hareketinin iki temel metninden biri olduğunu söyler.

İngiliz Jakobenizmi

Paine'in *İnsan Hakları*'nın ikinci bölümü Şubat 1792'de yayınlanmıştı. Kitap aralıkta yasaklandı ve yargılanacağını haber alıp Fransa'ya kaçmış olan Paine, gıyabında mahkûm edildi. Genellikle düşünce ve basın özgürlüğü konusunda duyarlı olan İngiliz burjuvazisini rahatsız eden şey yalnızca metnin kendisi değildi. 1792'de bütün çalışanlar başdöndürücü bir hızda, bir örgütlenme sürecine girmişti. Kurulan örgütler, çeşitli biçimler alabiliyordu ama en yaygın olanı *Correspondence Societies* (Yazışma Dernekleri) idi. Bu derneklerin çeşitli faaliyetleri arasında Paine'in kitabının çok ucuz baskılarını yaparak satmak da vardı; kitabın tirajının yayınlandığı yıl 200 bine ulaşmasını sağlayan bu örgütlerdi. Britanya'da Jakobenizm dendiğinde akla gelen de hep bu örgütler oldu; bu nitelemeyi sadece pasif bir biçimde

benimsemekle kalmayan örgütler, sık sık kendileri de Fransız Devrimi'nin terimlerine başvurdular. Örneğin 1792' Londra'da Londra Yazışma Derneği, *Devrimci Konvansiyon*'u kurulmasını önerdi; aynı yıl Edinburgh'da bir *Halkın Dostları Konvansiyon*'u toplandı. Ancak Fransız Jakobenizminden devralınmış bütün bu retoriğe karşın, sözkonusu örgütlerin sınıfsal ve ideolojik bileşimi, Britanya'nın Jakobenizmini Fransa'ninkinden ayıran mesafeyi açıkça ortaya koyar. Robespierre, Danton, Desmoullins, Saint-Just; hepsi avukat olmak üzere hukuk eğitimi görmüş kişilerdi. Taşrada da Jakoben kulüpler, doğrudan doğruya burjuvaların önderliği altında olmadıklarından, onların organik aydınlarının, hukukçuların, hekimlerin, noterlerin sözlerini dinliyorlardı. Fransa'daki Jakoben kulüpler burjuva niteliklerini hiçbir zaman gizlemediler. Oysa *Londra Yazışma Derneği*'nin kurucusu Thomas Hardy bir kunduracı ustasıydı, derneğin en önemli genel sekreterleri Francis Place ise bir terzi. Kısacası Fransa'da çalışan sınıfların Jakoben kulüplerle kurduğu ilişki temsili bir ilişkiydi; oysa İngiltere'de Jakobenizm geleneksel çalışan sınıfların kendi adlarına başlattıkları bir hareket oldu.

Genel seferberlik, zorunlu askerlik gibi uygulamalar bütün Avrupa'da Fransız Devrimi'nden sonra ve Fransa örneğini izleyerek yaygınlaştı. Daha önceleri kralın gezgin çeteleri, birtakım adamları zorla askere alırlardı. Resimde kadınların bütün itirazlarına karşın, böyle bir çete tarafından askere alınan bir terzi görülüyor.

Kuşkusuz herhangi bir hareketin sınıfsal karakteri sadece üye ve kurucularının sınıfsal aidiyeti ile belirlenemez. Jakobenlerin faaliyetleri açısından da iki ülke arasında köklü farklar vardı. Fransa'da sıradan bir işsiz, çırak, kalfa ya da usta için Jakoben kulüplerinin toplantılarına katılmak, gündelik hayatından radikal bir biçimde kopmak anlamına geliyordu. Çünkü özel binalarında toplanan sözkonusu kulüplerin, çalışan sınıflarla ilgili olarak hedefledikleri yegane şey, onları ayaklanmaya kışkırtmak ya da, yerine göre, ayaklanmadan vazgeçirmektir. Oysa İngiltere'de Jakoben diye adlandırılan *Yazışma Dernekleri* kahvehane ya da birahaneler (*pub*) gibi kamuya açık yerlerde toplanıyorlardı. Buralarda tütün ve bira içmek dinsel sohbetlere eşlik ediyor, her ikisi, farkedilmez bir geçişle, politik tartışmalara dönüşüyordu. Başka bir deyişle, radikal düşünceler çalışan insanların öteden beri paylaştıkları ortamlarda dile geliyordu.

Kendi ortamlarında biraraya gelen Britanya Jakobenlerinin yönelişleri de bir bakıma gelenekseldi: İradî ve siyasal hedeflerle, kendiliğinden ve ekonomik hedefler iç içe geçmişti. İngiliz Jakobenizmi bütün bu özellikleriyle geçmişin *Düzleyiciler* hareketini çağrıştırırken, bir yandan da örgütlenme tarzıyla geleceğin işçi sınıfı hareketlerine bir zemin hazırlıyordu. Geçmişte çalışanların deneyimlerini birbirlerininkileriyle karşılaştırabilecekleri yegane örgütler, radikal de olsa, din temeli üzerine örgütlenmiş muhalif kiliselerdi. Dünyevî taleplere yönelik örgütlerse, loncalar örneğinde olduğu gibi, belirli iş kolları ya da bölgelerle sınırlı oluyordu.

Oysa *Londra Yazışma Derneği*'nin birinci kuralı, "üyelerimizin sayısının sınırlandırılmaması", örtük olarak da olsa hedeflerinin sınıfın birliğini kurmak olduğunu ifade ediyordu,

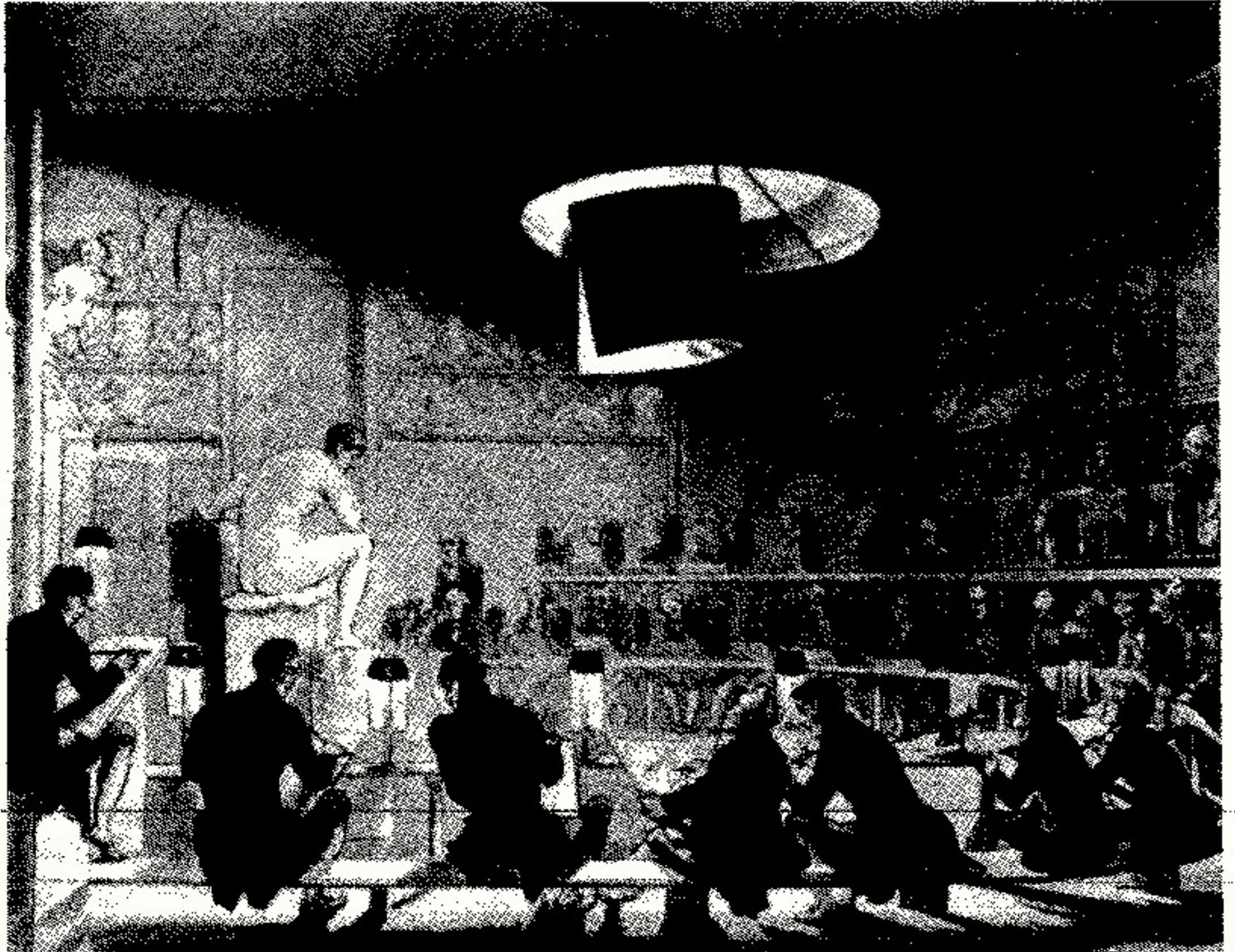
Burjuvazi ve İngiliz Jakobenizmi

18. yüzyılın son çeyreğinde parlamento reformu isteği dillerden düşmüyordu. Reform hareketinin önde gelen savunucuları William Pitt (1759-1806) ve Charles James Fox (1749-1806), burjuvazinin Fransız Devrimi'ni başlangıçta olumlu karşılayan liberal kanadının temsilcileriydi. Ancak terörle birlikte yöneticiler içindeki bu kanat çözülmeye başladı; şair ve aydınlar devrimci fikirleri terkettirler. Özellikle "büyük korku" döneminde ve köylülerin aristokratların topraklarına el koyup aralarında bölüşmeye başlamasıyla İngiltere'deki toprak sahibi sınıflar arasında korku ve panik başgösterdi. Liberal kanadın çözülmesinde ise asıl tayin edici unsur, devrim ihracı tehlikesinin ciddileşmeye başlaması oldu. 19 Kasım 1792'de Fransa'da Konvansiyon "özgürlüklerini yeniden elde etmek isteyen halklara yardım" etmeyi kararlaştırdı. Aralıkta bir bakan İngiliz radikallerine yardım vaadinde bulunuyordu: "Yardımlarına koşacağız, adaya çıkartma yapacağız. Oraya 50 bin özgürlük askeri yerleştireceğiz."

Bu koşullarda, geleneksel olarak uluslararası ticaretin selameti uğruna banşçı bir politika izlemiş olan liberal burjuvazi, William Pitt'in sözcülüğünde savaş propagandası yapmaya başladı. Fransız Devrimi'ne ve radikal fikirlere yakınlık duyanlar artık Fox çevresinde kümelenmiş küçük bir azınlık olarak kaldılar. Bunlar da *Anayasa Derneği*, *Halkın Dostları Derneği* gibi dernekler kurdular. Bu derneklerle, doğrudan doğruya çalışanların kendi derneklerinin üyelikleri arasında örtüşmeler vardı ama liberallerin etkisi, çoğunlukla, çalışanların hareketini daha ılımlı kanallara yönlendirmek doğrultusunda oluyordu.

Şubat 1793'te Britanya ile Fransa arasındaki ilişkiler kesildi; martta Fransa savaş ilan etti. Bu olayla birlikte İngiliz Jakobenlerinin "vatana ihanet" suçundan yargılanması mümkün hale geldi. Suçun cezası "boynundan asılıp, henüz yaşıyorken bağırsaklarının deşilmesi ve suçlunun gözlerinin önünde yakılması, daha sonra da başı kesilerek vücudun parçalanmasıydı." 1794'te *Londra Yazışma Derneği*'nin kurucusu Thomas Hardy bu suçtan yargılandı; ancak jüri suçsuzluğuna karar verdikten sonra, büyük bir kalabalık tarafından Londra sokaklarında omuzlarda taşındı.

Jakobenler, kurdukları dernekler, topladıkları aidatlarla, düzenledikleri mitinglerle, yayınladıkları gazete, dergi ve bildirilerle çalışanların yeni mücadele araçlarını yaratırken, burjuvazinin temsilcilerinin de eli boş durmuyordu. *Yazışma Dernekleri* hakkında bilinenlerin çoğu, toplantılarına katılan hükümet ajanlarının yazdıkları raporlardan geliyor. Jakobenlerin toplandığı kahvehane ve bar sahipleri tehdit ediliyor, kimi zaman tutuklanıyordu. Herhangi bir sanığın derhal yargıç önüne çıkarılmasını ve ancak yargıç önünde ifade vermesini öngören *Habeas Corpus* yasası 1794'te yürürlükten kaldırıldı. Ordu birliklerinin Jakoben fikirlerden etkilenmesini önlemek için bütün ülkede, tarihte ilk kez olmak üzere, kışlalar kuruldu. Buna rağmen

Royal Society'nin önemli kuruluş amaçlarından biri, o güne kadar zanaatkarların tekelinde olan bazı faaliyetlerin bilgisini, burjuvaziye mal etmektir. Bu amaçla üyeler çeşitli zanaatların nasıl yürütüldüğü hakkında bilgiler toplar, resimdeki gibi salonlarda sözkonusu bilgileri demek üyelerine sunarlar. Bu salonda sunulan tebliğlerden birinde kızarmış ekmeğin daha tazeymiş gibi bir izlenim yaratacağı, 'halk'tan naklen anlatılmıştı.

Jakoben fikirler orduda yayılmaya devam edince, özellikle orta ve büyük köylüleri istihdam eden ve başlıca işlevi ülke içindeki toplumsal çalkantıları bastırmak olan *Yeomanry* adlı yeni bir süvari birliği kuruldu.

Ama hükümetin aldığı önlemler içinde, Jakobenlerin kendi zaaflarına da işaret etmesi açısından en önemlisi, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sayıları giderek kabaran yoksul ve mülksüz kitleleri Jakobenlere karşı kıskırtmaktı. Para ve kilisenin de önemli rol oynadığı bu tür gösterilerde, "Kral ve Kilise" adına ayaklanan kitleler, Tom Paine'in kuklasını yakıyor, Jakobenlerin toplandığı bilinen barları tahrip ediyor ya da kimi zaman doğrudan doğruya Jakoben önderlerin evlerine saldırıyorlardı. Thomas Hardy'nin hamile eşi hayatını bu tür bir saldırıda kaybetti. Halkın Jakobenlere karşı bu kadar kolaylıkla galeyana getirilebilmesi, kısmen, çoğunluğu zanaatkar usta ve kalfalarından oluşan Jakoben önderliğin, "aşağı sınıflar"la aralarındaki mesafeyi korumak istemesinden kaynaklanıyordu. Aralarında daha "sol" unsurlar bulunmakla birlikte çoğunluk, müttefiklerini plebler arasında değil, küçük burjuvazi arasında arıyor ya hatta burjuvazinin bu mülksüzler kitlesine karşı tavrını paylaşıyordu. Bütün demokratik iklimine karşın İngiliz Jakobenizminin barındırdığı bu ayrımcılık, hareketin en büyük zaaflarından biri oldu.

Jakobenizmin Yenilgisi

1794-95 Jakobenizmin Britanya'da doruğuna ulaştığı yıllar oldu. Taşrada kurulan *Yazışma Dernekleri*'nin sayısı arttı; ordu ve donanmanın yanı sıra, İrlanda'daki devrimci *United Irishmen* (Birleşik İrlandalılar) hareketi ile önemli ilişkiler kuruldu. 27 Ekim 1795'te *Londra Yazışma Derneği*, Kopenhag Meydanı'nda yaklaşık 150 bin kişiyi toplamayı başardı. Savaş protesto edildi ve parlamentonun genel oyla her yıl seçilmesi talep edildi. İki gün sonra öfkeli kalabalıklar parlamentoyu açmaya giden kralı yuhaladılar; yol boyunca "ekmek ve barış" diye bağırıldı; Kraliyet arabasının camı atılan taşlarla kırıldı.

Hükümetin tepkisi sert oldu. Parlamentoda Fox çevresindeki küçük liberal azınlığın kararlı muhalefetine rağmen, her türlü gösteriyi, 50 kişiden fazla insanın toplanmasını yasaklayan yasalar çıkarıldı. İnsanları kral, anayasa ya da hükümete karşı söz veya yazıyla kıskırtmak "vatana ihanet" olarak belirlendi. Bu yasaların yarattığı koşullarda, *J yazışma Dernekleri*'nin legal faaliyet gösterebilecekleri alanlar alabildiğine sınırlandı. Resmî baskıların yamsıra, 1797'den başlayarak yaygınlaşan Fransız istilası korkusu, Jakobenlerin kitleler gözündeki popülerliğini daha da azalttı. Kitleseiliğin yitirilmesi ve önderliğin bir kısmının yeraltı faaliyetleri örgütlemeye çalışmasıyla birlikte, harekette aşılma ideolojik parçalanmalar belirmeye başladı.

Jakobenlerin son önemli başarısı, 1797 yılında ötedenberi İngiliz burjuvazisinin çıkarlarının kollanmasındaki en önemli aracı olagelmış donanmada çıkan isyanda oynadıkları örtük rol oldu. Nore ve Spithead'deki bahriyeliler, daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları talep etmekle kalmıyor, "Uzun zamandır insanlığımızı keşfetmeye çalışıyoruz. Şimdi keşfettik ve insan gibi muamele istemekte kararlıyız." diyorlardı. Ücret artışı taleplerini kısmen karşılayan hükümet, isyanın önderlerinden Parker'ı idam etti. Aynı yıl, küçük bir Fransız birliğinin de yardım ettiği Kuzay İrlanda'daki ayaklanma bastırıldı. 1799'da çıkarılan bir *Haberleşme Yasası*'yla *Londra Yazışma Derneği* yasadışı ilan edildi. 1799 ve 1800'deki *Demek Yasaları* ise işçilerin herhangi bir amaçla dernek kurmalarını yasaklıyordu.

Ancak İngiliz Jakobenizmini başarısızlığa mahkûm eden, bu resmî baskılardan çok daha önemli bir neden vardı. Bu dönemde Sanayi Devrimi'nin etkileri toplumun dokusuna nüfuz etmeye başlamıştı. Jakobenlerin temsil ettiği zanaatkarların bir kısmı (örneğin Thomas Hardy) atölyelerini genişleterek hatırı sayılır işverenlere dönüşürken, çoğunluğu kendilerini yeni oluşmakta olan proletaryanın içinde buluyordu.

Sanayi Devrimi

18. yüzyıl Britanya için, burjuvazinin hegemonyasında geçirilen bir refah ve istikrar yüzyılı olmuştu. Feodal baskı biçimlerinin çoğu artık geçmişte kalmış, kapitalizme özgü bağımlılık biçimleri ise, fabrika sistemi yerleşmemiş olduğu için, henüz kurumsallaşmamıştı. Kırdan olsun, kentte olsun, nüfusun önemli bir bölümünü üretim araçlarına sahip bağımsız üreticiler oluşturuyordu. Ancak bu, toplumsal barışı mümkün kılan en önemli faktör, belki de burjuvazinin en büyük gelir kalemini ülke dışından, sömürgelerle yapılan deniz aşırı ticaretle sağlamasıydı. Ülke dışından sağlanan bu gelir, ülke içindeki sömürü oranının aşırı yükselmesini önüyor, toplumsal çelişkileri yumuşatıyordu.

Sanayi Devriminin İnsanî ve Teknolojik Temelleri

Ancak oligarşik parlamentonun kabul ettiği, *JesL and Corporation Act*, (vedanî karnatların soruşturulmasına dayanan yasa) çoğunluğu püriten olan bu bağımsız üreticilerin herhangi bir devlet memuriyetinde ya da yerel yönetimde görev alabilmesini olanaksız kılıyordu. Dolayısıyla, iktisadî koşulları giderek düzelen bu bağımsız üreticiler, edindikleri boş zamanı, zihinsel enerjilerini politik faaliyetlere kanalize edemiyorlardı. Radikal püriten kiliselere mensup

18. yüzyıl Britanya servetinin en önemli kaynaklarından biri "altın üçgen" diye bilinen ticaret döngüsüyü. Gemiler Afrika'ya gider ve taşıdıkları mamul ürünleri hatırı sayılır kârlarla kölelerle değiştirirlerdi. Bu köleler de Yeni Dünya'nın kolonilerinde önemli bir kâr getirirlerdi. Bu kârla Yeni Dünya'dan alınan hammaddelerin Avrupa'da satılması ise kârın katlanmasını sağlardı.

İngiliz iç savaşının büyük kahramanı Oliver Cromwell er/erle generaller arasında çıkan çatışmada, generallerin en büyük kozuydu. Kurduğu askerî diktatörlüğün en büyük başansı dini hoşgörünün yaygınlaşmasına zemin sağlamasıydı.

Cok yönlü bir yeteneğe sahip olan William Blake (1792-1892) birçok bakımdan 19. yüzyılın mutsuz dahilerinin öncüsü olduğu gibi, kendi döneminin ve kendisinden öncekinin, kimi zaman çelişen bütün öğelerinin kendisinde toplandığı bir odak noktasıydı. Bir yandan ailesinin pürten geçmişinden derin bir mistisizm devralmıştı ama bir yandan da 17. yüzyıl akılcılığının etkisi altındaydı. Fransız Devrimi tarafından da derin bir şekilde etkilenen Blake, kölecilik ve tamahkârlık üzerine kurulu Britanya'nın yorulmak bilmez eleştirmeniydi.

olmak onlara, pratik düzeyde demokratik örgütlenme alışkanlıkları, teorik düzeyde ise, 17. yüzyıldan devralınmış bilimsel akılcılığa bir yatkınlık sağlamıştı. Daha 17. yüzyılda bazı pürten mezhepler, Tanrı'yı doğaya içkin olarak değerlendiren bir tûmtanrıçılığın eşğine varmışlardı. Bundan sonra Hristiyanlığın temel dogması olan Teslis'i (Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluştuğu inancı) reddederek, Tanrı'yı doğal düzenliliğin mimarı olarak değerlendiren bir Deizm'i (Yaradancılık), benimsemek bazıları için kolay atılan bir adım oldu, Yaradancılık'ı benimsemiş biri için, Francis Bacon'un vazettiği gibi sistematik gözlem ve deneyler yapmak aynı zamanda Tanrı'ya ibadet etmenin bir biçimiydi. Bu yüzden, 18. yüzyıl, "küçük insanlar", bağımsız dokumacılar, saatçiler, matematiksel alet ustaları, perukacı kalfaları çömlekçiler için sonsuz bir merak ve araştırma yüzyılı oldu. Bugün tarihlerin ismini andığı James Watt, Arkwright, Hargreaves vb. çok daha geniş bir mucitler ve gözlemciler topluluğunun, yararlı, yararsız aletler icadeden, ayın hareketlerini, sulanın gel-gitini gözlemleyen, tarımda yeni teknikler deneyen, aldıkları sonuçları Londra'daki Royal Society'ye gönderen ya da yerel derneklerde birbirleriyle tartışan bir insan grubunun tekil örnekleriydi. Watt, Crompton, gibi mucitlerin iki başansı, doğru zamanda doğmuş olmak ve sermayeyle buluşabilmektir.

Sanayi Devrimi'nin birinci evresinin taşıyıcı işkolu pamuklu dokuma idi. 18. yüzyılın ikinci yarısında, iki alandaki teknolojik gelişmeler, pamuklu üretiminin çehresini tamamen değiştirdi, modernleştirdi. Bunlardan birincisi iplik bükme ve dokumayı hızlandıran araçlara ilişkindi; ikincisi ise bu araçları çalıştırmakta kol gücünü ikame edebilecek yeni güç kaynaklarının keşfine ilişkindi.

İş görebilen ilk buharlı motor 1698 yılında Thomas Savery adında, hakkında çok az şey bilinen biri tarafından yapıldı. 1712'de Newcomen onun motorunun daha gelişkin bir biçimini yaparak, bir kömür madeninde kullanmaya başladı. Kısa sürede, Avrupa'daki çeşitli kömür madenlerinde kullanılmaya başlanan Newcomen'in motoru, zamanın teknikleri ile istenen hassasiyette üretilmesi çok zor parçalar gerektiriyor, bu da kullanım alanlarını ve yaygınlaşma hızını sınırlandırıyordu.

Napoleon savaşları, savaşın yol açtığı güçlüğü bütün ulus tarafından ortak bir şekilde paylaşıldığı anlaşılmaması yaratarak, Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarının yarattığı derin toplumsal kutuplaşmaların, kısmen de olsa, gizlenmesine yaradı.

Buhar makinesinin madencilikte yaygınlaşmaya başladığı bu yıllarda, dokumada da ilk yenilikler görülmeye başlanmıştır. Kendisi de bir dokumacı olan John Kay'ın 1733'te imal ettiği *uçan mekik*, iki kişinin büktüğü kadar ipliği, aynı süre içinde bir kişinin bükmesine imkân tanıyordu. Kay'ın makinesinin önemi emek sürecinde yol açtığı değişikliklerden çok, başka araştırmacıları aynı sorunlara yöneltmesinden kaynaklanıyordu, 1770'te James Hargreaves adında bir marangoz, karısına adanmış ve *Spinning Jenny* (Eğiren Jenny) adını verdiği bir iplik eğirme tezgâhı yaptı. 1769'da ise Arkwright su ile çalışan bir eğirme tezgâhı yaptı ve 1785'te patentini aldı. 1779'da Samuel Crompton, Arkwright'ın su ile çalışan eğirme tezgâhı ile Hargreaves'in *Jenny*'sinin karışımından meydana gelen daha verimli bir tezgâh yaptı: *Mule* (Katr). Crompton'un "katır"ıyla birlikte iplik eğirmede verimlilik dokuz kat arttı.

Geleneksel olarak pamuklu üretimindeki en büyük darboğaz üretimin iki evresinin tamamlanma hızları arasındaki asimetriden kaynaklanıyordu. Dokuma, eğirme işlemine göre daha hızlı yapılıyordu; dolayısıyla, eğirmeciler hiçbir zaman dokumacılara yeterli miktarda iplik sağlayamıyorlardı. Bütün bu buluşlar sonucunda, eğirme ile dokuma arasında, bu kez, eğirme lehine bir asimetri doğdu; dokuma eğirmeye göre daha yavaş bir işlem haline aldı. Ancak bu asimetri de telafi edilmekte gecikmedi. Aslen pürütsüz bir vaiz olan Edmund Cartwright mekanik bir dokuma tezgâhının patentini aldı.

Arkwright'ın başarısı, aynı araçla, iplik eğiren işçinin gücünden daha verimli bir biçimde yararlanma sorunuyla, nihai olarak işgücünü ikame edebilecek bir güç kaynağı bulma sorununu çözmeye yönelmiş olmasıydı. Ancak, buna rağmen su tezgâhlarının ve su gücüyle çalışan "katır"ların ömrü uzun olmadı. Bu arada, 1776'da James Watt, top yapımı için geliştirilmiş bir delgi aletinin sağladığı hassasiyetten de yararlanarak, çok daha esnek buharlı bir motor imal etmişti. Watt'ın buhar motorunun yayılma hızı, Newcomen'inkiyle kıyaslanamayacak kadar hızlı oldu. 1790'larda Crompton'un katırına buhar gücü de uygulandı ve 1795'ten itibaren dokumada kullanılan buharlı motorların sayısı madencilikte kullanılanların sayısını aştı.

Sanayi Devrimi'nin Ekonomik Temelleri

17. yüzyılın sonuna kadar, İngiltere'deki ekonomik gelişmeleri de, toplumsal mücadeleleri de belirleyen en önemli işkollar, yün dokuma ve ona hammadde sağlayan koyun yetiştiriciliği olmuştur. Oysa, Sanayi Devrimi'nin teknolojik tabanını oluşturan bütün icatlar, pamuklu dokumaya yönelik oldu; Sanayi Devrimi'nin ilk evresinin taşıyıcılığı pamuklu dokuma sanayii yaptı. Geleneksel olarak İngiltere'de pamuklu dokuma üretimi, ya bağımsız zanaatkarlar tarafından, ya da götürü usulüyle, yani tüccarların denetiminde yapıldı. Ancak bu üretim Alman, Hollandalı ve Hintli pamukluların rekabetinin baskısı altındaydı. Bu rekabeti göğüslemek için İngilizler daha ucuz ürünlere kaydılar. Bu ucuz ürünlere kayma iki yoldan gerçekleştirildi. Birincisi, üretimin, o güne kadar bütünüyle yünden yapılan boyanmamış,

PEEL, SIR ROBERT (1788-1850)

İngiltere'deki ilk polis teşkilatının ve Muhafazakâr Parti'nin kurucusu olan Sir **Robert Peel** birçok bakımdan yeni gelişen sanayi **burjuvazisinin** tipik bir temsilcisidir. Kendisi 17. yüzyılın ortasından beri çiftçilik ve el tezgâhlarında dokumacılık yapan bir aileden geliyordu. Aile ancak Peel'in büyükbabası zamanında köyden kasabaya taşınmıştı. Büyükbaba, kayınbiraderi ve bir hancı arkadaşının sağladığı sermayeyle bir basma atölyesi kurdu. Üç yıl içinde basma için ham kumaş talepleri o dereceye varmıştı ki kendileri kumaş üretimine girdiler. Ama çağdaş teknolojiye yatırım yapan yaşlı büyükbaba değil onun oğlu oldu. **1750'lerde** 3-4 bin poundluk sermayeyle kurulmuş olan şirket, **1780'lerde** yılda 70 bin **pound** kâr getiriyordu; dolayısıyla her türlü deneyi **yüreklendirebilecek** bir durumdaydı. **1788** yılında geleceğin **başbakanı** olacak olan oğlu doğdu. 1790 yılında baba **Robert Peel** asalet payesi ile **ödüllendirildi**.

Kendisi **için** de politik hırslar besleyen baba Peel, oğlu reşit olur olmaz ona parlamentoda bir temsilcilik "satın aldı". Robert Peel parlamentoda bulunduğu sürece hep tutucu kanat olan **Torylerin** yanını tuttu. **Ancak Toryler** büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını savunan

İngiliz Jakobenleri toplantı halinde, 1797'de Norev Spithead'deki Donanma Ayaklanması sırasında etkili olmuş Jakobenleri, haddini bilmez dilenciler olarak gösteren bir karikatür.

parlatılmamış "eski kumaş" üretiminden, yünün, ipek, keten ya da pamuklu ile karıştırılmasından yapılan "yeni kumaşlar"a kaydırılmasıydı. İkinciysiyse, üretimin ücretlerin daha düşük olduğu kırsal kesime kaydırılmasıydı. Böylelikle İngiliz pamuklularının fiyatı Avrupa seviyesinin altına düşürülmüş oluyordu. Ancak İngilizler aynı maliyet avantajını Hintli dokumacılar karşısında sağlayamadılar. O dönemde Hindistan'da dokumacılık bütün Avrupa ülkelerinden hem daha ucuza, hem de daha ileri teknoloji temelinde gerçekleştiriliyordu. Bu ürünlerin Avrupa'ya ithali ise İngiltere'nin Doğu Hint Kumpanyası'nın tekelinde bulunuyordu. Buna rağmen, yerli üreticilerin baskısı altında Hindistan'dan pamuklu dokuma ithal edilmesi yasaklandı. Bu ise zaman içinde İngiliz üreticilerin keten ve pamuktan yapılan fistan üretiminde, Hintli üreticilerin beceri seviyelerine ulaşmalarını mümkün kıldı.

Yine de İngiltere'de pamuklu üretimi, yünlü dokumaya göre nispeten daha az gelişmiş bir işkoluydu. Bu azgelişmişlik -yerleşik altyapının cılızlığı, geleneksel alışkanlıkların ve üreticilerin direncinin nispeten daha köksüz olması- pamuklu üretiminin teknoloji temelinde yeniden örgütlenebilmesini mümkün kıldı. Ancak bu işe sermaye yatırımlar geleneksel tüccarlar değil, öncelikle toprak sahibi *gentry*'nin orta kesimiydi 1830'lara kadar sınai bir işletmenin finansmanı çok büyük paralar gerektirmiyordu; 3-5 bin pound bir "fabrika" kurmak için yeterliydi. Oysa sanayileşmenin bu ilk evresinde sağlanan kârlar muazzamdı. Bu kârlar, yeni bir toplumsal kesimin ortaya çıkarak, egemen sınıflar arasındaki dengeleri alt üst etmesine yol açtı. 19. yüzyılın birinci yansı boyunca burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadeleye, burjuvazinin çeşitli kesimleri arasında giderek sertleşen bir iktidar mücadelesi eşlik etti.

Kral Ludd'dan Rebecca'nın Kızlarına Makine Kırıcılığı

Yeni teknoloji geleneksel araçları birden bire devreden çıkarmadı. 1820'de makineli dokuma tezgâhlarının sayısı 12 bine ulaşmıştı ama el tezgâhlarının sayısı da artıyordu. 1785'te el tezgâhlarında dokuma yapanların sayısı 75 bin iken 1833'te 250 bine yükseldi. El tezgâhlarının makineli tezgâhlarla rekabet edebilmesi ancak ücretlerin düşürülmesi ve üreticilerin sefalet koşullarına itilmesi ile mümkün oluyordu. Teknolojik gelişmenin yol açtığı sefalet, Napoléon savaşlarının yol açtığı güçlükler ekleniyordu. Napoléon'un İngiliz mallarına karşı koyduğu ambargo özellikle ihracata yönelik tarım yapan yöreleri çok ağır bir biçimde etkilemişti.

Makine Kırıcılığı

Luddizm diye anılan toplumsal hareket bu koşullarda ortaya çıktı. Luddistlerin en çarpıcı eylemleri makine kırmak olduğu için, Luddizm ile "makine kırıcılığı" birbirlerinin yerine geçen sözler halini almıştır. Oysa işçilerin makinelere karşı hareketleri ne yalnızca İngiltere'ye ne de 19. yüzyıla özgüdür. Örneğin Fransa'da 1790'da Jacquard (1752-1834) kendi adıyla anılan bir dokuma tezgâhı icat etmişti. Jacquard'ın makinelerine karşı Lyonlu işçiler başkaldırmış, makineleri kırmış ve doğrulanmayan bir söylentiye göre Jacquard'ın kendisini de Rhone ırmağına atmışlardı. Keza, feodalizm koşullarında basit makinelere bile karşı çıkıldığının bir örneğini bir İtalyan papazının 16. yüzyılda yazdığı bir yazıdan öğrenmek mümkün: Danzigli

gruptu. Oysa Peel'in muhafazakârlığı, işçi hareketlerinden rahatsız olan bir sanayicinin muhafazakârlığıydı, 1822'deki ilk bakanlığı sırasında gerçekleştirdiği önemli işler arasında ceza yasasında yaptığı değişiklikler ve buna paralel olarak Londra havalisi için bir polis teşkilatı kurması sayılabilir. 1830'lardaki parlamento reformu tartışmaları sırasında ilimliliği ve orta yolculuğu ile burjuvazinin temsilcilerinin güvenini kazanan **Peel** başbakan oldu. Eski **Tory** grubundan koparak yeni Muhafazakâr **Parti'nin** çekirdeğini oluşturdu. 1844'te banknot ile altın rezervleri arasındaki ilişkiyi sabitleştirerek, İngiltere'nin dünya ticaretinde zaten ele geçirmiş olduğu hegemonik rolü süreklileştirecek resmî çerçeveyi kurmuş oldu. **Torylerle** nihai kopuşu ise 1845'de tahlil ithalatını yasaklayarak tarım ürünlerinin fiyatının aşırı yüksek kalmasına imkân, veren tahıl yasasını yürürlükten kaldırdıca gerçekleşti.

2 Temmuz 1850'de bir at kazasında ölen Sir **Robert Peel**, idari reformlarından ötürü, Britanya tarihinde **Vic-torla Dönemi** olarak anılan uzun tutuculuk ve istikrar döneminin başlıca hazırlayıcılarından biri olarak bilinir.

İngiliz Edebiyatında Sınıf Mücadelesinin Yansımaları

Sanayi devrimi adıyla tanıdığımız büyük olayın ilk ve en kapsamlı etkilerinin görüldüğü Büyük Britanya'da, buhar enerjisinin kazandırdığı hızla kapitalizm oldukça kısa bir sürede, alışılmış hayatın birçok alanında önemli değişikliklere yol açtı. Bu değişiklikler bütün kültür ve düşünce hayatında olduğu gibi, sanat ve edebiyatta da birtakım etkiler yarattı. Geleceğin getirebileceklerinden ürken ve böylece geçmiş bir dönem! idealize etme eğilimine giren ilk kuşak Romantik aydınlar kuşağıydı.

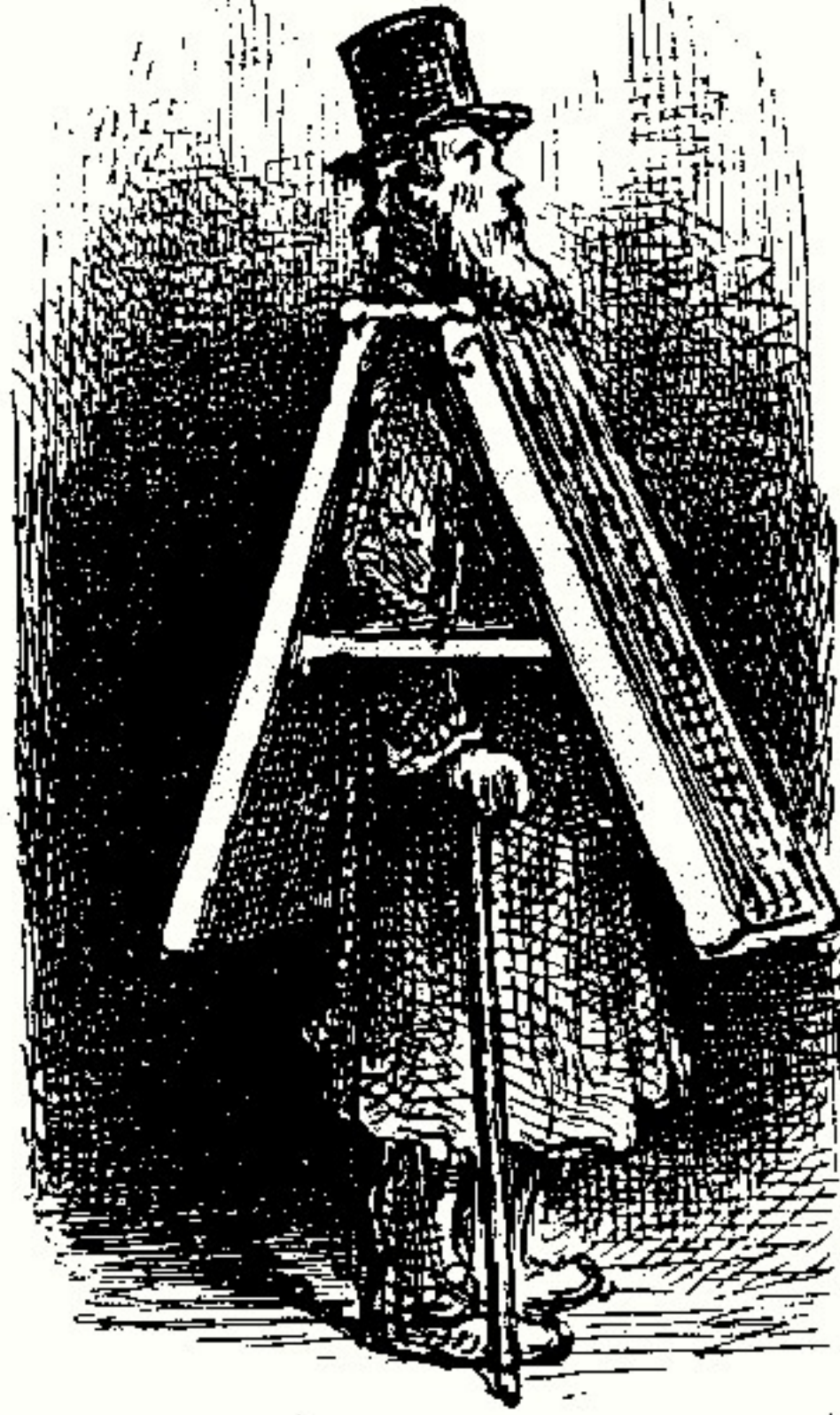
Romantikler, sanayi devriminin toplumdaki etkilerine karşı tepkilerini dile getirirken, sanayileşmenin yarattığı yeni insan tipine, yani "sanayi işçisi"ne çok fazla dikkat etmediler. Muhafazakâr bir siyaseti seçmiş olmaları, onları bir tür popülizmden alıkoymuyordu. Ama yoksuldan yana tavır alırken, gözleri kırsal kesimde yaşayan sade insanlardaydı. Oluşmaya başlayan proletarya, teknoloji felaketinin bir parçasıydı sanki onların gözünde; yani insanlığa musallat olan bu yeni yozlaşmanın kurbanlarıydılar.

Başlıca temsilcileri Keats, Shelley ve Byron olan ikinci kuşak İngiliz Romantikleri, politik tavırları çerçevesinde önceki kuşağı izlediler, daha ilerici, radikal ve devrimci bir dünya görüşü benimsediler. Geleneksel İngiliz toplumunun değerleri dahil, hiyerarşiye ve otoriteye karşı çıktılar, siyasi solun o dönemdeki öncülerine yakınlık duydular, hayatlarında olduğu gibi edebiyatlarında da eşitlik ve özgürlük ilkelerini savundular. Bu tavırlarından ötürü, uzun bir süre, aralarında Marx ve Engels de bulunmak üzere sosyalistler, ikinci Romantik kuşağın özellikle de toplumsal sorunlara el atan şairlerini övdüler. Ama Romantizm ancak bazı yönleriyle sosyalist bilinçliliğin temel öğeleriyle eklemlenebilecek, kendisi de birçok paradoksal öge barındıran bir anlayıştı.

İkinci Romantik kuşaktan sonra şiir, ya Hristiyanca bir ahlaka ya da estetizme yönelirken toplumsal sorunlar da o sıralar altın çağını yaşamakta olan romanın alanı içinde kaldı. Dolayısıyla gelişen kapitalizm, oluşan işçi sınıfı, sanayi devriminin etkileri gibi konular ya da temalar, 19. yüzyılın ikinci yarısının edebiyatında öncelikle romanlarda işlendi.

Victoria Çağı romancıları olarak da andığımız bu romancıların içinde en yüksek noktaya ulaşmış olanı Charles Dickens'dır. Dickens entelektüel bir romancı değildi. Ama duyarlığı, çağının değişimlerine son derece açıktı, ve yaşı ilerleyip görgüsü, deneyimi arttıkça, hayata daha entelektüel değilse de, daha karamsar ve trajik bir açıdan bakmaya başladı. Çağın değişimi ilginç bir şekilde Dickens'ın romancılık kariyerinin değişiminde izlenebilir. Çoğu İngiliz romancı gibi Dickens da toplumsal yergiyi kitaplarında geniş yer vermişti. Ama erken döneminin eserleri, yazarın istese de zaptedemeyeceği izlenimini veren bir zeka, mizah, nükte zenginliğiyle doludur ve bunların arkasında yüreği ferah bir romancının varlığını hissederiz. *Oliver Twist* gibi, bu döneme ait olup da hayatın karanlık yanlarını da işleyen romanlarında eleştirdiği kurumlar (hayır kurumları vb.) daha Dickens bunları yazmadan az önce reform görmüş, değişmişlerdi.

Dombey and Son (Dombey ve Mahdumu) Dickens için bir dönüm noktası sayılabilir. Bu romanda bir yanda paranın bütün değerlere egemen oluşu anlatılır; bir yanda Victoria Çağı'nın "iffetli kadın" klişesine örtük biçimde meydan okunur. Ama en önemli simge demiryoludur. Erken Dickens, posta arabalarının "şen İngiltere

re'sinin romancısıyken, sanayi devriminin bu radikal teknolojik yeniliği, ürkütücü bir olay olarak, romanın simgesi haline gelir ve hem Dickens'ın romancılığına, hem de İngiltere tarihinde bir dönemeci işaret eder. Kitabın yayımlandığı yıl da 1848'dir.

İngiliz romancıları, Fransızlardan farklı olarak, tarihî-politik olayları romanlarında işlemeye pek yanaşmamışlardır (en önemlisi Walter Scott olan bir iki yazar dışında). Ama Dickens, bu alanda çok başarılı sayılmayan iki eser verdi: Erken döneminde (1840-41) yayımlanan ve 18. yüzyıl sonunda Papacılığa karşı "Gordon Ayaklanması" adıyla bildiğimiz olayları anlatan *Barnaby Rudge* ile oldukça geç döneminde (1859) yazdığı, Fransız ihtilalini konu alan *A Tale of Cities* (İki Şehrin Hikayesi). İki dönemi arasında, yukarıda değinilen farklılaşma, bu iki romanın halk ayaklanması olayına bakışında görülmez; tersine bir süreklilik vardır. Radikal politika konusunda, ama özellikle bir halk ayaklanmasının kör ve zaptedilmez iradesi karşısında Dickens'ın büyük bir ürküntü duyduğu açıktır. Seçtiği konuya karşı duygusal tepkisi, bu romanların estetik düzeyini de zedelemiştir. İkincide, "giriş" gibi bölümlerde etkili bir düzyazı retorik üretebilir ama, vardığı başarı, tarih-dışı kişisel ilişkilerin ötesine geçmez; tarihin kendisini plastikleştirmez Dickens.

Geç döneminde Dickens, romanlarına tematik simgeler yerleştirir ve kapitalist toplumun çürümüşlüğüne olağanüstü bir güçle eleştirir. Daha entelektüel olmaya özense, bu duygulu eleştirinin keskin gücüne hiç varmayacağını tahmin edebiliriz. *Bleak House*'da (Kasvetler Evi, 1852) Londra lumpen-proletaryasının, yani büyüyen metropoldeki yedek işçi ordusunun sığınıp barındığı "Tom-all-Alone's"u (Gariban Tom'un Yeri) şöyle betimler:

"Jo'nun yaşadığı -bu demektir ki, Jo henüz ölmedi- yer bir yıkıntıydı... Doğru düzgün insanların ayak basmadığı kara, yıkık dökük bir sokak... İşte bu dökülen binalara geceleri bir sefalet bulutu çöker. Bitmiş insanın kalıntısı üstünde nasıl asalak yaratıklar ürerse, bu harabelerde de duvar ve döşeme yarıklarından süzülerek girip çıkan kokuşuk bir kalabalık vardır... bunlar gelir, gider, humma kapar ve taşır, ardında bıraktığı

her ayak izine o kadar habaset eker ki, Lord Coodle ve Sır Thomas Doodle ve dahi Dük Foodle ve görev başındaki bütün o kibar beyler ve hatta Zoodle, beş yüz yılda düzeltmez bunu- özellikle böyle şeyleri düzeltmek için dünyaya geldikleri halde."

Dickens burada "Tom-all-Alone's"dan bütün Londra'ya -ve İngiltere'ye- yayılan hummayı anlatıyor. Tabii fizikselden çok simgesel anlamda. Ve Coodle, Doodle v.b. aslında kendi sebep oldukları bu hummaya yakalanıyorlar.

İki yıl sonra Dickens *Hard Times* (Zor Zamanlar, 1854) ile işçi sınıfı ve yeni oluşmuş sanayi kentleri konusuna da doğrudan girer:

"Kırmızı tuğladan yapılmış bir kasabaydı; daha doğrusu, duman ve kurum izin verse kırmızı olacak tuğladan... Bu haliyle, bir vahşinin boyalı yüzü gibi, garip bir kırmızı ve kara kanşımı bir kasabaydı. Makinelerle dolu bir kasabaydı; bir de bacalarla -bu bacalardan bitip tükenmez duman yılanları ebediyen kıvrılarak yükselir ve hiçbir zaman düzleşmezlerdi. İçinden kara bir kanal akıyordu, bir de pis-kokulu boyadan ötürü morarmış bir nehir ve yığınlarca bina vardı çok pencere ve pencerelerin camları gün boyu titreyip zangırdardı çünkü bir buhar makinesinin pistonu kederli bir deliğe tutsak düşmüş bir filin kafası gibi bir aşağı bir yukarı inip çıkardı. Kasabada birbirine çok benzeyen birkaç büyük sokak vardı, birbirine daha da fazla benzeyen birçok küçük sokak vardı, buradaki evlerde birbirinin kopyası olan insanlar oturur, hepsi aynı saatte eve girer ya da sokağa çıkar, kaldırımlarda aynı ayak seslerini çıkarır, aynı işi yapmaya giderlerdi ve onlar için her gün dün ya da yarın aynıysa ve her yıl önceki ya da sonrakinin tıpkısıydı."

Bu gibi güçlü betimlemelere rağmen Dickens gelişen sanayileşme ve sınıf çatışmasının sorunlarına yeterince

5 Britanya'da sınıf mücadelesi

geniş bir perspektiften bakamadı. Karakterlerinden birinde cisimleştirdiği **Bentham**'cı faydacılık gibi nefret ettiği ideolojileri eleştirmekte daha başarılı olsa da, işçi-sindikacı tipi çizmekte Hristiyan çileciliğinin ötesine geçemedi. İşçi sınıfını, kendisine empoze edilen edl-genliği aşması gereken, hatta sadece bu potansiyeli taşıyan bir kitle olarak görmekten de kaçındı; çünkü kitle eylemlerinden duyduğu korku derindi. Yarattığı bireylerin hayatlarında bir tür ilahi adalet dağıtan olay örgüsünü, **toplumların** tarihi çerçevesinde tasavvur edemiyordu.

Ama Dickens, İngiltere'nin Victoria Çağı romancıları arasında bu bakımdan **istisna** bir kişilik değildir. Onunla aynı kuşaktan olan önemli romancıardan üçü daha, bazı romanlarında işçi ve sanayi **konularına** yaklaştılar. Ama hepsinde de aynı **bakış** açısı egemendi. Bunda, İngiliz burjuva devrimini izleyen **aristokrasi-burjuvaz** uzlaşmasının damgasını vurduğu **ideolojinin** herhalde

önemli bir payı vardı. O sınıfsal ittifakla bütün çelişkilerine rağmen aydınlar ve **sanatçılara** aç ve eğitimsiz büyük kitlelere belki duygudaşlık ve hatta acıma duyuyor, onların kurtulmasını istiyor ama onların kendilerinden hiçbir şey beklemiyor ya da bu türden bir çözümü zaten hoş **karşılamıyorlardı**. Bir yanda bu kitleler, bir yanda da çelik irade sahibi ama belki fazla **hırslı** ve **insafsız** işadamları vardı. Dönemin etkili yazarı **Mathew Arnold** **Culture and Anarchy**'de (Kültür ve Anarşi) bir de üçüncü kesim **düşülemişti**: Tarafsız **kalabillecek** ve toplumu gerekli kültürü çıkar düşünmeden yayacak kültür adamları. **Romancılar da**, gerçekçi olduğu pek söylenemeyecek bu şemayı benimsemiş gibiydiler.

Özellikle de **Mrs. Gaskell**: Dickens'dan iki yıl önce doğan bu kadın romancı, **Hard Times**'dan yedi yıl sonra yazdığı **North and South**'da (Kuzey ve Güney, 1855) sanki Arnold'un şemasını sanat yoluyla dramatize etmeye çalışır. Romanda "kuzey" bütün sorunları, **çatışmalarıyla** kapitalist sanayileşmedir; "güney" ise sanayi-öncesi geleneksel, kültürel değerler. Güneyden bir din adamının kızı olan **Margaret Hale**, kuzeye göçer ve inatçı, sert iş adamı **Thornton**'la tanışır. İkisi birbirlerini iter ve çekerler. Sonunda Margaret, **Thornton'un** "adamlarına" karşı daha yumuşak olmayı öğrenmesini sağlar ve böylece kültürlenmiş iş adamıyla evlenir. İş adamları aydınlanınca, iş koşullarının değişmeyeceği açıktır; ama Victoria Çağı romancılarına bu kadar yeterli görünmüştü.

Mrs. Gaskell işçi-işveren çatışması konusunda daha önce (1848) yazdığı **Mary Barton**'da daha trajik bir derin-

liğe girmiş, ayrıca işçilere prim verdiği için çok eleştiril-mişti. Aslında olay örgüsü oldukça **klasiktir**: Sever gibi olduğu iş adamından sevdiği işçiye dönen genç kız, radikalleşen ve bu adamı öldüren (**öbür** işverenlere uyarı olsun diye) babasıyla, onu kıskançlığından öldürdü **diye** hapse düşen sevgilisi arasında kalır. Dolayısıyla **klasik** bireysel trajik bölünme, bir sınıfsal çatışmaya eklenir. Ama sonuçta onaylanan, gene geleneksel, Hristiyan değerlerdir (daha doğrusu, olay örgüsü onları onaylamak için **öyle** kurulmuştur). Ölen iş adamının intikamcı babasının, ölüm döşeğinde hata yaptığını itiraf eden yaşlı işçiye bağışlamasıyla toplumsal uzlaşma yeniden sağlanır.

Öncelikle **Jane Eyre** 'yle ölümsüzleşen **Charlotte Bronte** de (1816-55) kısa ömrüne **sığdırabildiği** üç romandan birini (**Shirley**, 1849) proletaryayla ilgili bir konuya ayırmıştı. Olay Napoleón savaşları sırasında, Yorkshire bölgesinde (başlıca sanayi bölgeleri arasında) geçer ve İngiltere'de "**Luddite**" adıyla **bilinen** makine kırıcılığına yer verir. Buradaki iş adamı temsilcisi de Gaskell'in Thornton'unu andırır. O da yaptığı işin ülke yaranna ve -kendisine kafa tutan cahil **adamların** uzun vadeli yararına- olduğuna inanmıştır, inatçı ve serttir. **North and South**'daki Margaret Hale'in çelişik duyguları bu romanda iki kadın arasında paylaşılmıştır. Bir işveren Moore'u eleştirisiz bir aşkla seven -ve sonunda ona kavuşan- Caroline'dır; öbürü de, Moore'un sevmeden, parası için evlenme önerip aşağılanarak reddedildiği Shirley. Charlotte Bronte'nin modelini **kızkardeşi Emily**'den aldığı düşünülür Shirley, işveren Moore'un öğretmen kardeşiyle evlenir. Yani o, kültürlüdür ve kültüre gider. Gene de Moore, yeterli dersi almış sayılır.

Bu kadın romancıların yeni gelişen kapitalist tipinde değişik bir enerji, irade gücü, direnç gördüklerini söylememiz herhalde yanlış olmaz. Ayrıca bu dönemin tarihî yorumuyla pek fazla çelişmeyen, **onu** bir başka düzeyde **doğrulayan** bir gözlemdir. Bu kapitalist tiplerin bazı olumsuz -ve son derece **genele geçer-** özellikleri de çizilmiş eleştirilmiş, aslında bütün söz konusu tipler bir tür eğitim ve değişimden **geçirilerek** "**mutlu son**"a varmışlardır. Ama sonuçta onlar "ders alırlar" ve işlerine devam ederler. Ayrıca, bu dersi aldıkları için artık işçilerinin de onları sevmesi beklenir. Bu arada işçilerin bütün aldığı "**gerekli insanî anlayıştır**". Durumun böyle çizilmesi normaldir ve söz konusu romanları yazarların egemen ideolojiyle kurdukları **ilişkiye** uygundur. Yeni bir insan tipine çelişik bir ilgiyle bakan bu yazarlar, sonunda ondaki çelişkiyi giderdikleri **inancıyla** onunla uzlaş-

19. yüzyılın birinci yarısında yalnızca yazarlar değil ressam ve grafikerler de, yoksullara ve çalışanlara yakınlık **duysalar** bile, kendilerine tamamen yabancı olan proletaryayı ancak bir ölçüde karikatürleştirerek resmedebiliyorlardı.

maktadırlar. İşçilere duygudaş olmadıkları söylenemez; ama bu daha soyut, oldukça anonim bir kimliğe duyulan "ahlaki" bir yakınlıktır.

Bütün Victoria Çağı romancıları arasında teorik-entelektüel donanımını en **gelişkin düzeye** yükselten George **Eliot** (asıl adı Mary Ann Evans) **Felix Holt** (1866) adlı romanıyla işçi sınıfı konularına ve işçi sınıfı politikasına **girdi**. **Felix** işçilere sınıf bilinci vermeye çalışır. Hayatı, idealleriyle uyumludur; Yoksul, alçak gönüllü ve dirençli. Eliot bu **tipi** geleneksel, üst sınıftan gelme İngiliz radikal politikacısıyla karşılaştırır. Kendisi de temelde Hristiyanlığın cemaat değerlerine bağlı olan Eliot, bu Transome tipinde, bireysel bir örneğin ahlaki kusurlarıyla savunduğu genel ilkelerin teorik düzeydeki geçerliliği arasında gerekli mesafeyi koymaz. Felix'in büyük ölçüde geçmişe dönük idealizmini de bir hayli yüceltir. Sonunda Felix, kadın kahramanın seçtiği kişi olur ama olay örgüsü kimseyi memnun etmez ve bir bakıma radikal politikanın çözümsüzlüğü sonucuna varılır. Eliot'un romanda kucakladığı ya da kucaklama iddiasıyla **yola** çıktığı **bütün** sorunlar fazla olağanüstü bir olay örgüsü içinde yol kenarında "**abandone**" olurken, işçi sınıfı politik idealizmi sorunu iki insanın yoksul kalma kararına ve mutluluğuna indirgenir.

İngiliz romanının önemli bir doruğu olduğu şüphe götürmeyen George Eliot'un en başansız romanının işçi sınıfına **ilişkin olması herhalde bir rastlantı** değildi. Aslında burada sözü geçen romancıların hepsi için de aynı durum geçerli oldu. Bu yazarlar formasyonları ve ideolojileri nedeniyle bu konuda doyurucu bir çözüme ulaşmaktan oldukça uzaktılar. Örneğin idealize ettikleri proleter kahramanlar hele yarattıkları öbür karakterlerle **de** kıyaslandığında, son derece düz ve sıkıcı kişilerdir ve bu özellikleriyle **kişileşmiş** "sosyalist gerçekçi" edebiyatın olumlu tiplerine de taş çıkartabilirler. Bu **karakterizasyon** başarısızlığının ötesinde, romancılar, burjuva-proleter çatışmasının yayıldığı alana nüfuz etmekte de oldukça yetersiz kaldılar. İngiliz roman geleneğinin bu dönemi süresince üretilmiş eserler, sorunun bir kısmını şüphesiz ki **deştiler**. Bu romanları yazan romancılar insanlığı çok çeşitli **somut** koşullarda derinlemesine kavramış, son derece duyarlı kişilerdi ve bu özellikleri yeni sanayi koşullarının sorunlarını ciddiye almalarına, buradaki temel yaşantısal derinlere ışık tutmalarına **yol** açmıştı. Ama genel ideolojilerinde, bu önemli sorunu yeterince sındırmaya hazırlıklı değillerdi. Bu konuda yazdıkları **başka** konularda yazdıklarının basit bir karşılaştırması, burada bir estetik başarısızlık olduğunu göstermeye yetiyor. Dolayısıyla öncelikli sorun, bu romanlarda ele alınan konulara politik düzeyde de geçerli olabilecek çözümler getirilmesi değildir (bu zaten romancıdan beklenenecek bir işlev olmasa gerektir). Bundan önce, tarihin ansızın getirip insanlığın önüne koyuverdiği koca bir yeni yapılanma ve sorunlar dizisini çeşitli boyutlarıyla kavramaya yeterli bir düşünsel ve duygusal birikim olmaması söz konusudur.

MURAT BELGE

Anton Müller Almanya'da icat edilen bir makinesinin benzerini Venedik'te uygulamaya koymak istediğinde, çalışanların karşı çıkması üzerine Belediye Meclisi makinenin kullanılmasını yasaklamış ve mucidini gizlice öldürtmüştü. Makine kinciliği, 18. yüzyıl boyunca da Sanayi Devrimi'ne eşlik etti. 1768 yılında öfkeli bir kalabalık James Hargreaves'e saldırdı ve imal ettiği *Eğiren Jenny*'yi ve öteki aletlerini parçaladı. 1792'de Manchester'da Cartwright'ın tezgâhını ilk kullanan işletme de el dokumacıları tarafından yakıldı. Uzun bir süre yörede kimse bu tür bir makine kullanmaya cesaret edemedi.

Makine kinciliği tarihte sık sık bir toplu pazarlık aracı olarak da kullanılmıştı. Bu tür eylemlerde tahripkârlık makinelerle sınırlı kalmıyor, işverene zarar verebilecek diğer mallara, hammaddelere, bitmiş ürünlere ve hatta özel mülke de yönelebiliyordu. Örneğin, 1718 ve 1724'te götürü sistemiyle adam çalıştıran tüccar kapitalistler, dokumacıları, ücret konusunda anlaşamadıkları takdirde evlerini yıkmak ve ürettikleri şeyleri yakmakla tehdit ettikleri için parlamentoya şikayet etmişlerdi. 1726-1727'de ise, İngiltere'nin çeşitli yörelerinde meydana gelen uyuşmazlıklarda dokumacıların silahı, usta ve grev kırıcıların evlerini yıkmak, yünlerini yağmalamak, dokuma tezgâhlarındaki ipleri kesmek ve iş aletlerini parçalamak olmuştur. Benzer hareketler kömür madenciliğinde de görüldü. 1802'ye gelindiğinde ise Wiltshire'lı kırıcılar işverenin fabrikasına saldırmakla kalmadılar, bitmiş elbiseleri, ambarları, saman yığınlarını yaktıkları gibi, işverene ait ağaçları da kestiler. Bu durumlarda makinelerin kendisine karşı bir düşmanlık sözkonusu değildi. Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde ve Sanayi Devrimi'nin ilk evrelerinde makine kinciliği bir tür sendikacılık tekniği olarak kullanılıyordu. Bu tekniğin işlevi hem işverenler üzerinde baskı kurmak hem de işçiler arasında dayanışma yaratmaktır,

Luddizm

Makine kırıcılığı Luddizme özgü olmadığı gibi, Luddizmin de bütünüyle bundan ibaret olduğu söylenemez. Luddizm, İngiliz kırının geleneksel sembolik dilini kullanan, ahlakî bir iktisat anlayışından esinlenen ve çok başarılı bir örgütlenme tarzı üzerine kurulmuş yaygın bir toplumsal hareketti. Hareket önce çorap örücülerinde başladı. 1810'da bu dalda bir bunalım başgöstermişti. Bunun üzerine, üretim araçlarına sahip olan ve götürü usulüyle adam çalıştıran kapitalistler ikili bir önlem aldılar. Bir yandan ücretleri düşürürken bir yandan da daha geniş örgü tezgâhlarından yararlanmaya başladılar. Ancak, zanaatkarlar eski tezgâhlarda bir çorabı baştan sona örerken mesleklerini icra edebiliyorlardı. Oysa geniş tezgâhlarda çorap baştan sona şekillendiriliyordu. Parçalar halinde örülüyor, daha sonra kesiliyor, daha sonra da parçalar birbirlerine dikilerek çorap haline getiriliyordu. "Kesmece" diye anılan bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürünün kalitesi de daha düşük oluyordu. Ayrıca geniş tezgâhlar zanaatkarların, küçük de olsa fabrika denebilecek yerlerde çalıştırılmasını mümkün kılıyordu.

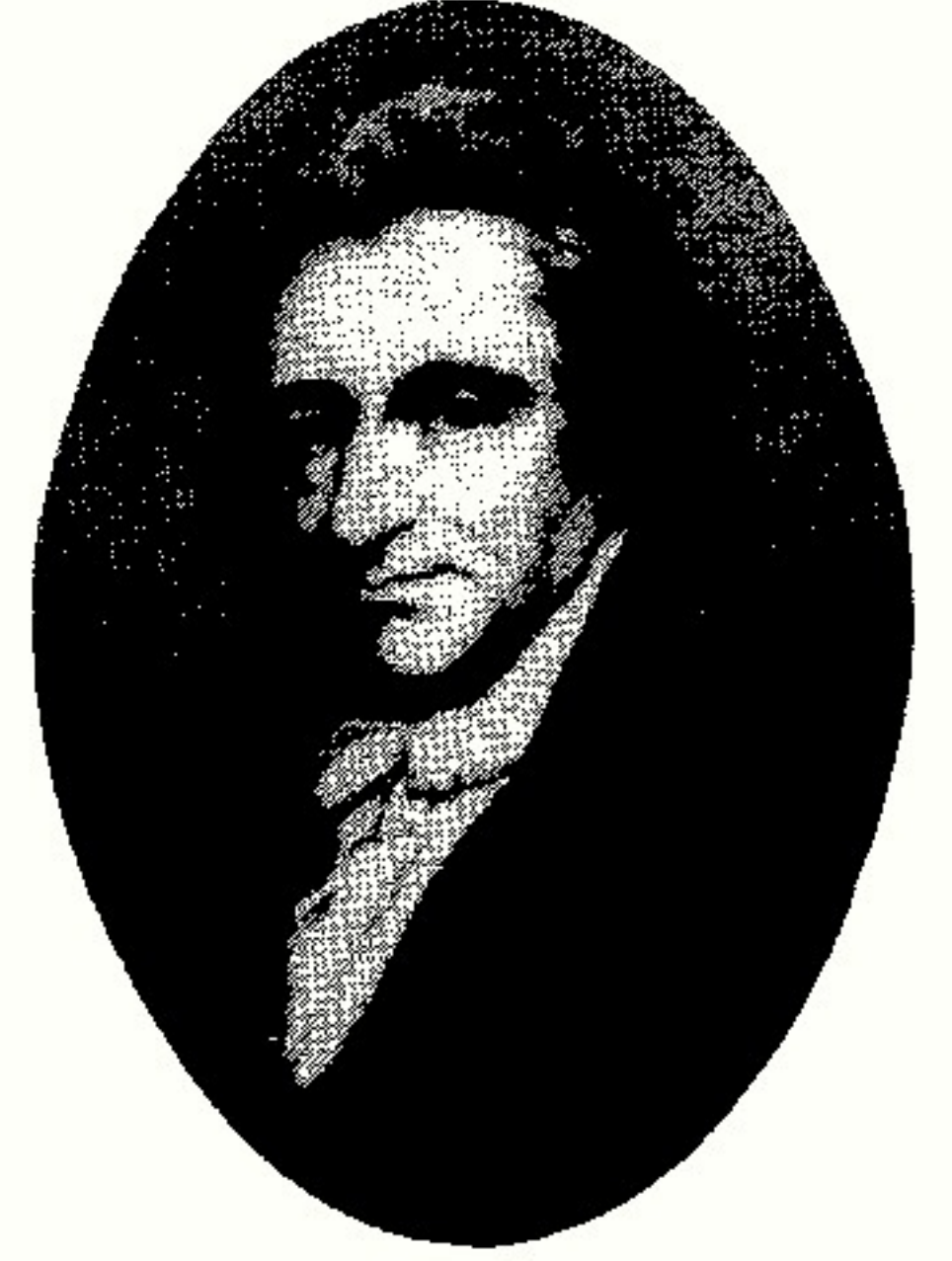
Kasım 1811'de Nottingham yöresindeki fabrika sahipleri, yeni tezgâhları kullanmaktan vazgeçmezlerse mülklerini yakıp yıkmakla tehdit eden mektuplar almaya başladılar. Mektuplar Ned Ludd, General Ludd ya da Kral Ludd imzalıydı ve adres olarak Sherwood Ormanı gösteriliyordu. Bu Kral Ludd'un kim ya da kimler olduğu hiçbir zaman tesbit edilememiştir. Bir söylentiye göre isim, 18. yüzyılın sonunda kendisini azarladığı için çekiçe efendisinin tezgâhlarını parçalayan geri zekalı bir-çocuktan, başka bir söylentiye göre ise Romalılardan önce Londra şehrim kuran efsanevi kraldan alınmıştı. Sherwood Ormanı ise Robin Hood'un yaşadığı ormandı.

Kuşkusuz Robin Hood'un yaşamış olduğu orman, İngiltere köylüleri için tarihsel çağrışımlarla yüklü bir ortamdı. Ormanlar, tıpkı dağlar gibi, düzenin inkâr edilmesinin ideal koşullarını sağlayan mekânlardı. Bu mekânlar, yalnızca siyasal eşitsizliklerin ve statü farklarının değil, verili düzen içinde geçerli olan, cinsiyet farkları dahil, bütün farkların aşıldığı, mutlak eşitlik ve adaletin gerçekleştiği yerler olarak tasavvur edilirlerdi.

Luddist hareket, bu geleneksel zihniyet üzerinde yükseldi. Ayaklananlar için işlevsel davranışlarla, bu davranışların sembolik anlamları içiçeydi. Örneğin, ormanlarda yapılan gizli toplantıların, edilen yeminlerin, çalışanlar arasında her türlü örgütlenmenin yasaklandığı koşullarda, kuşkusuz, belli bir işlevi vardı. Keza, Stockport'da bir fabrikaya saldıran işçilerin önderlerinin kendilerini gizlemesinin bir işlevi vardı; ancak bu gizlenmenin kadın kılıfına girerek yapılması, kitlenin onları "General Ludd'un kanları" diye selamlaması, dünyevî bütün farkların aşılmasını, her şeyin eşitlenmesini, alışkanlık kazanmasını sağlayan mutlak bir adalet anlayışına gönderme yapıyordu.

Geleneksel ve hatta Sanayi Devrimi koşullarında artık çağın gerisinde kalan bir adalet anlayışı Luddistlerin taleplerine, yıkıcılık tarzlarına da yansıyor. Orta ve kuzeybatı İngiltere'de hareketin sürekli bir tehdit haline geldiği 5 yıl boyunca Luddistler, kazalar dışında hiçbir çırak ya da kalfaya zarar vermedi. Dahası çorap örücülerine 17. yüzyıldan beri, üretilen ürünleri denetleme ve belli bir standardın altında olanları imha etme hakkı tanınmıştı. Ned ya da Kral Ludd adına gönderilen mektupların birçoğu da, yeni makinelerin imal ettiği ürünlerin "cılız, enti püften, sahte" olduklarından söz ediyordu.

Ancak Luddistler, makinelere ve onların sahiplerine karşı çıkmakla, geleneksel koşulların kendilerini hazırlamadığı bir iktidar biçimine karşı çıkmış oluyordular. Hükümet bölgeye 2 bin

PAINE, THOMAS (1737-1809)

Halka dayalı bir yönetimi savunan ve ünlü ABD'li romancı Howard Fast'ın "yurttaş" diye nitelediği Thomas Paine, 29 Ocak 1737'de İngiltere'de Norfolk'ta Thetford kasabasında doğdu. Babası Quaker mezhebine mensup bir çiftçiydi. Eğitimine doğduğu yerde başlayan Paine, 1750'de okulu terkederek, çalışmaya başladı. Bundan sonra bir daha öğrenim görmedi. Bu arada yıllarca gemicilik, tahsildarlık, korsencilik, ayakkabıcılık gibi birçok işte çalıştı. Londra'da bulunduğu sırada Liberal Parti'nin kulüplerinde tartışmalara katılan ve bilimsel konferansları izleyen Paine, 1774'te tanıştığı Benjamin Franklin'den, damadı Richard Bache'e vermek üzere bir tavsiye mektubu alarak Amerika'ya gitti. Amerika'da kaldığı yıllarda köleliğin kaldırılması ve Amerikan kolonilerinin İngiltere'den ayrılmasını isteyen yazılar yazdı. Bu arada kadın haklarını da savunuyordu. Kısa sürede kendini Amerika'nın bağımsızlığı için verilen mücadelenin içinde bulan Thomas Paine, 1776'da yazdığı *Common Sense* (Sağduyu) adlı kitapla bağımsız bir cumhuriyet kurulmasını istedi. 1770-83 yılları arasında yazdığı denemelerden oluşan *The American Crisis* (Amerikan Bunalımı) adlı eseri, bağımsızlık mücadelesini oldukça etkiledi. Paine, bu eserlerinde İngiltere'ye karşı hemen harekete geçilmesini ve bir halk hükümetinin kurulmasını istiyordu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında ve sonrasında önemli görevler üstlendi, bağımsızlıktan sonra 1787'de kendisine verilmiş olan çiftlikte yapmayı düşündüğü tek kemerli ve payandasız köprü'nün tasarımı için Fransa'ya gitti. Burada Edmund Burke ve Thomas Jefferson ile tanıştı. Bu arada Fransız Devrimi gerçekleşince, köprü tasarımlarını bir yan bırakıp devrimini içinde yeraldı. Devrimi eleştiren Burke'e cevap yazdı. Bu arada İngiltere'ye gitmiş ve siyasal çatışmalara karışmıştı. 1791-92 arasında yazmış olduğu *Rights of Man* (İnsan Hakları) adlı kitabı satış rekorları kırdı. 1789'da Fransa'da *İnsan*

5 Britanya'da sınıf mücadelesi

Gerici basında yayınlanan bu karikatürde Tom Paine püriten bir gelenekten gelen radikal bilim adamı Joseph Priestley'le, 1792'den sonra da liberal kalmakta direnen politikacı Charles James Fox arasında uyuklarken gösterilmiş.

ve *Yurttaş Hakları Bildirisi*'nin de hazırlanmasına yardımcı olan Paine'nin *İnsan Hakları* kitabı İngiltere'de yasaklanarak, kendisinin de İngiltere'ye girmesi yasaklandı. 1793'te Fransa'da Ulusal Meclis'e giren Paine, yeni anayasayı hazırlamak için Condorcet, Brissot ve Sieyès ile birlikte çalıştı. Bu arada Kral XVI. Louis'nin idamı için yapılan oylamada aleyhte oy kullandığı için Jakobenlerle arası açıldı ve ardından bir yıl kadar tutuklu kaldı. Bu süre içinde daha önce hazırlıklarını yaptığı *Age of Reason*'u (Akıl Çağı) yazdı. 27 Temmuz 1794'teki Thermidor Darbesi'nden sonra Amerikan elçisi James Monroe'un araya girmesi sonucunda serbest bırakıldı. Bu arada *Akıl Çağı* İngiltere'de de yasaklanacak ve Paine dinsizlikle suçlanacaktı.

1794'te tekrar Ulusal Meclis'e alınan Paine daha sonra Direktuvar yönetiminin hazırlamış olduğu anayasaya karşı çıktı. 1796'da ise ABD Devlet Başkanı George Washington'a yazdığı ünlü mektupta, onu suçlayacak ve tutukluken kendisini aramadığı için şiddetle eleştirecekti. 1801'de ise yakın dostu Thomas Jefferson'ın başkan olmasıyla tekrar Amerika'ya döndü. Jefferson'ın rakipleri olan Federalistlere karşı açık mektuplar yazarak saldırdı. Son yıllarında, özellikle din konusundaki düşünceleri ve Washington'a yazmış olduğu mektup nedeniyle kamuoyundaki itibarını yitiren Thomas Paine, 8 Haziran 1809'da New York'ta öldü. Kemikleri ise daha sonra Liberaller tarafından İngiltere'ye götürüldü.

İngiltere, Fransa ve Amerika'da demokrasi için mücadele veren Paine, monarşiye karşı görüşleriyle tanınmış ve halka dayalı temsilî yönetimi savunmuştur. Paine'in diğer eserleri şunlardır: *Public Good* (1780, Kamu Yararı), *Agrarian Justice* (1797, Tarımsal Adalet)

asker gönderdi. Yine de, hükümetin askerleri her zaman güvenilir olmayabiliyordu. Bir olayda 150 işçi, özel olarak tahkim edilmiş bir fabrikaya saldırdı. Yirmi dakika süren bir silahlı çatışmadan sonra, Luddistler püskürtüldü. Fabrikanın sahibi geride kalan yarahlardan ikisine, önderlerinin kim olduklarını söyledikleri takdirde, su ve doktor getireceğini vaad etti. Yarahlılar konuşmaktansa ölmeyi tercih ettiler. Bu arada, askerlerden bazıları da Luddistlere ateş açmayı reddettiler ve 300 kırbaça cezasına çarptırıldılar.

Hükümet taviz vermemekte kararlıydı. Parlamente'ye önerilen yeni bir yasa tasansı, makine kinciliğini idamla cezalandırılabilir bir suç olarak tanımlıyordu. Avam Kamarası'nda neredeyse yasaya karşı çıkan kimse olmadı. Lordlar Kamarası tasarının yasalaşmasını önlemeyi denedi: "Kitleye karşı yükümlülüğümüzün farkında mıyız? Tarlalarımızda çalışan, evlerimizde hizmet eden, donanmanızda istihdam ettiğiniz, ordunuzda kullandığınız onlardır. Bütün dünyaya kafa tutmanızı onlar sağladı, ihmal ve felaket onları umutsuzluğa ittiğinde size de kafa tutabilirler." Parlamente'nin korktuğu da bu olasılıktı. Tasan yasalaştı. Bir sürü insan idam edildikten, sürgüne gönderildikten sonra, Luddizm söndü. Hareketin merkezi olan Nottingham'da çorap örücüleri bir sendika kurmayı denediler; işverenler de buna karşı bir dernek kurdu. 1799 ve 1800'de çıkarılan Dernekler Yasası'na göre her iki örgüt de yasadışı idi. Yerel yargıç ve güvenlik görevlileri sendikayı dağıttılar.

Kaptan Swing

19. yüzyılda İngiliz kırsalındaki ikinci büyük ayaklanma zanaatkarlardan değil tarım işçilerinden geldi. 1830 yazının son günlerinde işsiz kalmış bir aileyi toprağından atan zengin bir çiftçinin ambarı, bilinmeyen bir nedenle tutuştu. Buna benzer bir dizi olay birbirini izledi. Çok geçmeden çiftlik sahipleri *Swing* ya da *Kaptan Swing* imzalı mektuplar almaya başladılar. Mektupların içerik ve üslubu, Kral Ludd imzalı mektuplara benziyordu; çiftçiler, makinelerini kırmadıkları ve çalışanlara adil ücret ödemedikleri takdirde, ambarlarının yakılması ve makinelerinin kırılması tehdit ediliyordu.

Ancak aradan geçen süre içinde İngiltere çok değişmişti. Sözkonusu olan makineler sanayide değil, hasatta kullanılan makinelerdi. Şehirlerde, artık geleneksel alışkanlıklarından neredeyse tamamen kurtulmuş yeni bir proletarya, son kez liberal burjuvazi ile ittifaka girerek, parlamento reformu için geniş bir kitle hareketi yaratıyordu. Ancak bütün bunlara karşın, efsanevi Kaptan Swing'in taraftarları geleneksel biçimlere alabildiğine sadıktı. Yaklaşık 200 kişilik atlı gruplar çiftlikleri kuşatıyor, çiftlik sahipleri ile geleneksel terbiye sınırlarının ötesine geçmemeye özen göstererek, asgarî ücretler ve azamî fiyatlar üzerine pazarlık ediyorlardı.

Asıl hedef toprak rantları ve toprak üzerindeki Kilise vergileri idi. Bu yüzden hareket, tarım işçileri kadar zarar gören kiracı çiftçiler ve orta ölçekteki toprak sahipleri tarafından da sempatiyle karşılanıyordu. Bu yıllar, toprak sahipleri ile sanayi burjuvazisi arasındaki mücadelenin de sertleşmeye başladığı yıllardı. Kuşkusuz bu mücadele içinde gerilemekte olan taraf toprak sahipleri idi. Bu koşullarda, toprak sahiplerinin egemenliklerinin esasını tehdit etmeyen Kaptan Swing yandaşlarının talepleri karşısında tamamen duyarsız kalmaları olanaksızdı. Kiracı çiftçilerin, toprak sahiplerinin bir kısmı isyancıları kışkırttı, bir kısmı kendi makinelerinin kırılmasında bilfiil rol aldı. O kadar ki, 1830'un sonuna varıldığında güneybatı İngiltere'deki toprak sahiplerinin çoğu, Kaptan Swing tarafından bir asgarî ücret politikasına razı edilmişlerdi. Bu noktada devreye hükümet girdi. Liberal bir Whig olan dönemin İçişleri Bakanı Lord Melbourne bölgeye resmî bir yazı gönderdi: "Akıl ve deneyim, kendi içinde bu kadar akıldışı olan ve üstelik bu tarzda dayatılmış olan taleplere boyun eğmenin, kısa vadede,

Makina tahripkârlığı zanaatkarlar arasında geleneği olan bir eylem biçimiydi. John Kay pamuk dokumacılığındaki teknolojik devrimin ilk adımı sayılabilecek "Uçan Mekanik'i yaptığında, bir grup zanaatkar evini basmış ve kendisi ancak bir çarşafa sarılarak, gizlice evden çıkarılabiliyordu.

Napoléon savaşları sırasında kın kasıp kavuran Luddist hareketlere, şehirlerde ekmek ayaklanmaları eşlik etti. Ancak bunlar Jakobenlerden arta kalan örgütlü hareketlerden tamamen bağımsız, tamamen kendiliğinden ve kendi içinde parlayıp sönen anlık patlamalardan ibaret kaldı.

en vahim sonuçları doğuracağını teyid etmekte birleşiyor."

Bu yazıyı izleyen aylarda yaklaşık 2 bin kişi mahkemeye çıkarıldı. 9'u idama, 644'ü hapse, 481'i de 7 yıla müebbet arasında değişen sürelerde Avustralya'daki kolonilerde sürgüne gönderildi. İngiltere tarihinde ilk kez bu sayıda insan "adi" sayılan bir suçtan ötürü sürgüne gönderiliyordu.

Rebecca'nın Kızları

Kaptan Swing'in adıyla efsaneleşen ayaklanma, tarihçiler tarafından, İngiltere'de geleneksel törelerine bağlı "çalışanların son ayaklanması" olarak nitelendirilir. Britanya'da böylesi bir geleneksel sembolizmden yararlanan bir başka ayaklanma, İngiltere ile olan etnik farkını hâlâ koruyan Galler bölgesinde başgösterdi. Yörede, Anglikan Kilisesi'ne muhalefet, dolayısıyla da püritenizm çok güçlüydü ve bu yüzden *Rebecca'nın Kızları* isyanında dinî unsur, Luddizm ve Kaptan Swing isyanlarına kıyasla çok daha merkezî bir rol oynadı. Galler bölgesinde ötedenberi yollardan geçmek için, belli gişelerde toplanan bir para ödenirdi; ancak bu uygulama alabildiğine gevşekti. Kapitalist bir girişimcinin bu gişelerin gelirlerini elinde bulunduran tröstün hisselerinin çoğunu satın alması, uygulamanın rasyonelleşmesine ve geçiş ücretlerinin artmasına yol açtı. Ayaklanmanın görünüşteki nedeni bu oldu. 1839 başında tröst, iki yeni gişe daha inşa etti. Gişelerin yapımı biter bitmez, bir geceyarısı, kimisi kadın kılığına girmiş erkekler tarafından imha edildi. Hükümet, hızlı davrandı. 18. yüzyılın sonunda Jakobenlere karşı bir önlem olarak kurulmuş olan atlı *Yeomanry* birliği bölgeye gönderildi; bir sürü insan tutuklandı, ancak tanık yokluğundan ötürü kimse mahkum edilemedi. Bu arada gişelerin, önderleri *Rebecca'nın* adıyla çağılan çeteler tarafından yıkılması sürüyordu. Tröst yeni gişeler kurmaktan vazgeçti. Ayaklanmanın ilk evresi başanya ulaşmıştı. Ayaklanmanın ikinci evresi 1842'de, bu kez tarım işçileri değil kiracı çiftçiler tarafından başlatıldı ve şaşırtıcı bir hızla yayıldı. İlk hedef yine gişelerdi ama *Rebecca* imzalı mektupların deva olmaya çalıştığı dertlerin sayısı ve türleri artmıştı. Artık işçilerin talepleri de Rebecca aracılığıyla dile getiriliyor, Anglikan Kilise'nin papazları Rebecca tarafından tehdit ediliyordu. Ancak tıpkı Luddist'ler ve Kaptan Swing asileri gibi, Rebecca'nın yandaşları da geleneksel bir adalet anlayışına yaslanıyorlardı. Örneğin, Rebecca kimi zaman belli bir gişeyi korumakla görevlendirilmiş memurlara, "Şimdi bu gişenin burada bir işi yok, değil mi?" diye yazacak ve onlardan gişeyi kendilerinin yıkmalarını isteyebilecek kadar, ortak bir popüler mizah kültürünü dile getiriyordu. Bu yüzden de, şiddetin simgeleri, şiddet anlamına gelmiyordu. Örneğin, ayaklanmanın şehirlere taşıdığı bir noktada başlannda Rebecca'yı temsilen kadın kılığına girmiş biri olmak üzere, 2 bin yaya ve üçyüz süvari Carmarthen şehrine girdi; ancak silahlarını şehre girmeden bırakmışlardı. Şehir hapisanesini silahlara başvurmadan bastılar ve boşalttılar. Yerel yargıçların da elinden, tutuklanan altmış kişiden bir kaçına sekiz ay ila bir yıl arasında değişen ağır iş cezaları vermekten başka bir şey gelmedi.

Ancak Galler'de bile olsa popüler kültürün kendi bütünlüğünü koruması, 1840'larda, artık olanaksızdı. Farklı kesimler -madenciler, dokumacılar vb.- onun adına ayaklanmalar düzenlemeye başlayınca, Rebecca'nın temsil ettiği geniş toplumsal mutabakat çözüldü. Bunun en belirgin göstergesi, ayaklanmayı başlatan kiracı çiftçilerin 1843 yazında gönüllü olarak bazı gişelerin inşasına katkıda bulunmalarıydı.

Sorun sadece kiracı çiftçilerle tarım işçileri arasındaki çıkar uyumsuzluğu değildi. 1840'larda artık tarım işçileri de kendileri ile şehir proletaryası arasındaki çıkar birliğini keşfetmeye başlamışlardı. Rebecca'nın kimliği hiçbir zaman tam olarak tesbit edilemedi. Ama olası, Rebecca adayları arasında İngiliz işçi sınıfının en büyük hareketi olan Chartizm'in önderlerinden Hugh Williams da vardı. Başka bir deyişle, *Rebecca'nın Kızları* kadar geleneksel kültürün imgelerine sahip bir ayaklanma bile, ister istemez, popüler kültürün bütünlüğünü dokusunun ötesine yönelmek, önderlik için, sınıf mücadelesinin dilinin bilinçli olarak kullanıldığı işçi sınıfı hareketine başvurmak zorunda kaldı.

Geleneksel pleb ayaklanmalarında kadınların sık sık başı çektiği görülür. Verili düzenin toplumsal işbölümü içindeki yerleri nispeten daha marjinal olduğundan, daha "doğal", daha genelgeçer bir ahlak adına konuşabiliyor, toplumsal vicdanı daha kolay temsil edebiliyorlardı. 1840'larda Britanya'nın en "geri kalmış", en geleneksel yöresi olan Galler'de ayaklanan asiler, efsanevi önderlerini Rebecca diye adlandırmakla ve kadın kılığına girmekle bu sembolizme gönderme yapıyorlardı. Kral Ludd ve Kaplan Swing'in mektuplarına kıyasla, Rebecca'ninkilere yüklü bir popüler mizah duygusu hâkimdi.

Peterloo Katliamı

Her savaş gibi Napoléon savaşları da Britanya halkları için kıtlık ve sefalet dönemi olmuştu. Ancak kır, doğal afetlerden kaynaklanan kıtlıkta olduğu gibi, savaşın yolaçtığı sefaleti karşılayacak yüzyıllarca denenmiş alışkanlıklara sahipti. 1812'nin Luddizm'i ile 1842'nin Rebecca'nın Kızları Ayaklanması arasındaki sürekliliği açıklayan da, kısmen bu alışkanlıktır. Tarım işçileri olsun, kırdaki zanaatkarlar olsun, hatta kiracı çiftçiler olsun kıtlıkla nasıl başa çıkabileceklerini biliyorlar ya da hiç değilse bildiklerini düşünüyorlardı.

Oysa mutlak bir çaresizliğe itilmiş olan şehir proletaryası, bütün bu alışkanlık ve direnç mekanizmalarını da yitirmişti. Hayatıyetü uluslararası ticarete daha dolaysız bağlı olan şehirler için, savaşın sona ermesinin bir bolluk döneminin başlangıcı olacağına inanmak çok daha kolaydı. Oysa böyle olmadı; 1815'te savaşın sona ermesi, Britanya'nın içinde bulunduğu bunalımı sona erdirmeyi; ama savaşla gerekçelendirilmiş olan baskı tedbirlerinin sürdürülmesini güçleştirdi. Basın üzerindeki sansür hafifledi, toplantı ve gösterileri yasaklayan yasanın kaldırılması zorunlu oldu.

Bütün bunlar, savaş boyunca kendisini çok sınırlı çevrelerde koruyabilmiş ya da yeniden üretebilmiş radikal muhalefetin, birdenbire, çok daha geniş bir etki alanı bulması sonucunu doğurdu. 1790'lardan kalma Jakobenler, William Cobbet gibi kırın organik aydını olmaya çalışan karizmatik şahsiyetler, radikal basın aracılığıyla, kitleleri etkilemeye başladılar. Ancak 1790'lardaki Jakobenci propagandanın etkilediği kitlelerin aksine, yeni proletarya ile propagandayı sürdürenler arasında sınıfsal bir kopuş vardı. 1815-1819 yılları arasında İngiltere'deki bütün şehirler giderek artan bir hareketliliğe sahne oldu. Ama bu sefer hareketliliğin merkezi Londra değil, yeni sanayilerin merkezi Manchester'dı.

Burjuvazinin temsilcilerinden oluşan hükümet, bu gelişmeler karşısında kayıtsız kalmadı. 1817'de zanlıların mahkeme önüne çıkarılmaksızın gözaltında bulundurulmasını önleyen Habeas Corpus bir kez daha yürürlükten kaldırıldı. Buna rağmen gösteriler durulmadı. 1819'da Manchester'da bütün radikal grupları temsilen, zengin bir çiftçi olan Henry Hunt'un konuşacağı bir miting düzenlendi ve mitinge 60 bin kişi katıldı. Kalabalığa ve ortamın gerginliğine rağmen gösteri büyük bir sükunet içinde devam ederken, zengin toprak sahiplerinin gönüllülerinden oluşan Yeomanry birliği, kılıçlarını çekerek halka saldırdı. Britanya tarihine Peterloo Katliamı olarak geçecek bu olayda onbir kişi öldü, 400'ün üzerinde kişi yaralandı.

Peterloo, Britanya tarihinde bırakmış olduğu çok yönlü izlerden ötürü, sürekli olarak yeniden geri dönülen ve yorumlanan bir olay oldu. Ama orta vadede doğurduğu en büyük sonuç, işçi sınıfı hareketinin zanaatkarların geleneksel önderliğinden kopması oldu.

Sanayi Devrimi'nin Birinci Evresinin Sonu

1760-1830 dönemi genellikle Sanayi Devrimi'nin birinci evresi olarak değerlendirilir. Bu dönem büyük icatlarla, üretimin örgütlenmesinde köklü değişikliklerle, karayolları ve kanal taşımacılığındaki gelişmelerle, kentlerin büyümesi ve yeni "sınai" kentlerinin ortaya çıkışları ve ulusal hasıladaki hızlı artışlarla nitelenir. Bu evrenin sermaye birikim tarzı büyük ölçüde pamuklu dokuma üretimine bağlıydı.

Kapitalizmin Birinci Bunalımı

Britanya'nın toplumsal yapısında önemli dönüşümler meydana geldi. 1811'de toplam aktif nüfusun yüzde 35'i tarımda, yüzde 45'i sanayide, yüzde 20'si hizmetlerde çalışırken, 1841'de aynı oranlar, sırasıyla yüzde 20, yüzde 43 ve yüzde 37 oldu. İşgücünün sektörlere dağılımındaki bu dönüşüme, büyük bir nüfus patlaması eşlik etti. Ancak 1830'lara doğru, pamuklu dokumaya dayalı bu sermaye birikim tarzında yapısal bir bunalım başgösterdi. Kötü hasatlardan kaynaklanan geleneksel bunalımların aksine, bu bunalım, artık hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde, gelişmekte olan kapitalizmin bir bunalımıydı. Oluşumunda, genel olarak kapitalizmin belirli evrelerde bunalıma girmesine yol açan her iki unsur da etkili olmuştu (Bkz. 8; *Kapital*). İşgücünün sömürülme imkânı had safhasına vardığından ve eldeki teknolojiyle verimini de arttırmak mümkün olmadığından, *kâr oranları* düşüyordu. Diğer yandan, ücretlerin düşüklüğü iç piyasanın genişlemesini sınırlıyor ve aynı zamanda dış piyasalar da (kısmen diğer ülkelerin rekabetinden ötürü) belli bir doygunluğa kavuşuyor, 1830'lardan başlayarak pamuklu dokuma piyasasında bir *talep darlığı* yaşanmaya başlıyordu.

Sanayi Devrimi'nin bu birinci evresi yeni bir insan türünün ortaya çıkmasına yol açmıştı: Sanayi kapitalistleri. Eski düzen (kapitalizme geçiş dönemi), toprak sahipleri ile tüccar kapitalistlerin egemenliği paylaşmalarını ve "barış içinde birarada yaşamalarını" sağlayacak koşulları yaratmıştı. Feodal düzenin tasfiyesinin ve sömürge ticaretinin açtığı ufuklar da, tâbi sınıfları bu dengeye razı etmeye yetti. Oysa, köken bakımından eski düzenin ayrıcalıklarının nispeten "marjinal" kesimlerinden gelen sanayi burjuvazisi, bu denklem içerisinde yeni bir

unsurdu; ama Fransız Devrimi ve İngiliz Jakobenizminin yaygınlığı, yeni sanayi burjuvazisini ürkütmeye yetti. Çoğunluk, kendileri içinde kârsız olmayan bir pazarlık karşılığında, eski düzenin Pitt'in baskıcı hükümeti aracılığıyla sürdürülmesine razı oldu.

Kuşkusuz, sözkonusu olan, masa başında gerçekleştirilmiş bir pazarlık olmaktan çok, adım adım ve parçalı bir şekilde keşfedilmiş bir ortak hayat ve egemenlik tarzı idi. Örneğin 1799'da Speenhamland Yasaları ile, geleneksel olarak hayır için yapılan ödemelerin zorunlu kılınması ve görülmemiş bir derecede artırılması sanayi burjuvazisine önemli avantajlar sağladı. Yoksullara "hayır" olarak verilen ve çoğunlukla da toprak sahiplerinin cebinden çıkan bu paralar, yeni fabrikatörlerin ücretleri çok düşük tutmasına, böylelikle de kâr oranlarını yükseltmelerine

toprak sahiplerinin, tarım ürünlerinin fiyatlarını yapay olarak yüksek tutmalarına imkân veriyordu. Hedefleri bakımından bu iki yasa aslında birbirleriyle çelişiyordu: Speenhamland, hayır olarak verilen paraları artırarak ücretlerin düşürülmesine imkân tanıyor, Tahıl Yasaları ise temel gıda maddelerinin fiyatlarını yükselterek, sırf hayatlarını sürdürebilmeleri için işçilere ödenmesi gereken asgari ücreti artırıcı yönde bir etki yaratıyordu.

Ancak ekonomi büyümeye devam ettiği sürece bu çelişkiye tahammül edilebilirdi. Üstelik gerek kırdaki Luddist hareketler, gerekse şehirlerde 1815'ten sonra artarak Peterloo sırasında doruğuna varan eylemler, çalışanların kendi adına davranmaları tehlikesinin henüz geçmediğini gösteriyordu. Bu koşullar altında, sanayi burjuvazisinin eski düzenin temsilcileri ile yapmış olduğu ittifak sürdü.

Robert Owen ve Britanya'da Ütopyacı Sosyalizm

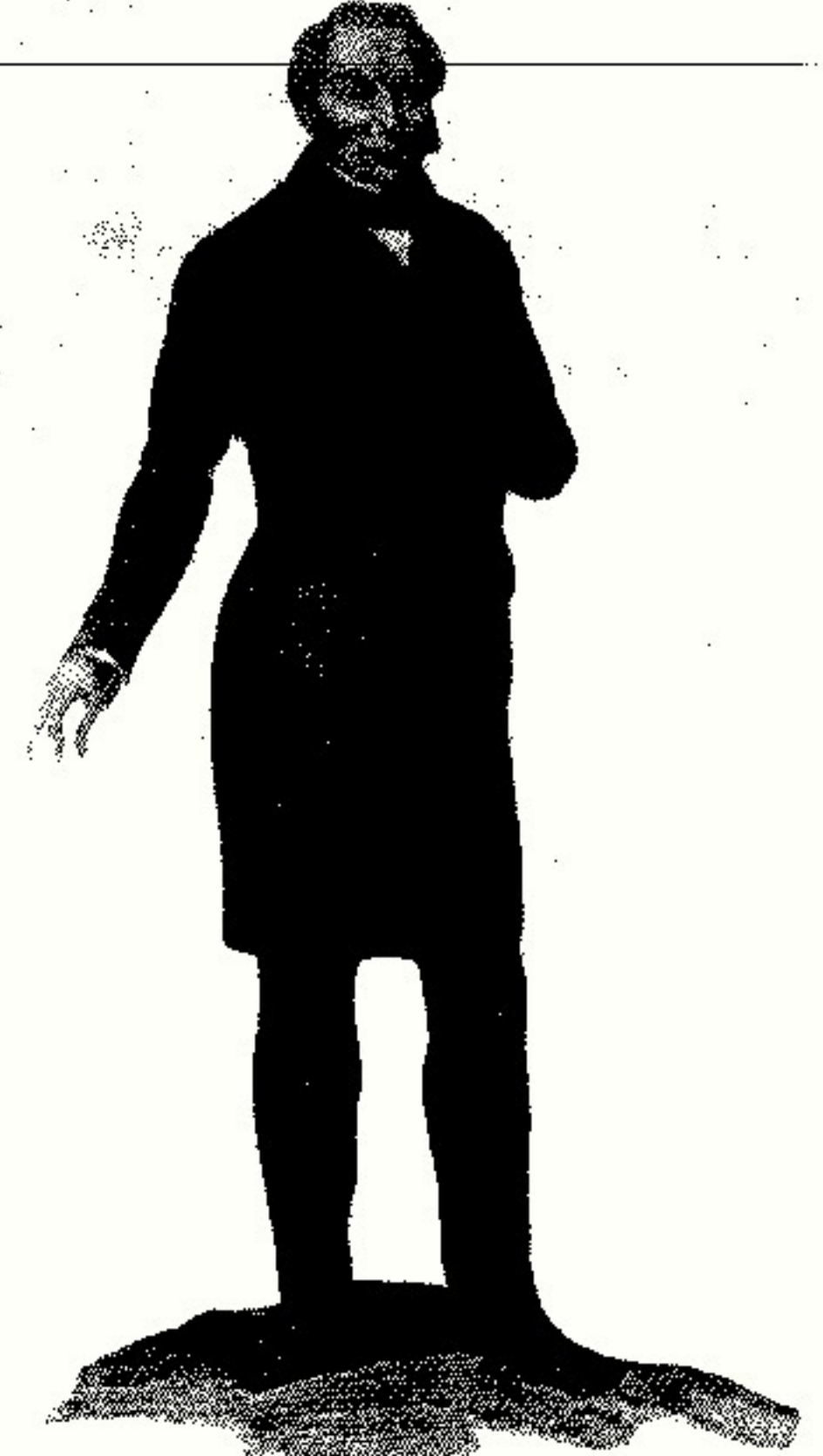
1820 ve 30larda sanayideki sermaye birikimi henüz tekellerin kurulmasına elverecek ölçüde yoğunlaşmamıştı. Dolayısıyla örneğin ilerde Chartizm'in önde gelen önderlerinden biri olacak William Lovett, sıfırdan başladığı halde, sırf marangozluktaki ustalığı sayesinde hatırı sayılır bir servet biriktirebiliyordu. Küçük kapitalistliğe doğru evrilenlerin sayısındaki artış, eski düzen ile sanayi burjuvazisi arasındaki uzlaşmanın çerçevesini zorluyordu. Gerek anıları hâlâ taze olan jakobenizm, gerekse püritenizmden devralınmış olan muhalefet geleneği, ara konumdaki bu insanları radikal fikir ve tavırlara yatkın kılıyordu.

Ancak bu ara konuma ulaşan zanaatkarlar küçük bir azınlıktı. 1820 ve 30'larda çırak ve kalfaların büyük bir çoğunluğu, artık kendi geleceklerinde, mülkiyetine sahip oldukları üretim araçları ve bağımsız bir işlik hayal edemiyorlardı. Hukuki statüleri ne olursa olsun, çoğunun gerçek konumu proleteryanınkinden farksızdı; zaten çoğu işkolunda lonca kısıtlamaları kaldırılmış, iş "özgünleştirilerek" işçilik konumu herkesin rekabetine açılmıştı. İster çırak, ister kalfa, ister işçi olarak anılsınlar, çalışanların çoğu günlerinin 16 ila 18 saatini fabrikalarda, ustayla hiçbir insanî ilişki kurmaksızın sıradan ve sıkıcı işleri tekrarlayarak geçiriyorlardı. Radikal insan hakları söylemi, kendi bireysel çabaları ile kendi gerçek konumlarını aşmayı umma imkânından yoksun olan bu insanların yaşantılarını anlamlandıramamaktan, taleplerini dile getirebilmekten uzaktı. İngiltere'de ilk kez Robert Owen tarafından telaffuz edilmiş olan sosyalizm sözü, işçi sınıfı içinde giderek yaygınlaşıyordu.

Kıtadaki ütopyacıların aksine Owen'ın görüşleri işçi sınıfının mücadelesi ile yakın bir etkileşim içinde gelişti. Gerçi Owen da, 1800-1824 arasındaki ilk döneminde, Saint-Simon ve Fourier gibi öncelikle yönetici sınıflara sesleniyor, sosyalizmi onların inisiyatifi aracılığıyla gerçekleştirmeyi umuyordu, ama onu kıtadaki ütopyacıları ayırt eden önemli bir fark vardı: Kendisi de, sıfırdan başlayarak bir pamuk fabrikası satın alacak kadar bir servet biriktirmiş başarılı bir işadımıydı. New Lanark'taki fabrikasında bir toplum modeli olarak önerdiği "kooperatif köyleri" hayata geçirmişti. Dahası, Owen'ın bu dönemdeki kaygıları, bütün sermayedar ve yöneticilerin paylaştığı kaygılardı: İşsizler ordusunun toplum üzerinde bir yük olmaktan nasıl çıkarılabileceği, işgücünün nasıl disipline edileceği, "dikkat, atiklik ve düzen alışkanlıklarının nasıl yerleştirileceği" vb. İngiltere'de sınıflar kapitalizmin ilk önemli teorisyeni olan Bentham, Owen'ın New Lanark'taki ortaklarından biri oldu. Bütün bunlardan ötürü, bu ilk dönemi boyunca Owen'la çalışan sınıfların ilişkisi mesafeli hatta düşmanca oldu. Yoksullaşan köylülerin sözcüsü radikal William Cobbet, onun geometrik kooperatif köylerini, "sefiller için paralelkenar" diye andı. 1817'de Londra Tavernası'nda düzenlediği toplantılara davet ettiği bir grup radikal önderden çok sert eleştiriler aldı.

Ancak Owen'ın ekonomik konulara vakıf olması, onun sosyalizm anlayışının, diğer ütopyacılarınkine kıyasla daha gerçekçi ve pratik bir boyut taşıması sonucunu doğuruyordu. Londra Tavernası'ndaki toplantılara, radikal önderlerin yanı sıra, iktisatçı David Ricardo, banker Sir Isaac Goldsmith gibi şahsiyetler de katılıyordu. Ricardo aynı yıl yayınladığı *Principles of Political Economy*'de (Ekonomi Politikin İlkeleri) emek-değer teorisinin o güne kadarki en gelişkin biçimini formüle etti. Ancak Ricardo için emek-değer teorisi tutucu, kapitalizmi meşrulaştırıcı bir işlev taşıyordu. Owen'ın görüşleri işçi hareketini, başlangıçta, emek-değer teorisinin sol yorumunu mümkün kılmasıyla etkiledi.

1817 Owen için bir dönüm noktası oldu; dini eleştirmesi, dinsel kurumları akılcı bir toplumun önündeki engeller olarak nitelendirmesi, egemen sınıflar arasında gördüğü ilgi ve

O'CONNOR, FEARCUS EDWARD (1796-1855)

Chartist hareketin önde gelen liderlerinden olan Feargus Edward O'Connor, 18 Temmuz 1796'da İrlanda'da County Cork'ta Connorville kasabasında doğdu. Babası bir İrlanda milliyetçisiydi. O'Connor, Dublin'de hukuk öğrenimi gördükten sonra İrlanda'da siyasal hayata atıldı. İrlanda özgürlük hareketi içinde yer alan O'Connor 1832'de County Cork'tan İngiltere Parlamentosu'na girdi. Parlamentoda İrlanda'nın özgürlük mücadelesini savundu. Bu nedenle 1835'te parlamentodan uzaklaştırıldı. Ardından Chartist hareketi içinde yer alan O'Connor, radikal çıkışları ve atılganlığı ile dikkat çekti ve bu özellikleriyle kısa sürede hareketin en tanınan önderi oldu.

1837'de önemli bir Chartist yayın olan *Northern Star*'i (Kuzey Yıldızı) çıkardı. Bu arada işçiler önünde yapmış olduğu konuşmalar büyük ilgi topluyordu. O'Connor, aynı zamanda çok iyi bir örgütçüydü. Şubat 1839'da toplanan Chartist Konvansiyon'u'da barışçı yöntemden yana olan William Lovett ile silahlı mücadeleyi savunduğu için anlaşmazlığa düştü. Chartistler içinde Lovett'in başını çektiği "Manevi Güç"e karşı "Maddi Güç" hareketini örgütledi.

1839'da ise parlamentoya sunulan dilekçede genel oy hakkı isteyen Chartistler, bunun reddedilmesi üzerine Newport'ta bir ayaklanma başlattılar. O'Connor bu ayaklanmanın içinde yer aldı. Ayaklanmadan sonra tutuklandı ve 1841'de serbest bırakıldıktan sonra hareketi yeniden örgütlemeye başladı.

1842'ye gelindiğinde Chartist hareketi bir yükselme dönemine girmişti. Büyük mitingler düzenleniyor, binlerce işçi geceleri meşalelerle toplantılara katılıyor ve

Peterloo katliamının sorumlusu Yeomanry diye anılan ve özellikle ülke içindeki toplumsal mücadeleleri bastırmak üzere oluşturulmuş gönüllü süvari birliğiydi. Birlik, adını Britanya'nın yeomen adı verilen ve toprak sahipleri (gentry) ile tarım işçileri arasında kalan kiracı ve ortakçı çiftçilerden alıyordu. Bu kesim geleneksel olarak devlette mevki sahibi olabiliyordu, ancak silah taşıma hakkına sahip değildi. Bu bakımdan, onları silahlandırmak devlet gelenekleri açısından önemli bir yenilikti. Bu önleme, tutucu ve milliyetçi eğilimleri, onları Napoléon Savaşları boyunca Pitt'in baskıcı rejiminin en doğal müttefiki kıldığından başvurulmuştu. Ancak, kırdaki makinalaşma yaygınlaştıkça bu kesimin tavırlarında belli bir değişkenlik gözlenmeye başlandı. Örneğin Kaptan Swing'in asilerine destek verenler de bu kesimden geliyordu.

destegi birdenbire yitirmesine yol açtı. Ertesi yıl çıktığı Avrupa yolculuğunda da umduğunu bulamayan Owen çok geçmeden iflas etti ve 1824'te Amerika'daki New Harmony adlı ütopyacı topluluğun topraklarını satın alarak, görüşlerini bu kez orada gerçekleştirmeyi denemek üzere İngiltere'den ayrıldı. Ancak onun İngiltere'den uzak kaldığı beş yıl içerisinde Owencilik sınıfın en ileri kesimleri tarafından benimsenerek proletarya içerisinde hızla yaygınlaştı. Owenciliğin sınıf içinde aldığı biçimin değerlendirilmesi, o dönemde proletaryanın örgütlülük derecesinin gözden geçirilmesini gerektirir.

Parlamento Reformu

Sendikacılığın Gelişmesi

Yeni bir dilekçenin hazırlığını yapıyordu. Hazırlanan dilekçede, genel oy hakkının yanısıra iş gününün kısaltılması ve tarım işçilerinin ücretlerinin artırılması gibi talepler de vardı. Ancak Mayıs 1842'de 3 milyon kişinin imzaladığı ve parlamentoya 20 kişinin büyük bir sandık içinde taşıdığı dilekçe gene reddedildi. Bundan sonra başarısız bir genel grev düzenleyen **Chartistlerin** bir bölümü tutuklandı. O'Connor eski enerjisini kaybetmişti. 1847'de ise yeni bir kongre toplayan Chartistler tekrar imza toplamaya başladı. Bu arada aynı yıl Nottingham'dan parlamentoya giren O'Connor bu hareketin de öncülüğünü yaptı ve 10 Nisan 1848'de düzenlenmek istenen bir gösteri için önlem alan ordu, gösteri günü büyük bir terör estirdi. Gösterinin düzenleyicisi O'Connor, işçilerin geri çekilmesini istedi ve olay başarısızlıkla sonuçlandı. Ardından 2 milyon kişinin imzaladığı bu dilekçe de reddedildi. **Chartist** hareketin yükselmesi durmuş, hareket eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bundan sonra sürekli baskı ve tutuklamalar altında geçen yıllar O'Connor ve diğer **Chartistler** hareketten uzaklaştırdı. Bu yıllarda ruh sağlığı da bozulan O'Connor, 1852'de geçirdiği bunalımdan sonra tüm siyasal çalışmalarını bıraktı ve üç yıl sonra 1855'te öldü.

Sosyalist olmayan, kimi görüşlerinde ütopyacılar gibi esinlenen, 1845'de kurmuş olduğu **Tarım Demeği** yoluyla işçileri yoksulluktan kurtarmak için toprak sahibi etmeyi amaçlayan O'Connor, bütün bunlara rağmen radikal ve örgütlü bir işçi lideri olarak öne çıktı. Feargus O'Connor'un **A Practical Work on the Management of Small Farms** (Küçük Çiftliklerin Yönetimi Üzerine Pratik Bir Çalışma) ve **The Employer and the Employed**, 1844 (İşçi ve İşveren) gibi eserleri vardır.

Savaş yıllarında Jakobenlere uygulanan baskı ve 1799'da *Londra Yazışma Derneği* yasaklayan yasa, herhangi bir yaygın ve bağımsız Jakoben örgütlenmenin imkânını ortadan kaldırdı. Devrimin kitlesel örgütler değil, suikast gibi eylemleri göze alacak çekirdek bir kadro tarafından gerçekleştirileceğine inananların sonu ise, çoğunlukla aynı oldu: Ya Edward Marcus Despard gibi 1803'te, ya Jeremiah Brandreth gibi 1817'de kesilmiş başlan cellat tarafından "İşte hainin kellesi" sözleriyle halka gösterildi. Ancak, idam edilen Jakobenler, geleneksel infazlarda olduğu gibi, bir panayır havası içinde, işportacılar, sokak bandoları eşliğinde bir at arabası üzerinde Tyburn meydanına götürülüyor, daha ücra bir köşede öldürülüyorlardı. Hükümet böyle bir gösterinin isyana yol açacağından korkuyordu. Bağımsız bir hareket olarak sonu gelen, Jakobenizm popüler duyarlığın bir unsuru halinde sürdü.

Öte yandan, işçilerin herhangi bir amaçla dernek ve sendika kurması, 1800'de çıkarılmış olan *Combinations Act* (Dernek Yasası) ile yasaklanmıştı. Ancak bu yasa, örgütlenme çalışmalarının yeraltına inmelerine yolaçtı. Bu iki yasak Jakobenizmin ve daha da genel olarak radikalizmin, gizli sendikalar içinde yaygınlaşmasına yol açtı. Kendi radikal cumhuriyetçi örgütlerini kurmaktan umudu kesen Jakobenler, işçi örgütlerinde çalışıyor, işçi örgütleri ise gizli yeminler, gece toplantıları gibi Jakobenizmin Babeufçü yorumuna özgü biçim ve törenleri benimsiyorlardı. Komplocu yönelimlerine karşın, kitleselliklerini hiçbir zaman tam olarak yitirmediler. Örneğin, daha savaş sırasında, 1810'da, dönemin en gelişmiş sanayi merkezi olan Manchester yöresinde yün eğiricilerinin düzenledikleri greve 30 bin kişi katılmış ve yenilgiyle sonuçlanan grev dört ay sürmüştü; 1812'de İskoçya'daki bütün dokumacılar birden greve girmişti.

Savaşın sonunda beklenen ekonomik refah, 1820'lerin başında gelir gibi oldu ve bu ortam, *Combinations Act*'in yeniden gözden geçirilmesi için uygun koşulları oluşturdu. Bu koşullardan ustaca yararlanan *Londra Yazışma Derneği* ılımlı önderi Francis Place ile radikal parlamenter Joseph Hume, usta bir entrika ile 1824'te *Combinations Act*'in (Dernek Yasası) yürürlükten kalkmasını sağladılar. Kendi önerilerinin kabul edilebilmesi için, yalnızca parlamenterleri "atlatmaları" yetmemiş; sendikacılar tarafından hazırlanmış, ve *Combinations Act*'in kaldırılmasının yanısıra, emeği korumaya yönelik bir dizi önlem de içeren bir tasarıyı safdışı etmeleri gerekmişti. Place samimi olarak yasanın yürürlükten kaldırılmasının sendikacılığın da sonunu getireceğine, serbest ticaret koşullarında sorunlarını sendikalara gerek kalmadan çözüleceğine inanıyordu. Ancak olaylar inancını doğrulamadı; yasanın yürürlükten

kalkmasını izleyen bir yıl içinde İngiltere ve İskoçya'yı bir yeni örgütlenme ve grev dalgası kapladı. Bunun üzerine 1825'te yeniden toplanan parlamento, sendikal örgütlenme hakkına önemli kısıtlamalar getirdi.

Owencılık, Sendikal Konfederasyonlar ve Kooperatifler

Francis Place, serbest ticareti, siyasal bir tercih değil, bilimsel bir hakikat olarak gören klasik ekonomi politığın ateşli bir taraftarıydı. İşçi önderleri Owen'ın yazılarına bu görüşe karşı çıkmak için yöneldiler. İşgücü ile sermayenin üretim sürecini mümkün kılmak üzere, "özgür" pazarlık koşullarında karşı karşıya gelen iki eşit taraf olmadığını biliyorlardı. Owencılık onlara, bu pratik sezgiyi, temellendirme, kapitalizmin yarattığı toplumsal koşulları bilimsel yasaların ürünü müşcesine meşrulaştıran klasik ekonomi politığı eleştirine imkânı verdi. İşçilerin kurtuluşunu sendikal mücadeleye bağlayan Hodgskin. 1825'de yayınladığı *Labour Defended against the Claims of Capital* (Sermayenin İddialarına karşı Emegin Savunusu) sendika sempatizanları ve önderleri arasında önemli bir tartışma başlattı. Tartışmaya 1827'de *Labour Rewarded*'la (Emegin Ödülü) ile katılan William Thompson, sendikaların, kapitalizmi aşmak ve ekonomiyi servetin yegâne yaratıcısı olan emeğe göre yeniden örgütlemek üzere, Owen'ın betimlediği türden kooperatifler kurması gerektiğini önerdi. Bu görüşler, pratik düzeyde yankı bulmakta gecikmedi. 1827'de, sendika fonlarından satın alınmış malzemelerle işsizlerin ürettiği ürünlerin satıldığı pazarlar kuruldu. Kısa zamanda *Equitable Labour Exchange* (Eşitlikçi Emek Mübadelesi) adını alan bu pazarlarda, mübadele aracı her ürünün içerdiği işgücü miktarını belirten notlardı. Bunu kooperatiflerin kurulması izledi.

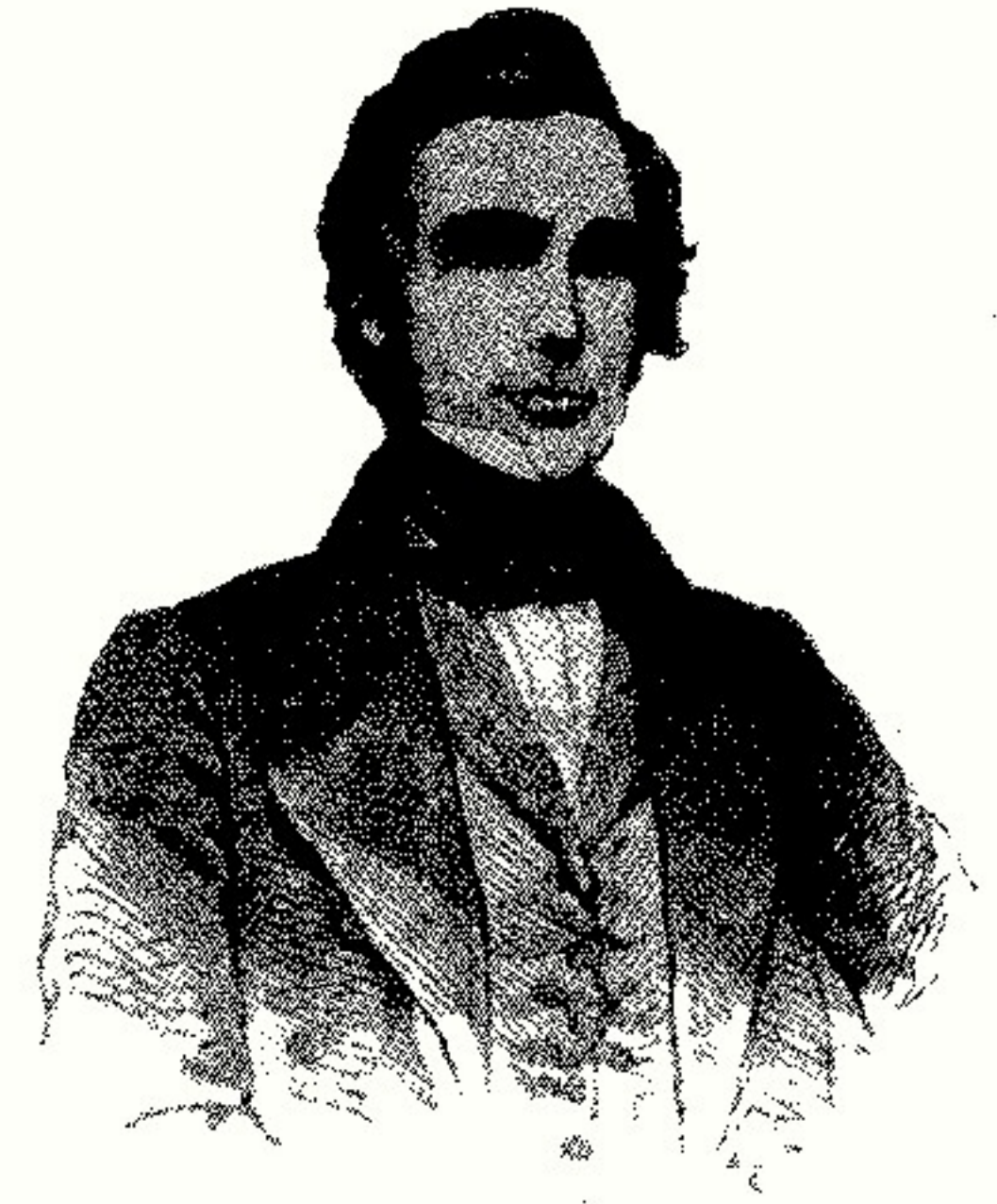
Bu harekete öncülük edenler, aynı zamanda sınıfsal temelli işçi örgütleri kurmanın yollarını arayan kişilerdi. Bu yoldaki ilk önemli adım, 1829'da Manchester'ın da içinde bulunduğu Lancashire yöresindeki bütün pamuk eğiricilerinin *Grand General Union of Spinners* (Dokumacılar Genel Birliği) adı altında örgütlenmesi oldu. Kısa ömürlü olan bu deneyi, çeşitli bölge ve işkollarındaki başka deneyler izledi. Özellikle Londra'da kurulan *Metropolitan Trades Union*'da (Metropol Sendikası) daha sonra Chartist harekete de önderlik edecek olan William Lovett, Henry Hetherington gibi sosyalistler Owencılık'ın kooperatifçilik hareketi ile sendikaların içice geçmesini sağlıyorlardı. 1830'da nihayet ilk kez bütün işkolu ve bölgelerdeki işçileri aynı çatı altında örgütleyen *National Association for the Protection of Labour* (Emegin Korunması Ulusal Derneği) kuruldu. Ancak bu arada derinleşmekte olan siyasal bunalım, işçilerin taleplerinin sendikal sınırları zorlamasına yol açıyordu. Bundan sonra 1831'de William Lovett çevresindeki Owencılar tarafından kurulan işçi örgütü *National Union of Working Classes* (Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği) sendikal değil, siyasal bir örgüttü.

Siyasal Bunalım ve Reformun Sonuçları

1820-25 yılları arasında süren ekonomik refah 1826'da yerini giderek derinleşen bir ekonomik bunalıma bıraktı. Fabrikalar kapandı, ücretlerle birlikte bu sefer kâr oranları da düşmeye, işsizlik artmaya başladı. Bunalımın siyasal düzeyde iki sonucu oldu. Bir yandan, özellikle Fransa'daki Temmuz 1830 Devrimi'nin etkisiyle, artık tamamen içice geçmiş olan Owencılıkta sendikal hareket giderek siyasallaştı. Doğrudan doğruya politik bir amaca, parlamento reformuna yönelik olarak kurulmuş olan *Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği* bu bilincin ürünüydü. Öte yandan, bunalım, toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi ve yeni sanayi burjuvazisi arasındaki ittifaka nihai darbeyi vurdu. Kaptan Swing ayaklanmalarında büyük toprak sahiplerine öfkelerinden ötürü asileri destekleyen kiracı çiftçiler, Speenhamland Yasası'nın işsizlik ve yoksulluk sorununu çözemediğini düşünen hayırseverler ve işverenler, Tahıl Yasası'nın temel gıda maddelerinin fiyatlarını yükseltmesinden şikayetçi olan herkes bir parlamento reformu talep etmeye başladı. O dönemde Britanya'da, bütün ülkede uygulanan tek bir seçim yasası yoktu. Seçim bölgeleri illerle (*county*) ve kökeni feodal dönemlere uzanan Kraliyet fermanları ile ayrıcalık tanınmış kasabalara (*borough*) ayrılmıştı. İllerde 40 *shilling*'lik mülk sahibi herkesin oy kullanma hakkı vardı. Küçük ve orta mülklerin çoğunlukta olduğu illerde orta sınıfların görüşlerini oyla ifade etme olanağı varken, birçok il ya tek bir büyük toprak sahibinin ya da az sayıda güçlü ailenin denetimi altındaydı. Kasabalarda ise durum daha karmaşık ve adaletsizdi. Hemen hepsinde seçme ve seçilme hakları ya büyük toprak sahiplerine ya da resmî görevlilere aitti. Bu ise buralardaki milletvekilliklerinin sık sık açıkça satışa çıkarılması sonucunu doğuruyordu. Örneğin Camelford milletvekilliği Bedford Dükü tarafından 1812'de 32 bin *pound*'a satılmıştı. Seçmelerin sayıca az olduğu kasabalarda ise oylar açık artırmaya çıkarılıyordu. Örneğin, Peterloo katliamı sorumlusu Lord Castlereagh, seçilebilmesini mümkün kılacak oyların tamamı için 60 bin *pound* ödemek zorunda kalmıştı. Bütün bu yolsuzlukların yanı sıra, milletvekilliklerinin bölgelere göre dağılımı da, toplumsal yapı ve nüfusta, Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak meydana gelmiş olan değişiklikleri yansıtmıyordu. Örneğin Birmingham, Leeds, Manchester ve Sheffield gibi yeni sanayi kentleri Parlamento'ya üye seçemiyorlardı.

1830'a varıldığında, çalışan sınıflarla, burjuvazinin talepleri çakışmış ve bu parlamento sistemine karşı geniş bir ittifak cephesi kurulmuş gibi görünüyordu. Ancak daha reform için ajitasyon başlar başlamaz, işçilerin tasarısı ile burjuvazinin tasarısı karşı karşıya geldi. Tıpkı 1824'te *Combinations Act*'ın yürürlükten kaldırılmasında olduğu gibi burjuvazinin parlamento dışındaki siyasal önderliğini bir zamanların radikal terzisi William Place üstlendi ve *Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği*'ne karşı *National Political Association*'ı (Ulusal Siyasal Dernek) kurdu. İki

Kömür madenine indirilen çocuklar. Kadın ve çocuklar, Sanayi Devrimi'nin başından beri tercih edilen ucuz bir işgücü kaynağı oldu. Ancak bunların yeni fabrikalarda çalıştırılma koşulları, büyük bir tepki uyandırmakta gecikmedi. Fabrikalarda çocukların çalıştırılma koşullarını düzenleyen ilk yasa daha 1802 yılında çıkarıldı. Özellikle Tory toprak sahipleri bu konudaki reform mücadelelerinin ön saflarında yer alıyorlardı. Böylelikle hem kendi vicdanlarını rahatlatmış oluyorlar, hem de yeni rakipleri olan kapitalistlerin başlarına dert açmış oluyorlardı. 1819'da 9-16 yaşlarındaki çocukların çalışma sürelerini 13.5 saatle sınırlayan bir yasanın kabul edilmesini zorladılar. Ancak gerek 1802, gerek 1819 yasaları yaptırımsız olduğundan, pratikte bir sonuç vermedi. 1833'de ipekli/er hariç bütün dokuma sanayilerinde 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasaklayan bir yasa çıkarıldı ve bunu denetlemek üzere fabrika müfettişleri kurumu ihdas edildi. Ancak çocuk emeği kullanımı, dokumada yasaklanınca madencilikte artmaya başladı.

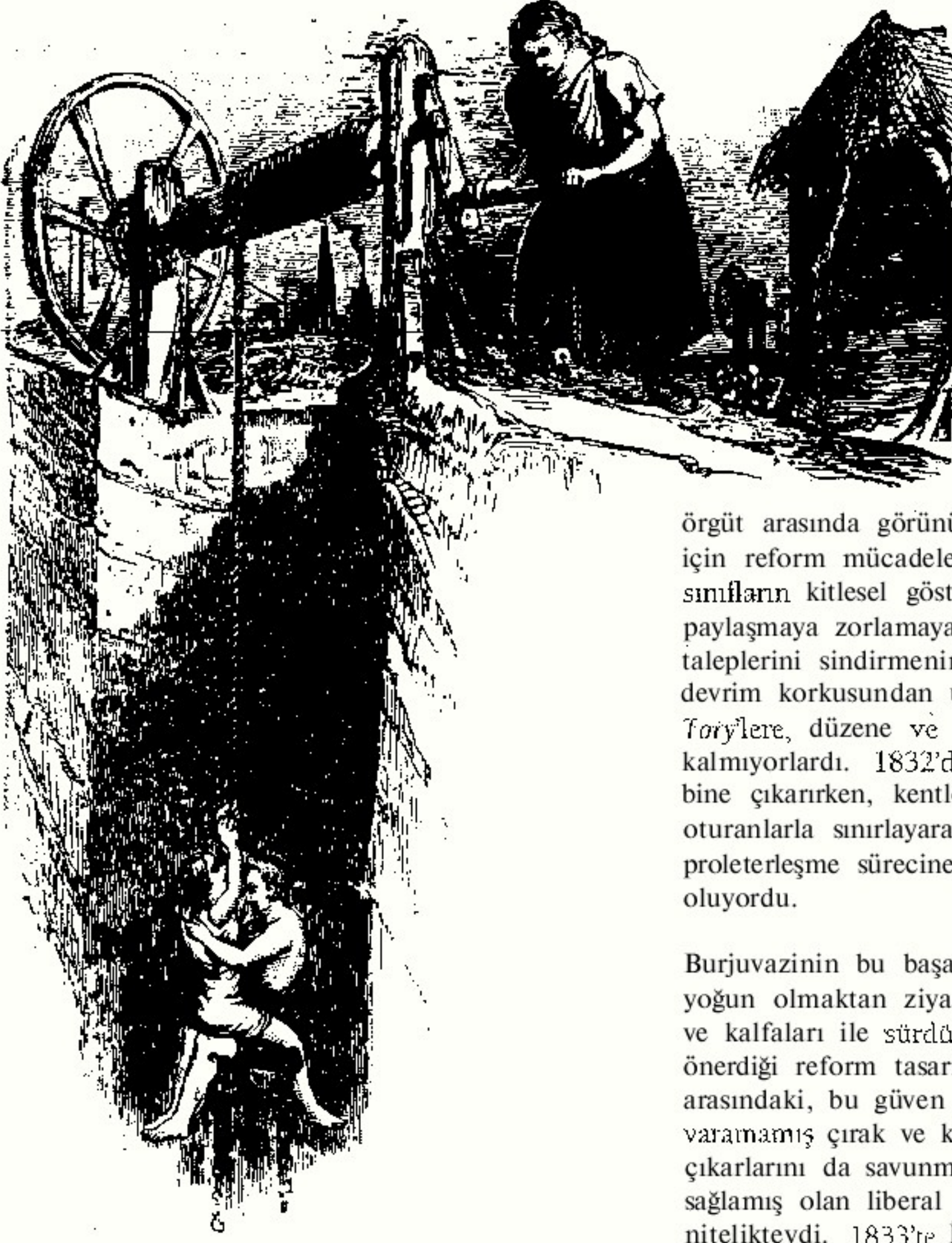

LOVETT, WILLIAM
(1800-1877)

Chartist hareketin içinde barışçıl mücadele yöntemlerini savunan, "Manevi Güç" diye adlandırılan hareketin önde gelenlerinden biri olan William Lovett, 8 Mayıs 1800'de İngiltere'de Cornwall'da Newlyn kasabasında doğdu. Küçük yaşta çalışmaya başladı. Bir süre halat imal eden bir işyerinde çalıştıktan sonra Londra'ya gitti. Burada marangozluk yaptığı sırada siyasete ilgi duyarak, kendi çabasıyla ekonomi öğrendi. Bu yıllarda oldukça yaygın olan Robert Owen'ın ütopyacı sosyalist görüşlerinden etkilendi. Aynı dönemde kooperatif hareketi içinde yer aldı. 1829'da İngiliz işçi sınıfının gelişmesinde önemli bir kuruluş olan *British Association for the Promotion of Co-operative Knowledge*'ın (Kooperatifçiliğin Yaygınlaştırılması İçin İngiliz Derneği) fahri sekreteri oldu.

1836'da Londra'nın radikal bir işçi kuruluşu olan *London Workingmen's Association*'ın (Londra Çalışanlar Derneği) kuruluşunda yer alan Lovett, burada reform çalışmalarını sürdürdü. Bu kuruluş, Chartist hareketin ilk örgütleyicilerinden idi. Bir yıl sonra ise parlamentoya sunulan altı maddelik bildiri, genel oy hakkını savunuyor, parlamento seçimlerindeki reform taleplerini dile getiriyordu. Ancak bildirinin hazırlanması sırasında Chartistler arasında görüş ayrılıkları başgösterdi. Başını Lo-

5 Britanya'da sınıf mücadelesi

örgüt arasında görünüşte bir işbirliği olmasına karşın, Place ve genel olarak mülk sahipleri için reform mücadelesi hep iki cephede birden sürdürülen bir savaş oldu. Bir yandan, çalışan sınıfların kitlesel gösterilerinin desteğiyle eski düzenin temsilcilerini siyasal iktidardan kendileriyle paylaşmaya zorlamaya çalışırken, diğer yandan da çalışan sınıfların radikal demokratik taleplerini sindirmenin yollarını arıyorlardı. Gerek basın, gerekse liberal Whig parlamenterler devrim korkusundan ustaca yararlandılar. Ama bir yandan da parlamentodaki muhafazakâr Torylere, düzene ve özel mülkiyete olan sadakatleri konusunda teminat vermekten geri kalmıyorlardı. 1832'de kabul edilen reform tasarısı, ülkedeki seçmen sayısını 220 binden 670 bine çıkarırken, kentlerde oy verme hakkını, değeri 10 pound'un üzerinde olan evlerde oturanlarla sınırlayarak, sadece mülksüzleri değil, eskiden oy verme hakkı olan ve proleterleşme sürecine girmiş olan küçük zanaatkarları da politik toplumun dışına itmiş oluyordu.

Burjuvazinin bu başarısının gerisinde Sanayi Devrimi'nin birinci evresinde sermaye birikiminin yoğun olmaktan ziyade yaygın olması yatıyordu. Birçok bölge ve işkolunda işverenler, çırak ve kalfaları ile sürdürdükleri geleneksel ilişkilerin hâlâ hatırlandığı eski ustalarla. Burjuvazinin önerdiği reform tasarısının başarıya ulaşmasını sağlayan şey de, eski ustalarla kalfa ve çıraklar arasındaki, bu güven ilişkisi olmuştu. Henüz proleter olmanın ne anlama geldiğinin bilincine varamamış çırak ve kalfalar, ustaların yürüttüğü bir kampanyanın aynı zamanda kendi çıkarlarını da savunması gerektiğine inandılar. Gerçekten de reform tasarısının yasalaşmasını sağlamış olan liberal Whig hükümetinin ilk uygulamaları bu yanılsamaları destekleyecek nitelikteydi. 1833'te İskoçya, 1835'te İngiltere için kabul edilen belediye yasaları, hiç değilse yerel seçimler için, oy kullanma hakkını *Reform Bill'in* (Reform Tasarısı) öngördüğünden çok daha geniş kesimlere tanıdılar. 1833'de kabul edilen bir yasayla Britanya sınırları içerisinde kölecilik ve köle ticareti yasaklandı.

Yoksullar Yasası

Ancak bütün bunlar yeni düzenin sınıfsal niteliğini gizlemeye yetmiyordu. Hükümetin kabul ettiği ve Britanya'daki çalışan sınıfların hayatını en doğrudan biçimden etkileyen tasarı, Speenhamland yasalarının hükümlerini yürürlükten kaldıran *Poor Law* (Yoksullar Yasası) oldu. Kuşkusuz, Speenhamland Yasaları, yürürlükte kaldığı sürece çalışanların yararına işlememişti. Bir yandan hayır şeklinde verilen paralar, açlığı ve sefaleti önlemeye yetmemiş, diğer yandan da bu yardımdan yararlanan işçilerin, bağımsız birer zanaatkar olarak kendilerine duydukları saygıyı aşındırmıştı. Bütün bunlardan ötürü yalnızca sınıf burjuvazisi tarafından değil, işçi önderleri tarafından da eleştiriliyorlardı. Ancak 1834'te kabul edilen *Yoksullar Yasası* işçi önderlerinin kaygılarını karşılamaktan çok uzaktı. Geçmişte Speenhamland Yasaları, bütün olumsuzluklarına karşın, bağımsız üreticilerin, açlıktan sürünmek pahasına da olsa, ücretli köleliğe direnmesini sağlamıştı. *Yoksullar Yasası* tam da bu direnci imkânsız kılmak üzere tasarlanmıştı. Bu yasa işsizlik yardımının, ancak *İşevleri'nde* (Workhouse) alınabileceğini öngörüyordu. Bunların işlevinin ne olması gerektiği konusunda ise yasa çok açıktı: Buralardaki sağlıklı yerinde kişiler, "tembel ve kötü olanları uzakta tutacak bir disipline ve emek sürecine tâbi tutulmalıdırlar". İşsizliğin had safhaya varmış olduğu koşullarda bunun anlamı açıktı: *İşevleri'nde* açlıktan ölmenin kendisine tercih edileceği bir düzenin yaratılması gerekiyordu.

Çalışanlar *Bastıl* adını verdikleri bu işevlerinin kurulmasına inatla direndiler; bir işevinin kurulmaya çalışıldığı her yerde, askerî birliklerle çatışma pahasına, inşaata saldırdılar; kimi yerlerde ilk işevinin kurulabilmesi, yasanın yürürlüğe girmesinden ancak otuz yıl sonra mümkün oldu.

Yoksullar Yasası bir anlamda, sanayi burjuvazisinin kendi kendine duyduğu güvenin bir ifadesiydi. Bu yasayla özel sermaye, işgücünü, toprak sahiplerinin ve onların geleneksel hayırseverlik anlayışlarının desteği olmaksızın denetleyebileceği inancını ifade etmiş oluyordu. Ancak parlamento reformunun çalışanları oy hakkından mahrum bırakması, neredeyse simetrik bir biçimde, işçiler arasında da sınıfsal bir özgüvenin kök salmasına yol açtı; 1832'yle birlikte eski ustalarla çırak ve kalfalar arasındaki her türlü köprü atılmış oldu. *Yoksullar Yasası'nın* çıkmasıyla aynı yılda kurulan *Grand National Consolidated Trades Union* (Birleşik Ulusal İşkolları

vett'in çektiği "Manevi Güç" yanlıları bu bildirinin barışçı yöntemle kabul edilebileceğini öne sürüyor, Lovett, "Biz devrimci savaşa benzeyebilecek her şeye karşıyız. Halkın bütün sınıflarının desteğini kazanmamız gerekir." diyordu. Buna karşılık Feargus O'Connor ve yandaşları şiddetten ve silahlı eylemden yanaydılar.

1838'de seçim reformu isteyen dilekçeyi hazırlayan Lovett, bir yıl sonra yapılan *Chartist* Kongre'de sekreterlik yapmasına rağmen, O'Connor ve taraftarları karşısında geri adım attı. Bunun ardından meydana gelen ayaklanmadan sonra Birmingham'da tutuklanan Lovett, hapisinde kaldığı süre içinde birlikte tutuklandığı John Collins ile, yayımından sonra O'Connor tarafından şiddetle eleştirilecek ve ihanet belgesi diye nitelendirilecek *Chartism: A New Organization of the People* (Chartizm: Halkın Yeni Bir Örgütü) adlı kitabı yazdı. Bir süre sonra da Chartist hareketten iyice uzaklaştı. 1841'de *The National Association for Promoting the Political and Social Improvement of the People* (Halkın Siyasal ve Toplumsal Gelişmesini Tanıtma Ulusal Derneği) adlı derneği kurdu ve işçiler için broşürler yazdı. 1876'da otobiyografisi yayınlanan William Lovett, 8 Ağustos 1877'de Londra'da öldü.

İngiltere'de Sanayi İnkılabı

Özetlenerek bir bölümü sunulan bu yazı, Türkiye'de sosyalist hareketin önde gelen isimlerinden biri olan Reşat Fuat Baraner'in (1900-1968) 1944'te hapisanede iken eşi Suat Deriş'iyle birlikte, ders notu olarak hazırladığı 458 sayfalık kitabın taslağından alınmıştır. Baraner, 1950'de tahliye olduktan sonra metni basılmak üzere Kemal Sülker'e vermiş, ancak bir yıl sonra tekrar tutuklanınca, kitabın yayını gerçekleşmemiş ve elyazısı taslak, Sülker'de kalmıştır. Bu yazının yayınlanmasındaki amaç, Sülker'in izniyle, orijinal değeri olan bir belgeyi olduğu gibi vermenin yanı sıra, çok uzun olmayan bir zaman dilimi içinde dilin nasıl bir değişime uğradığını da göstermektir. Baraner, kitabına metni destekleyen belgeler eklemiş, bunu da metinde göstermiştir.

Bugünkü Avrupa burjuva hükümetleri, kapitalizmden evvelki istihsal sisteminin ve eski nizamın içtimai münasebetlerinin kati olarak yıkılmasının neticesi olarak teşekkül etmişlerdir. 18. asrın sonlarındaki iki değişiklik: İngiltere'deki sanayi inkılabı ve Büyük Fransız İnkılabı burjuva içtimai münasebetlerinin galibiyetini ve teşekkülünü icap ettirdi. Bunlardan birinde ekonomi, diğerinde de siyaset ağır basar. Fakat teknik inkılabın siyasi ehemmiyeti, siyasî inkılabın (1789 Fransız İnkılabı'nın) teknik ehemmiyetinden az değildir. (...)

İNGİLTERE: KAPİTALİST İNKİŞAFIN İLK MEMLEKETİDİR

Niçin İngiltere'de ekonomik inkışaf diğer memleketlere nazaran daha seri olmuştur? Fakat herşeyden evvel şunu da kaydetmek lâzımdır ki, İngiltere her ekonomik inkışafta her zaman ileri safta bulunmamıştır. Daha 15. asırda İngiltere ekonomik sahada çok geri bir memleketti. İtalya diğer memleketlerden daha evvel kapitalist inkışaf yoluna girmişti. İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa bir asır boyunca İngiltere ile rekabet halinde idi. Ancak 16. asırda İngiltere büyük bir ekonomik devlet olarak sahneye çıkıyor ve 18. asrın ikinci yarısında bütün dünyada, kendi kapitalist hâkimiyetini kurmuş oluyor. Diğer Avrupa memleketleriyle mukayesesinde ekonomi cihetinden geri olan İngiltere'yi bilâhare hangi sebep o devlet üzerinde bu cihetten galip bir vaziyete getirmiştir? İngiltere ne suretle kapitalist inkışafın klasik memleketi haline geldi? Umumiyetle onun coğrafi vaziyeti ileri sürülmektedir. İngiltere'nin ada halinde olması, iklimlerinin mutedil olması, deniz limanlarının müsait oluşu. Vapur işleyecek şehirlere sahip olması onun kapitalist inkışafındaki sür'atinin sebepleri olarak gösterilir. Bazen buna "irki ve millî hususiyetler de", İngilizlerin sebatkâr ve kuvvetli oluşları da ilave ediliyordu. Fakat bütün bu sayılan sebepler 16. asra kadar kati bir rol oynamış değillerdir ve İngiltere'nin bugünkü manasıyla kapitalist bir memleket oluşu ancak 18. asrın sonundan itibaren başlar.

Demek ki, mesele İngiltere'nin ne yalnız coğrafi vaziyeti, ne de iklimlerinin müsait oluşu meselesi değildir. Bu zikredilen şartlar ancak Yenidünya keşfedildikten ve İngiltere dünya ticaretine girip müstemleke siyaseti takip etmeye başladıktan sonra müessir olmuşlardır. İngiliz kapitalizmi, ticaretten çıkardığı büyük kârların Avrupa ve bilhassa Asya memleketlerinin iş kuvvetini istismar ve servetini emmek suretiyle kuvvetlenmiştir. Dünya ticaretinin inkışafıyla beraber, diğer Avrupa memleketlerine nazaran İngiltere'nin 18. asırda istifade ettiği bazı hususiyetler de: Mesela memlekette lonca ve gümrük müesseselerinin ilgası, nisbetî burjuva serbestisi

de onun inkışafında büyük rol oynamışlardır.

Aynı zamanda İngiltere'nin içtimai kuruluşu da onun ekonomik inkışafına müessir olmuştur. İşte İngiltere'deki müazzam sermaye ve iş kuvveti terakümünün esas sebeplerini harici amillerde değil, bunlarda aramalıyız.

İNGİLTERE TİCARETİNİN VE MÜSTEMLEKELERİNİN GENİŞLEMESİ

Sanayi kapitalizmi cemiyeti kuruluncaya kadar tüccar, istihsalın teşkilatçısı vaziyetinde idi. Onun için evvela 16. asırdan 18. asra kadar İngiltere'nin ticaret ve müstemlekelerdeki yayılış ve inkışafını tetkik etmeliyiz. Biz ticaretten bahsederken yalnız dahili ticareti değil, aynı zamanda deniz aşırı memleketlerle yapılan ticareti de göz önünde bulunduruyoruz. (...)

İngiltere'nin tarihi, onun müstemlekelerinin genişlemesi tarihidir. 18. asrın ortalarında İngiltere'nin başlıca pazarları onun müstemlekeleri idi. Onun ihracatının 1/3'ü oralara yapıyordu. 1770'te Amerika Manchester mamlatının 3/4'ünü satın aldı. 1767'de yalnız Jamaika adası 1704'te bütün müstemlekelerinin aldığı malların yekunu kadar mal almıştı. İngiltere'nin bu müstemleke kudreti de derece derece büyümüşü. (...) İngiltere'nin genişlemesinin onun ekonomik inkışafı üzerinde ne gibi tesiri olur? "Onlar (müstemlekeler) hammadde tedarik etmek ve manifaktür emtiyasını satmak için en iyi pazarlarda inhisarını temin ettiler." İşte onun için Fransız sanayicileri ve bunlarla beraber diğerleri de 18. asrın sonunda 19. asrın başlangıcında yaşama imkânı bulamadıklarından şikâyet ediyorlardı. İngiliz tüccarları hammadde-lerin inhisarcısı haline geldiler ve onun için onların istihsalı yüzde 40 ucuz oluyordu. Hatta yüksek gümrük vergisi (mesela yüzde 25, 30) koysalar dahî bu, Fransızlardan ziyade İngilizlerin menfaatine oluyordu. Bu rüchaniyet kapital terakümü için çok ehemmiyetli idi. Ve bu hususlar kapitalin inkışafını bilhassa teşvik etmişlerdir.

İNGİLTERE'DE ŞEHİRLERİN VE TEKNİKLE İŞTİGAL EDEN NÜFUSUN BÜYÜMESİ VE ARTMASI

(...) 1700'den 1750'ye kadar İngiltere nüfusu yüzde 18 artmıştı. Asrın ikinci yarısından sonra 1760'tan 1801'e kadar bu nispet yüzde 59'a çıktı. Bundan başka nüfus yükselişi memleketin sanayi cihetinden inkışafeden mntıklarında meydana geliyordu. Mesela Lancashire'da 1700'den 1750'ye kadar nüfus yüzde 78, Yorkshire'da yüzde 52 arttı. Bu şehirler pamuk ve yün dokuma sanayiinin temerküz ettiği şehirdi. Halbuki daha ziyade ziraatla iştigal eden mntıklarda mesela Kent'te bu artış ancak yüzde 20 oldu. Nüfus ticaret şehirlerinde de artmıştı. Mühim bir ticaret limanı olan Liverpool'da 1685'te 4 bin kişi vardı, 1760'ta 32 bin kişi oldu, Manchester'da 6 binden 40 bine yükseldi. Halkın meslek itibarıyla gruplaşması da meydana geliyordu. 17. asrın sonunda çiftçilikle iştigal edenler 4 milyon 275 bin kişi, ticaretle iştigal edenler 246 bin kişi, manifaktürle iştigal edenler 240 bin kişiydi. 1769'da çiftçiler 3 milyon, ticaretle iştigal edenler 700 bin, manifaktürle iştigal edenler 3 milyon oldu. Dördüncü bir grup, fakirler yoksullar grubu da meydana geldi, bunlar da 600 bin kişiydi. (...)

EL SANAYİNDEN FABRİKAYA

İlk teraküm neticesinde sermaye ve iş kuvveti meydana çıktı. Bunlar sanayiinin inkışafını hazırlayan ilk sebeplerdir. İngiltere sanayiinin esası ve başlıca şubesi olan yün sanayi daha 13. asırda bir nüve halinde mevcuttu. 14. asırda Flandre'den çuha yapmak sanatı gelmişti. Memleketin yün sanayiini ihtiva eden mntıklarına bu sanayi ilk tohumlarını, 14. asırda Flandre'lerin muhareceti ekmiştir. Ziraatteki bir sürü tekamül, Hollanda'nın bu hususta İngiltere'ye yaptığı tesirler neticesi olmuştur. İngiltere'nin sanayi merkezlerinin inkışafı da ticaret

şehirlerinin inkışafını destekledi. Mesela sanayi şehri olan Lancashire kendi inkışafını ticaret limanı olan Liverpool şehrinin inkışafı neticesi elde etmiştir. Para iktisadiyatı eski sistem istihsal usulünü parçaladı. Sanatkârlar ziraat işlerinden ayrıldılar. 14. ve 15. asırlarda mübadele inkışafının fesiri altında sanatkarların lonca sistemindeki teşkilatları dağıldı. Vaktiyle kendi yapan kendi satan sanatkar şimdi yalnız müstahsil vaziyetinde kaldı. Bu küçük sanatkarlar arasından ayrılan bazı kimseler pazarların genişlemesi dolayısıyla müstahsilin malını müstehlike satmakla meşgul olmaya başladılar, bu suretle meydana gelen tüccar zümresi yavaş yavaş sanatkarın üzerinde hâkim olmaya başladı. Müstahsile emtiyasını satmayı ve tüccara da istihsal ile meşgul olmayı meneden kanunlar neşredildi, fakat bu iki iş veyahut faaliyet bir noktada birleşti, tüccar istihsalın organizatö-

Reşat Fuat Baraner'in eski harflerle kaleme aldığı kitabın "İngiltere'de Sanayi İnkılabı" adıyla başlayan bölümünün ilk sayfası.

rü olmaya başladı. (...) Köylülerin topraksızlaştırılması, bunların vaziyetinin temin edilmemesi ve loncaların taziyi sanayi şehirden köye götürmüştü. Yalnız makine istihsalının inkışafı neticesinde şehir tekrar endüstri merkezi haline gelmiştir. Vaktiyle köylü ailesi kendi hammadde-lerinden, kendi istihsal vasıtalarıyla ve kendi kuvvetiyle, kendi evinde kendi istihlak eşyasını istihsal ediyordu. Bunu takiben sanayici-çiftçi kendini hammaddesini kendi istihsal ediyor ve kendisi ailesiyle beraber çalışarak iplik veya dokuma yapıyor ve onu bulunduğu yerin pazarında ya oradaki dükkâncıya yahut bunları toplayan tüccara satıyor. Nihayet hammadde ve ekseriya da istihsal aletleri tüccara ait bulunuyor (vesika 10) köylü ev sanayi 18. asrın ikinci yansında İngiltere'de çok yayılmış bulunuyordu. (...)

Sanayiinin inkışafı ticaretin inkışafıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bilhassa bu inkışaf yün istihsalinde gözükmemektedir. 17. asrın sonunda İngiltere'de istihsal edilen yapığı 12 milyon koyun, 2 milyon pound sterlin kıymetinde

yün veriyordu ve bunlardan istihsal edilen dokuma da 7 milyon paund sterlindir. 1741'de 17 milyon koyun, 3 milyon sterlin kıymetinde yün veriyor ve onlardan hazırlanan dokumalar da 80 milyon sterlin tutuyordu. 1780'de 5 milyon paund yün, 1-3 milyon sterlin dokuma veriyordu. Bu inkişaf sanayiın diğer şubelerinde de gözüküyordu. Tüccar da alışverişini genişletince hem hammaddeler hem de istihsal vetiresi üzerindeki kontrolünü çoğalttı. (...)

İNKİLÂBA KADAR İŞ VE SERMAYE

Makinenin zuhuru kadar. (...) Köy sanatkarı kendi toprağını ekseriya kendi işliyordu. "Fabrikatör" bugünkü manasında değildi. Sanayiyle iştigal eden herkese bu ismi veriyorlardı. İşçiler aleyhindeki ezici kanunlar (14. ve 15. asırlarda) bilhassa köy işçilerine matuftu. Yüzlerce sene boyunca neşredilen kanunlar işsiz köylüleri ölümle veyahut esaretle tehdit ediyorlardı. (...) Hükümetin çıkardığı kanunlar, köylüyü büyük toprak sahipleri menfaatine çalışmaya mecbur ediyordu. Bu kanun, 18. asrın sonunda da fabrikatörlere iş kuvveti teminine yaradı. Hükümet gelirleri hesabına ve "gelirlerin seyri" olarak yaşayan fakirler İngiltere'de 19. asra kadar mevcuttu ve bunlar fabrikatörlerin talepleri üzerine derhal kendilerine veriliyordu. Aynı zamanda sanatkar ve ev sanayii arasında sermaye ile iş münasebetinde uzun zaman pederşahi münasebetleri kaldı, içtimai ihtilaflar henüz daha pek seyrektili. Makine hem bu münasebetleri hem de kışla halindeki fabrikaları değiştirdi.

MAKİNEİN MEYDANA ÇIKMASI

(...) Sanayiın kâfi bir derecede ilerlemiş bulunması manifaktür sistemin kurulması, vaktiyle bilhassa pamuk ve dokuma sanayiinde yapılan teknik tekamül ve burjuvazinin ekonomik menfaatleri İngiltere'de makinenin keşfini kolaylaştırmıştır. (...) Bu keşifler "parmaksız bükme makinesini" meydana getirdi. İşte işçi vetiresinin başlıca kısmı olan el işçiliğinin teknik tekamülü bu şekilde oldu. Nihayet bu keşifler teknik muharrik kuvvet üzerine de tesir etti. 1769'da J. Watt buhar makinesinin beratını aldı. Bu da ancak on altı sene sonra pamuk ve dokuma istihsaline tatbik edildi. Makine istihsalı 19. asrın yarısında parladı. Fakat 19. asrın sonlarına doğru istihsalde teknik değişiklik başlamış olduğunda da tekamül etmişti. Makine meydana çıkınca fabrikalar kurulmaya başladı. Mükrekkep makinelerle buharlı, muharrik kuvvetlerin birleşen tesirleri altında ev sanayii işini fabrika sanayii işine tahavvül etti. Fabrika ve makine, istihsalin genişlemesine hudutsuz imkânlar hazırladı. Ve küçük el sanayiine istinat eden ev ve manifaktür ekonomisinin yapamayacağı içtimai değişiklik, ilk tohumlarını ekti.

İngiltere'de makinenin inkılâpçı ehemmiyeti 18. asrın sonlarında anlaşılmış oldu. Makine işçi istismarını artırdı. Ve kendisiyle beraber istihsale kadın ve çocuk sayını da soktu. Makine emtianın istihsal için lâzım gelen iş zamanını kısalttı ve onları ucuzlattırdı, fakat o gününü uzattı, iş ücretini azalttı ve daimi işsiz ordusunu kurdu. Kapitalist cemiyetin buhranlarıyla beraber bütün bunlar iş kuvvetinin satıcısı olan işçinin vaziyetini kötüleştirdi.

Makinenin sayesinde istismarı artıran kapitalistler istihsal masraflarını azalttılar. Makine satın almak ve işletmesini teşhiz etmek için yaptığı masrafları kısa bir zamanda kapan kapitalist bu suretle kârını çoğaltmış oluyordu. Makine işçiyi kendi parçası yaparak geçmişin sanayi hevesini söndürmüştü. Onun için işçi ilk zamanlarda makineye düşman olmuştı. İşçiler kendilerini makinenin esiri yapan kapitalist sistemle değil de makine ile mücadeleye başlıdılar, fakat makine ve fabrika nihayet işçilerin bir araya gelmelerine şuur dereceleri yükselerek burjuvaziye karşı muvaffakiyetle mücadele etmelerine de imkân vermiş oldu. (vesika 11)

REŞAT FUAT BARANER

Sağda 1842 genel grevinin ilk eylemlerinden biri olan Stockport Fabrikasına saldırı. Solda Peel'in Tahıl Yasası'nı yürürlükten kaldırmasının ekmek fiyatlarının düşmesini sağlayacağını ifade eden bir Anti Tahıl Yasası Birliği karikatürü, Anti Tahıl Yasası Birliği Chartizm'le aynı yıl, 1838'de kurulmuştu. Engels iki hareket arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyor: "Çalışanlar, Tahıl Yasası'nın iptalinin kendilerinin çok az işine yararken burjuvaziye büyük avantajlar sağlayacağını farkettiler ve bu yüzden davaya kazanılamadılar. Sonra 1842 krizi geldi. Ajitasyon 1839'da olduğu kadar enerjiktir. Ama bu kez bu krizden aşırı zarar gören zengin sinai burjuvazi de ajitasyona katıldı. Anti Tahıl Yasası Birliği (...) açıkça devrimci bir üslup benimsedi. (...) Daha önce Chartist önderlerin yapmış olduğu gibi şimdi bu burjuva önderler halkı ayak/anmaya çağırdı. (...) Kısacası, daha önce birbirine bir ölçüde yabancılaşmış olan iki radikal parti bir kere daha ittifak kurdu." 14 Şubat 1842'de Manchester'da yapılan bir toplantıda Tahıl Yasası'nın iptalini ve Ferman'ın benimsenmesini talep eden bir dilekçe kabul edildi. Tahıl Yasası İrlanda'daki büyük kıtlıktan sonra 1846'da kaldırıldı. Halk Fermanı'nın içerdiği talepler 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilemeden kaldı.

Sendikası) o güne kadar kurulmuş olan en geniş işçi örgütü idi ve açıkça düzen değişikliğini hedefliyordu. Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki bu kopuş siyasal kerte ile de sınırlı değildi. Daha 1825'te Owen'ci teorisyen William Thompson, Owen'ın yakın çalışma arkadaşı Anna Wheeler'la birlikte yazdığı *The Appeal of One Half the Human Race* (İnsan Irkının Yansının Çağrısı) adlı kitapta kadın haklarını savunmuştu. Owen'ın kendisi 1835'te geleneksel aile kurumunu eleştiren bir kitap yazdı ve kitap 1840'a kadar dört kez yeniden basıldı. Bu teorik eleştirilere maddi düzeyde de, sanayileşmenin ve özellikle ev sanayilerinin cinsel roller arasındaki farkları ortadan kaldırmaya etkisi eşlik ediyordu.

Ancak bu dönemde giderek bağımsızlığını kazanmakta olan işçi hareketi çifte bir baskı altındaydı. Bir yandan, eski düzene karşı mücadelesini kazanmış olan sanayi burjuvazisi bütün gücünü işçi hareketini bastırmak için yoğunlaştırmıştı. İkinci sorunun etkisi ise daha karmaşıktı. 1830'lardan başlayarak sanayi kapitalizmi ve buna bağlı olarak çalışanların örgütlenmesi kabuk değiştirmeye başlamıştı. Bu dönüşüm beraberinde işçi sınıfı için yeni uyarlanma sorunları getirmekle birlikte, bir yandan da ifadesini Chartizm'de bulacak yeni ufuklar açıyordu.

Sanayi Devrimi'nin İkinci Evresi

1820lerde başgösteren bunalıma sanayi burjuvasinin verdiği yegâne tepki siyasal olmadı. Sanayi Devrimi'nin birinci evresi Britanya'da hatırı sayılır bir sermaye birikimi yaratmıştı. Kâr oranları düşmekte olan kapitalistler, yatırım yapacak yeni alanlar aramaya başladılar. Madencilik ve özellikle demir-çelik sanayii doğal bir adaydı. Yeni buharlı teknoloji daha 18. yüzyılın sonunda bu alanda kullanılmaya başlanmıştı. Daha da önemlisi, demir-çelik sanayiinin ulaşım alanına yapabileceği katkılar, buharlı gemilerle kanıtlanmıştı. Ulaşım şebekesinin yaygınlaşması ise, piyasa darlığı sorununun aşılması anlamına geliyordu.

Demiryolları ve lokomotiften ilk kez maliyetleri düşürmek için Stockton'daki kömür madeni ile Darlington'daki demir üretme tesisleri arasında yararlanıldı (1825). 1830'da bunu, Manchester'a gıda taşımak için inşa edilen Liverpool-Manchester hattı izledi. Bu hattın kâr getirdiği görülünce bütün ülkeyi demiryolları ile ören projeler geliştirilmeye başladı. Bu yeni

yatırım alanına öylesine bir sermaye akını oldu ki, 1836-37 yılları "küçük demiryolu cinneti" olarak nitelendi. (Asıl "büyük" demiryolu cinneti ise 1846'da yaşanacaktı.)

Sanayi Devrimi'nin iki evresi arasındaki farklar dokumacılıkla demir-çelik sanayiinin ürünleri arasındaki farklarla ilişkilendirilebilir. Dokumacılığın aksine demir-çelik sanayii bir üretim malları sanayiidir; bu yönüyle, bu alandaki gelişmeler demir-çelik ürünlerinden (ya da bunların ikame edebileceği ürünlerden) yararlanan diğer bütün işkollarındaki üretim sürecini de dönüştürür. Britanya'nın toplam ihracatında sermaye mallarının payı 1827-29'da yüzde 8.7 iken, 1840-42'de yüzde 11.3'e, 1857-59'da ise yüzde 22'ye çıkmıştır. Yani, 1860'lara doğru toplam ürün ihracatının beşte birini makine, teçhizat ve işlenmiş demir sağlıyordu. Demir-çelik sanayiini dokumacılıktan ayıran önemli bir diğer fark, gerektirdiği ilk finansmanın büyüklüğüdür. Sanayi Devrimi'nin birinci evresini mümkün kılan sermaye, genellikle, arkadaşlık ve akrabalık gibi gayri resmî ilişkiler aracılığıyla sağlanıyordu. Demir-çelik sanayiinin gerektirdiği sermayenin büyüklüğü, hem bankacılığın hem de sermaye piyasasının (borsaların, anonim şirketlerin vb.) gelişmesine yol açtı. İlk kez 1804'te kurulan tasarruf bankalarının sayısı, 1817'de yetmişe, mudi sayısı ise 1830'da 378 bin kişiye ulaştı. Kısacası Sanayi Devrimi'nin ikinci evresi, yalnızca yeni teknoloji ve üretim süreçlerinden doğrudan doğruya etkilenenlerin hayatını dönüştürmekle kalmadı. Bir yandan demiryolları mesafeleri kısalttı, dünyanın ölçeğini, hayatın temposunu değiştirirken, diğer yandan bankaların yarattığı küçük tasarrufları değerlendirme imkânı, birbirleriyle hiçbir zaman görüşmemiş, hiçbir somut ilişki kurmamış insanların kaderlerini sıkı sıkıya birbirine bağladı, belki ilk kez tek bir dünyadan söz edilebilmesini mümkün kıldı.

Chartizm

17 Eylül 1838'de Londra'da İrlandalı bir hatip 30 bin kişilik bir kalabalığa şöyle sesleniyordu: "Halk demiryollarının dehasına yaraşır, buhar enerjisiyle hareket eden, havagazı lambalarının ışıkları ile aydınlatılmış bir anayasa istiyor." Konuşan hatip Feargus O'Connor'dı ve sözlerini çalışan sınıfların yüzyıl başından beri katettikleri mesafenin bir simgesi olarak değerlendirmek mümkün. Londra'da *People's Charter*'i (Halk Fermanı) onaylamak için toplanmış olan 30 bin kişi, geleneksel bir hayat tarzının ayrıcalıklarını savunmak için değil, sırf çalışan insanlar oldukları için biraraya gelerek, kendi emeklerinin ürünü olduğunu bildikleri modern bir dünyaya sahip çıkmak üzere toplanmış insanlardan oluşuyordu. *Halk Fermanı* parlamentoya yöneltilmiş altı talepten ibaretti: Eşit seçim bölgeleri, milletvekili seçilme hakkı için mülkiyet koşulunun kaldırılması, bütün yetişkin erkekler için oy hakkı, parlamento seçimlerinin her yıl yapılması, gizli oy ve milletvekillerine ücret ödenmesi. Oldukça masum görünen bu taleplerin kabul edilmesi, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki kutuplaşmanın had safhaya varmış olduğu dönem koşullarında, bir toplumsal devrim anlamına gelirdi.

Chartizm'in Birinci Evresi

Halk Fermanı Londra'daki *Workingmen's Association*'ın (İşçiler Derneği) önderlerinden William Lovett tarafından kaleme alınmıştı. Robert Owen'in de fahri üyesi olduğu derneğe yalnızca işçiler gerçek üye olabiliyordu. Bir eğitim ve araştırma grubu gibi faaliyet gösteren derneğin 1836 yılında hazırladığı ve daha sonra *Ferman*'da yer alacak talepleri içeren rapor geniş yankı uyandırdı. Bunun üzerine 1837 yılı boyunca, Londra'daki radikal parlamenterler ve diğer işçi önderleri, dernek üyeleriyle birlikte toplantılar düzenleyerek raporu tartıştılar. *Halk Fermanı* bu tartışmaların sonucu olarak kaleme alındı ve 8 Mayıs 1838'de yayınlandı. Amaç *Ferman*'ı çok imzalı bir dilekçe halinde parlamentoya sunmaktır.

Ancak, nerdeyse yayınlanır yayınlanmaz *Ferman* bütün Britanya'yı devrimci bir durumun eşiğine getirdi. Glasgow'da 28 Mayıs'ta düzenlenen gösteriye, 40 bando ve 200 bayrak ve afiş eşliğinde 200 bin kişi katıldı. İngiltere ve İskoçya'nın bütün bölgelerinde benzer ölçeklerde mitingler yapıldı, toplanması kararlaştırılan Konvansiyon için delegeler seçildi. Bu mitingler sırasında işçi sınıfı hareketi içerisinde kadınların bağımsız örgütlenmesinin ilk tohumları da belirmeye başladı. *Ferman* yalnızca erkekler için oy hakkı talep ettiği halde, çeşitli şehirlerde kadınlar radikal politik birlikler kurdular. *İşçiler Derneği* önderlerinden Henry Vincent, Batı İngiltere'de yalnız kadınlardan oluşan 4 bin kişilik topluluğa bir konuşma yaptı.

İlk Bölünmeler

Bu kadar kitlesel bir hareketten beklenebileceği gibi Chartizm çok kanatlı ve heterojen bir hareketti. 12 Temmuz 1839'da *Ulusal Dilekçe*'nin parlamentoya verilmesi ile sonuçlanan birinci evrede hareket içinde farklı önder ve örgütler tarafından temsil edilen dört eğilim vardı. Bu eğilimler çoğunlukla hedeflenen şeyin aynı olduğunu varsayıyor, kendilerini kullanılmak araçlar temelinde ayrıştırıyorlardı. Tayin edici ayrım çizgisi, hedefe varmak için fiziki gücün (*physical force Chartism*) kullanılmasının meşru mu sayılması yoksa manevi güçle (*moral force Chartism*) mi yetinilmesi gerektiğiymiş gibi görünüyordu. Ancak hareket içerisinde bu ayrımın birbirinden çok farklı olabilen toplum tasarımları barındırdığı ortaya çıktı.

İşçiler Derneği: *Ferman*'ın yazılmasına önayak olan bu örgüt, bir anlamda, örgütlü işçi hareketinin birikim ve tecrübesini temsil ediyordu. Bu yönüyle gücünü daha ziyade Owenci

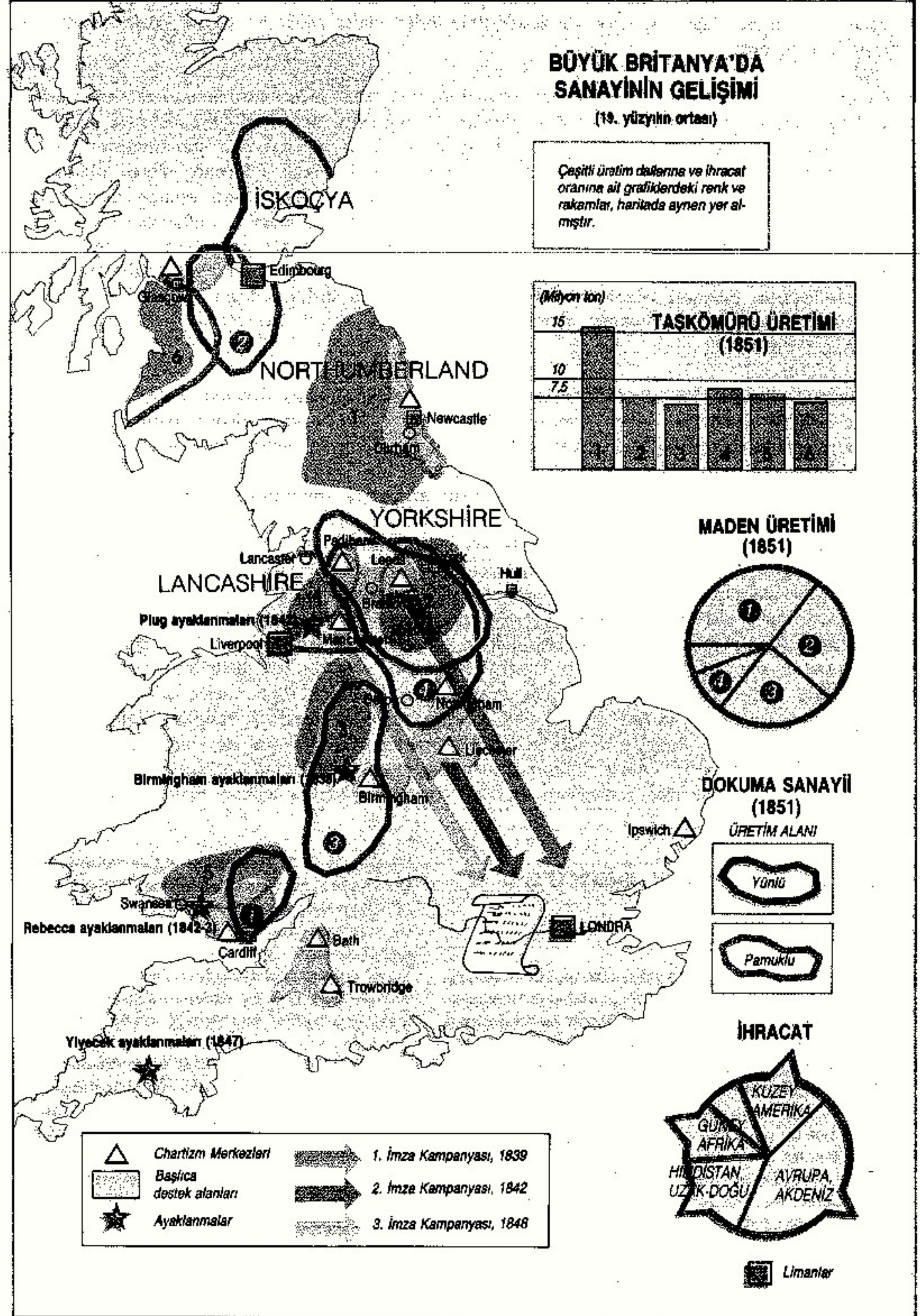
**HARNEY, GEORGE JULIAN
(1817-1897)**

Chartist hareketin sol kanadını temsil eden önderlerden biri olan George Julian Harney, 17 Şubat 1817'de İngiltere'de *Deptford*'de doğdu. Chartist hareket içinde ilk kez **sosyalist** görüşleri savundu. Mücadeleye başladığı yıllarda *London Democratic Association* (Londra Demokratik Derneği) adlı kuruluşun önde gelen isimlerinden biri oldu. Bu örgüt, işçi hareketi içinde sol kanat temsilcilerinin yer aldığı bir kuruluştur. Harney, 1841 ve 1847'deki kez parlamentoya aday olduysa da seçilemedi.

1848'de, 2 milyondan fazla imzalı dilekçenin parlamentoda reddedilmesinden sonra hareketin, daha sağlam bir temele oturması için mutlaka sosyalist düşünceyle ilişki kurmasını ve mücadeleye katılan işçilerin yalnız İngiltere'deki eylemlerle sınırlı kalmamalarını, diğer ülkelerdeki işçilerle de dayanışmaya girmelerini savunmaya başlayan Harney, bu görüşlerini **Marx** ve **Engels**'ten etkilenerek biçimlendirdi. Harney, Chartist hareketin yalnızca bir demokrasi mücadelesi olmadığını aynı zamanda sosyalist bir öz kazanmasını istiyordu. 1845-50 arasında O'Connor'un yayımladığı *Northern Star*'i (Kuzey Yıldızı) yönetti. Bu yıllarda **Marx** ve **Engels**'le tanıştı. Özellikle **Enternasyonal**'in ilk yıllarında **Marx**'a yardımcı olan Harney, daha sonra bu ilişkisini keserek ortak çalışmalarından uzaklaştı. Bundan sonra etkinliği azalan George Harney, işçi sınıfı hareketinden koparak 9 Aralık 1897'de *Richmond*'da öldü.

5 Britanya'da sınıf mücadelesi

İngiltere'nin sanayileşme haritası incelendiğinde merkezden Londra'dan, uzaklıkla sanayileşme tarzı arasında ilginç bir ilişki gözlenir. İngiltere'nin güney-batısındaki Cornwall, adanın en eski tarım merkezlerinden biridir ve 19. yüzyılın birinci yarısında burada sanayileşme neredeyse yok denecek kadar azdır. Böylesi bir toplumsal yapıdan bekleneceği gibi, bu dönemde toplumsal mücadelelerin aldığı biçim, geleneksel yiyecek ayaklanmalarıdır. Sanayileşmenin ise kuzeye doğru çıktıkça, yoğunlaştığı görülür. Çorapçılık ve dantelcilik gibi geleneksel imalatların yoğun olduğu Nottinghamshire, Luddist hareketlerin ilk kez ortaya çıktığı yerdir. Yörenin çehresi, demir-çelik sanayinin gelişmesi ile köklü bir biçimde değişti. Sanayi Devrimi öncesi İngiltere'nin en önemli işkolu olan pamuklu dokumacılığın merkezi Lancashire ise kelimenin tam anlamıyla Sanayi Devrimi'nin doğum yeridir. Haritada Chartist ayaklanmalarla sanayileşmenin yoğunluğu arasında yakın bir ilişki olduğu görülmüyor. Belki bir istisna, dokuma sanayinin hiç bulunmadığı Galler bölgesidir (haritada Swansea ve kuzeyi). Bu bölgede oldukça geleneksel bir ayaklanma biçimi olan Rebecca'nın Kızları ayaklanması ile Chartizm arasında, hiç değilse, önderlik düzeyinde yakın ilişkiler kuruldu. İkinci bir istisna ise kömür madenlerinin yoğun olduğu Northumberland yöresinde Chartist hareketliliğin nispeten sönük olmasıdır. Bu, kömür madenlerinde çalışanların, örgütlü işçi sınıfı içindeki, kökeni feodal döneme dayanan marjinal konumuna işaret eder. Madencilerin militan bir işkolu halini alması daha ileri bir döneme ait bir olgudur.

olan önderliğin örgütleyici ve arabulucu yeteneklerinden alıyordu. Taraftarları genellikle vasıflı işçiler ve Londra'lı zanaatkarlar arasındaydı. Ancak Londra Mitingi'ne katılanların azlığının da gösterdiği gibi, sınıfsal hareketin öncülüğü Londra'nın zanaatkarlarından kuzeyin yeni proletaryasına doğru kaymaya başlamıştı.

Londra Demokratik Derneği: Bronterre O'Brien ve Julian Harney tarafından, açıkça işçiler Derneği'nin ılımlılığını ve seçkinliğini eleştirmek üzere kurulmuş olan ve fiziki güç kullanılmasını en net bir şekilde savunan bu dernek Chartizm'in en entelektüel ve enternasyonalist kanadını temsil ediyordu. O'Brien Fransız Jakobenezmi'nden etkilenmiş, Buonarroti'nin *Babeufun Eşitler Komplosu* kitabını İngilizce'ye çevirmiş, Robespierre'in hayatı üzerine bir kitapçık yazmıştı. Harney ise, Marat'ya benzetiliyor, düşmanları tarafından Marat rolü oynamaya çalışmakla suçlanıyordu. Dernek, bu dönemde hareketin en etkili yayın organı olan *The Northern Star*'ın (Kuzey Yıldızı) yayın yönetmeni ve Chartizm'in uzun tarihinin en karizmatik önderi olan Feargus O'Connor'la ittifak yaptı.

Yaptıkları fiziki güç çağrısı en çok yeni sanayi bölgelerinde artık tamamen tasfiye edilmenin

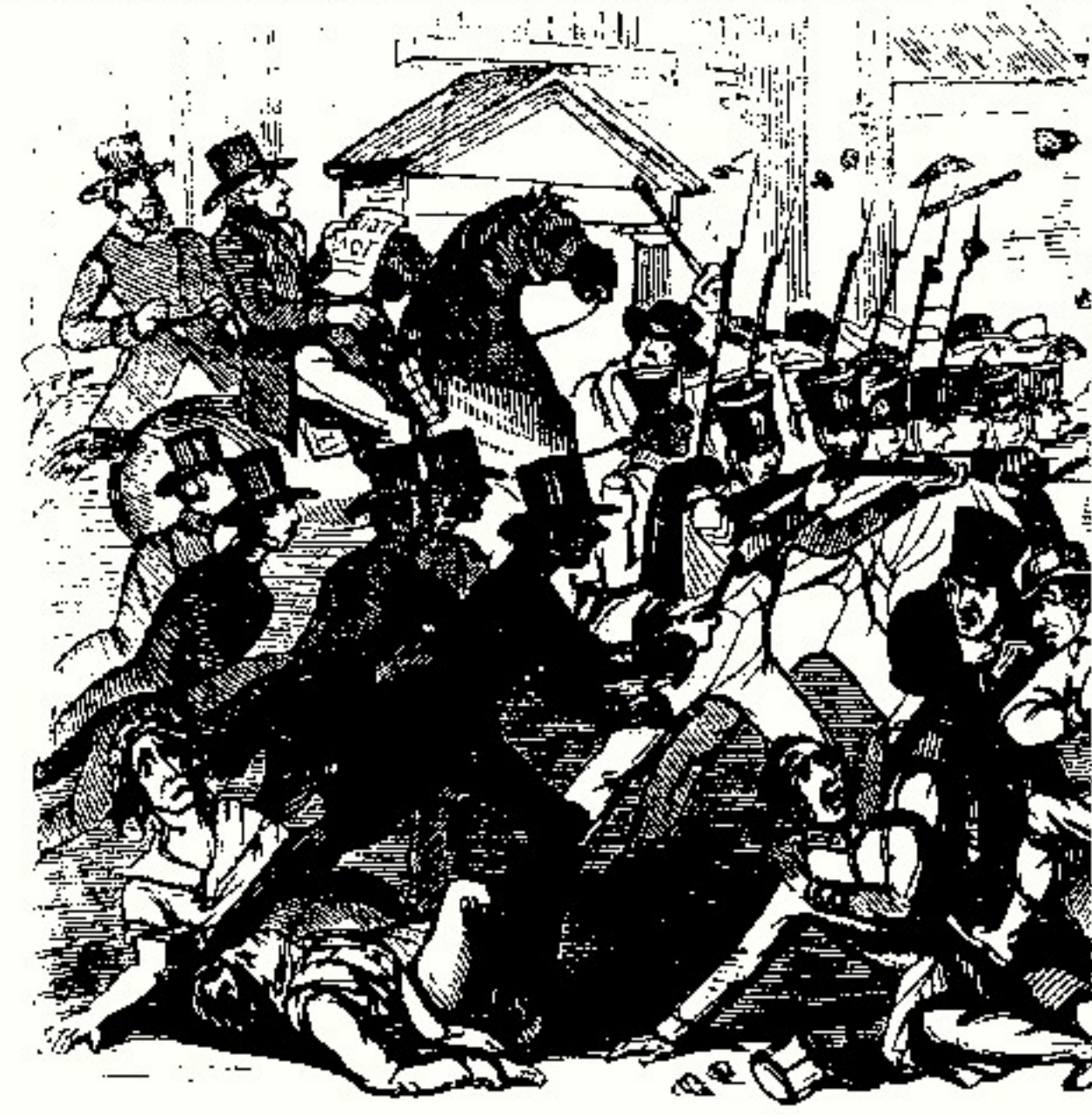
eşiğine gelmiş olan el dokumacıları arasında yankı buluyordu. Ancak harekette özellikle O'Connor'un varlığı, diğer önderleri de kasdettiklerinden daha ateşli ve ajitatif sözler telaffuz etmeye kıskırtıyordu.

Birmingham Political Union (Birmingham Siyasal Birliği) 1830'ların başında parlamento reformu mücadelesi sırasında Matthias Attwood tarafından kurulmuştu. Attwood, Owen'in orta sınıf izleyicilerinden biriydi. *Bank of England*'ın (İngiltere merkez bankası) altın standardını benimsemesini eleştiriyordu. Owen'ci emek-değer teorisinin bir mali reformun temeli olarak benimsemesini öneriyordu. Buna göre piyasadaki para hacmi eldeki altın miktarı tarafından değil, tüketilebilecek toplam servet tarafından belirlenmeliydi. Bu pratikte enflasyonist bir para politikası anlamına geliyordu. Dolayısıyla, Birliğin Owen'cılığı, bölgede zaten çoğunlukta olan esnafın, küçük kapitalistlerin, devletin, sermaye birikimi sağlamada kendilerine yardımcı olacak para politikalarını izlemesi taleplerini dile getiriyordu. Zaten Birlik, reform mücadeleleri sırasında işçi örgütleri arasında yer almış, Francis Place'ın ulusal *Politik Derneği* ile yakın bir işbirliğine girmişti.

Altı yıl sonra Birliğin bu kez Matthias'ın oğlu milletvekili Thomas Attwood önderliğinde, Chartist hareket içinde yer alması, temsil ettiği esnaf ve küçük kapitalistleri parlamento reformunun tatmin - etmemiş olduğunun bir göstergesiydi. Sanayi Devrimi'nin ikinci evresi, örneğin 1836-1877 yıllarının "küçük demiryolu cinneti"nin yarattığı mali sorunlar, bu kesimlerde derin bir endişe yaratmış, onların yeni arayışlara yönelmesine sebep olmuştu.

Radikal Burjuvalar: Chartist hareketin içinde yeralan dördüncü eğilimin ise sınıfsal temelleri çok daha muğlak; John Fielden gibi hayırsever bir fabrikatörün, Richard Oastler ve J.R. Stephens gibi muhalif kilise vaizlerinin propagandaları sonucu ortaya çıkmıştı. Propaganda ve ajitasyon çalışmaları *Halk Fernam*'nın yayınlanmasından Önceye uzanan bu insanlar, muhafazakâr Tory partisine mensuptu ve politik düzeyde kendilerini "demokrat" diye tanımlıyorlardı. Eleştirilerin asıl hedefi fabrika düzeniydi. Kısa vadede hedefleri fabrikalardaki kadın ve çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesiydi ancak geleneksel bir dil ve dinsel bir sembolizm kullanarak da olsa, fabrika düzeninin kendisini sorguluyorlardı. Diğer Chartistlerin aksine dikkatlerini temsili politika ve parlamento reformu sorunları üzerinde yoğunlaştırmamış olmaları, onlara toplumsal sorunları ve dönemin sınıfsal kutuplaşmasını çok daha çarpıcı bir şekilde dile getirebilme imkânı veriyordu. Zaman zaman fiziki güç yanlısı

1842'de kendiliğinden gelişen grev/erle devrimci Chartizm'in buluşması, Britanya'da sınıf mücadelesinin en sıcak anını temsil eder. Bu dönemden sonra devrimci Chartizm'in yenilgisi, Britanya işçi sınıfının yeni bir sendikal model çerçevesinde örgütlenmesinin zeminini hazırladı.

19. Yüzyılda Londra

Bildiğimiz kitle iletişim araçlarından hiçbirinin (emekleme çağındaki basın hariç) mevcut olmadığı 19. yüzyılda, en etkin medya mimarlığı. Görkemli resmî **geçitleri** ve kulaktan kulağa yayılan söylentileri saymazsak, mesela bir ulusun diğerinden farklılığını, hangi değerleri temsil ettiğini anlatmanın, ya da bir devletin ne kadar güçlü olduğunu ve dolayısıyla dünya pazarı paylaşımından nasıl bir pay talep ettiğini ima etmenin en dolaysız araçlarından biri **anıt-binaları** yapmak, ya da **Paris** örneğinde olduğu gibi bütün şehri bir anıt haline getirmeye çalışmaktır. Bu medyayı "geç kalan"ların daha yoğun olarak kullandıkları düşünülebilir; 19. yüzyılda Paris, Berlin, Viyana hatta Roma yıkılıp yeniden yapılırken, Londra'da herhangi bir radikal değişikliğe gerek duyulmadı. Hatta yeni yapılan binaların asıl cepheleri caddeye doğru değil, avluya dönük inşa edildi. **Anıtsallığa** yönelik bir-iki bina da kıta Avrupa'sındaki örneklerin yanında çok soluk kaldı.

19. yüzyıl Avrupa başşehirleri içinde okunaklı bir mesajı olmayan belki de **tek** şehirdi Londra. Herhangi bir Londralı **Manş** Denizi'ni geçer geçmez kendisini çok değişik bir ortamın beklediğinin farkındaydı. Eğer Londra yaygın, **domestik**, ahlakçı, bireyci, pragmatik, Protestan ve Baconcu ise, mesela Paris yoğun, anıtsal, Katolik ve Kartezyendi. Londra'dan bakıldığında **rasyonel** bir despotizmin ürünü gibi gözüküyordu.

19. yüzyıl **Londra'sı**, yekpare bir mesaj iletmekten çok, tercihlerini dışa vuracak konumda olan Londralıların çoğu zaman birbirleriyle bağdaşmayan imgelerinin, arzularının bir bileşkesini yansıtıyordu. İngiliz aristokrasisi için asıl konut kır malikanesiydi. Ailenin statüsünün ve gücünün yansıtıldığı, dolayısıyla en büyük harcamaların yapıldığı yer, **herkesin** gözünün uzağındaki konut-

lar, **Grasvenor Square** gibi şehrin en muteber köşesinde yer alsan bile, gösteriş ve görkem açısından kır **malikane**lerinin yanında sönük kalıyordu. **Zenginliğin** dışa vurduğu yerin kır konutları ve evlerin içi olması **Londra'yı** gösterişin ustaca gizlendiği bir şehir haline getiriyordu. **İngiliz aristokrasisi** ve **burjuvazisi** servetlerini gözlerinin önünde akıtip herkese birden mesaj vermek yerine, görmesi gerekenlere ima etmeyi tercih etti.

Londra'nın anıtsal izlenimi vermemesinin bir diğer nedeni de şehrin yaygın düzenidir. Çok sayıda ailenin bir apartmanda yaşadığı yoğun bir şehir olan Paris'e karşılık, tek aile konutlarının çoğunlukta olduğu Londra çok merkezli ve yaygındır. Londra'nın ve diğer İngiliz şehirlerinin kıta **Avrupa'sından** farklı olarak yaygın gelişmelerin en önemli nedenlerinden biri, 1066 yılından bu yana **İngiltere'nin** hiç işgal görmemiş olması ve Londra'nın **hiç** kuşatılmamış oluşuydu. Romalılar devrinde yapılan Londra surları kısa zamanda gereksiz hale geldi ve Londra büyüdükçe çevredeki her kasaba yeni bir şehrin çekirdeği haline geldi. 19. yüzyılın başlangıcında Londra'nın en yakın çevresindeki şehirler arasındaki surlar ortadan kalkmış, tek bir şehir meydana **gelmişti**. O yüzden Londra, mesela Paris gibi bir tek şehirden farklıdır, bir şehirler **toplumdur**. **Londra'da** birçok yerde bu küçük şehirler birbirlerinden sadece bir caddeyle ayrılır, ama özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında bu şehirlerden her birinin, diğerinden tamamen bağımsız bir yerel yönetimi **vardı**. Yaklaşık 60 **şehir** oluşturduğu bu bütünlüğün içinde iki şehir sıvırdı, asıl Londra ticaret merkezi, **Westminster** da hükümet merkezi haline geldi. Bu iki şehir arasındaki ilişkiler o kadar formeldi ki asıl Londra'da oturan kral ya da hükümet üyeleri Londra'ya **geldikleri** zaman, **eskiden** şehrin kapısının bulunduğu yerde belediye başkanı tarafından törenle karşılanır, yabancı liderler gibi saygı görürler ve artık mevcut olmayan kapının anahtarını kabul ederlerdi. Merkezî hükümetin hiçbir surette müdahale edemediği, kendi yerel yönetimlerinden başka kimseye söz geçirtmeyen 60 kadar küçük şehirden oluşan **Londra** 1955'e kadar

merkezî planlamadan çok uzaktı. Yeni kurulan metropoliten yönetimin de yetkileri sınırlı kaldı ve şehir yönetimi şumları pek hesaba katmadan düzenlenen 60 bağımsız birimin yanyana gelmesinden oluştu. **Londra'nın** çok merkezliliğinin en önemli nedenlerinden biri de toprak mülkiyetinin yapısıdır. **1855'te** Metropolitan Board of **Works** kurulduktan sonra da **önemli** ölçüde Londra'ya asıl biçim veren büyük toprak **sahiplerinin** aldıkları kararlar olmuştur. Avrupa'daki diğer şehirlerden farklı olarak Londra küçük parsellere değil, büyük arazi parçalarına bölünmüştür. Londra geliştikçe ve **tarım** alanları imara açıldıkça, tıpkı tarımda olduğu gibi, toprak bölünmemiş, asıl Londra ve çevresindeki arsaların kontrolü, az sayıda ailenin elinde toplanmıştı. Arsaların satılmayıp çok uzun dönemler için (99 **yıl** gibi) kiraya verilmesi bir yandan şehrin gelişiminin kaderini toprak sahibi ailelerin eline bırakırken, bir yandan da 19. yüzyılda birçok şehirde rastlanan vahşi arsa spekülasyonlarını frenlemiştir. Önce atlı omnibüslerle, sonra banliyö **trenleri** ve atlı tramvaylarla **suburb** (altkent) ulaşım kolaylaştıkça, şehir yaygınlaşmış ve **Londra'nın** çevresinde caddeler boyu önü bahçeli iki **katlı evler** oluşmuştur.

Londra'da Paris'tekine benzer anıtsal caddelere pek rastlanmadı. **1880'lerde** kralın emriyle açılan ve kısmen krallık topraklarından geçen Regent Street **belki** bunun tek istisnasıdır. Denetimini başka kuruluş olmadığından Ormanlar ve Bahçeler **Müdürlüğü'nün** yaptığı Regent Street ve çevresindeki binalar, o **sıralar** Paris'teki her şeyden daha muhteşemdi, fakat Regent Street bir daha tekrarlanamadı. Şehrin yaygınlığı ve güçlü bir merkezî düzenlemenin olmaması yüzünden **Londra'da** Paris'e göre daha karmaşık bir yollar şebekesi oluştu. **Londra** caddelerinin ayırt edici **özellikleri** belki de bu kadar çeşitli oluşlarıydı. Bu çeşitliliğin bir göstergesi, mesela Paris'te yolları anlatmak için 3-4 kelime varken (**rue, avenue, boulevard** ve çok daha seyrek rastlanan **cours**), **Londra'da** 19. yüzyılda yolu anlatmak için en az 60 kelimenin oluşudur (**street, road, way, place, terrace, row, avenue, broadway, lane, grove, drive** gibi). Yollar! anlatmak

Chartistlerin dilini kullanmaktan, halkı silahlanmaya çağırmaktan çekinmiyorlardı.

1839 Chartist Konvansiyonu

1838 Sonbahar'ında, Chartist gösteriler farklı bir karakter kazanmaya başladı. "Meşale toplantıları" adı verilen mitinglerde binlerce işçi ellerinde meşaleler ve pankartlarla bir araya geliyordu. Bu mitinglerin sloganları ise giderek tehdit edici olmaya başlamıştı: "Karnız ve çocuklarınız için bıçakları bileyin", "Kılıcı olmayan elbisesini satıp bir kılıç al", "Ya herkese oy, ya herkesten intikam". Bu toplantıların önde gelen konuşmacısı Stephens'in ajitasyona yönelik konuşmaları, bir isyan durumunda askerlerin halka karşı silah kullanmayacağı yolundaki inancı, toplantıları birer ayaklanma provasına dönüştürmeye başladı. Mitinglerde giderek artan ölçüde silahlı insanlara rastlanmaya başlandı. 14 Kasım'da Hyde'da yapılan mitingde konuşan Stephens, konuşmasını "Hazır mısınız, silahlarınız yanınızda mı?" diye bitiriyordu. Kalabalıktan birkaç kişi cevap olarak havaya ateş etti. Stephens "Hepsi bu kadar mı?" diye sorunca da uzun bir süre silah sesleri duyuldu.

Kısa bir süre sonra kraliçenin "Meşale toplantıları"nı yasaklayan bir duyurusu ülkenin çeşitli yerlerinde duvarlara asıldı. Şiddet yanlısı olarak tanınan O'Connor bile, *Northern Star*'da bu toplantılardan vazgeçilmesi çağrısını yapıyordu. Stephens tutuklandığında ise O'Connor Stephens'i ancak "cesedini çiğneyerek" sürgüne gönderebileceklerini söylüyordu. 1838'in kahramanları O'Connor ve Stephens idi. İkisi de bir ayaklanma havasını uyanık tutmayı başarmış, işçi toplantılarını radikalleştirmişler, hükümeti ise kendilerini ciddi bir tehdit olarak algılamaya zorlamışlardı. Ancak Chartist hareketin diğer kesimleri bu heyecanlı gidişten pek de memnun değillerdi. Lovett, Stephens ve O'Connor'u acelecilikle, henüz olgunlaşmamış olan Chartist hareketi parçalanmaya sürüklemekle suçluyordu. *Northern Star*'da dile getirilen uzlaşma sloganı ise geçici bir süre için iki tarafı da memnun etti: "Mümkünse barışçı yoldan, mecbur kalırsak zorla."

4 Şubat 1839'da Londra'da elli dört delegeli Chartist konvansiyonu toplandı. Delegeler kendilerine *Member of the Parliament* (parlamento üyesi) anlamına gelen "MP" ifadesine nazire olarak "MC", yani *Member of the Convention* (konvansiyon üyesi) diyorlardı. Tüm Chartistler haftada birer penny'lik aidatlarla delegelerin konvansiyon süresi boyunca geçimini sağladılar. Aynı tarihlerde iki ayrı açılış daha yapıldı: 4 Şubat'ta *Anti Tahl Yasası Birliği*'nin, 5 Şubat'ta ise Parlamento'nun açılışı yapıldı. Konvansiyonun esas amacı, "Altı Madde" dilekçesinin parlamentodan geçmesini sağlamak, geçmemesi durumunda ise, alınacak "nihai tedbirleri" kararlaştırmaktı. Dilekçe için toplanan imza sayısı 1 milyon 280 bine ulaşmıştı; öyle ki, dilekçedeki imzalar uç uca eklendiğinde uzunluğu iki mili buluyordu. Dilekçenin parlamentoda reddedilmesi hemen hemen kesin bir sonuçu; bu nedenle alınacak "nihai tedbirlerin" kararlaştırılması daha acil bir ihtiyaçtı. Bu arada, sürmekte olan silahlı toplantılar ve şiddet yanlısı Chartistler'in ajitasyonu sonucunda hükümet kendi tedbirlerini almaya başlamıştı. Nisanda kuzey İngiltere'deki garnizonlar takviye edilerek başına General Sir Charles Napier getirildi. Bir "Tory radikal" olan Napier Chartistler'in birçok talebini de sempatiyle karşılıyor, Chartist toplantılarına katılıp önderlerle siyasal tartışmalara girişiyordu. Ancak herşeyden önce bir "devlet adamı" olduğu için, ayaklanmayı önleyecek her türlü tedbiri alacağını da açıkça belirtiyordu. Hükümetin tedbirleri "Chartist sempati" bir generalin tayiniyle sınırlı değildi: Bir yandan da küçük burjuvaziye silah dağıtılıyor, halka "hayatını, özgürlüğünü ve mülkiyetini" Chartistlere karşı koruması için gönüllü birlikler kurma çağrısı yapıyordu. Chartist Konvansiyon, "olaylara daha yakın olmak" amacıyla, 11 Mayıs'ta Birmingham'a taşındı. Bu arada parlamento dilekçeyi reddederse uygulanacak "nihai tedbirler" de ortaya çıkmıştı. Bu tedbirlerin bir kısmı "olağan"dı, ama bir kısmı büyük ölçüde radikal. En etkilileri, bir aylık "Milli Tatil" ya da "Kutsal Ay", yani genel grev ile vergi ve kiralara dahil hiçbir ödemenin yapılmamasıydı. Bunlar, Chartistler içinde tartışmalara yolaçtı. Şiddet yanlıları büyük bir bölümünü etkisiz buluyor, ılımlılar ise "silaha sarılma" gibi tedbirleri kabul etmiyorlardı. Ortada yalnızca bir genel grev önerisi kalmıştı ki, bu genel grev boyunca işçilerin geçiminin nasıl sağlanacağı konusunda en küçük tedbir bile alınmamıştı.

Dilekçenin parlamentoda görüşülmesi geciktikçe, Chartist saflardaki gerginlik arttı. Konvansiyon, oturumlarına 1 Temmuz'a kadar ara vererek ülke çapında ajitasyon faaliyetlerini artırmaya başladı. 1 Temmuz'da, Birmingham Valisi toplantıyı yasaklama kararı aldı. Bu karar üzerine çıkan çatışmalarda, aralarında Konvansiyon delegelerinin de bulunduğu 80 kişi tutuklandı. Ülkenin çeşitli yerlerinde bu tasarrufu kınayan gösteriler yapıldı ve bir kınama bildirgesi yayınlayan gözaltına alındı; Birmingham'da sıkıyönetim ilan edildi. 12 Temmuz'da Atwood, parlamentoda dilekçeyi savundu. Dilekçe kısa bir tartışmadan sonra 235'e karşı 45 oyla reddedildi. Konvansiyon'un kararlaştırdığı "nihai tedbirlerin" hiçbirisi uygulanamadı. Genel grev çağrısı oldukça gönülsüz ve örgütsüz olarak yapıldı ve hiçbir geçerliliği olmadı. Kendi iç çekişmeleri yüzünden inisiyatifini yitiren Chartist hareket, burjuva parlamentosunun bir tek oylaması sonucunda ilk büyük tarihsel yenilgisini almıştı. Bu yenilgiyi bir ayaklanma denemesi izledi. Newport ayaklanmasının ne ölçüde örgütlü bir ulusal çaplı ayaklanma girişimi olduğu kesin değil. O'Connor'ın (tüm şiddet yanlısı lafına karşın) ayaklanmayı engellemeye çalıştığı biliniyor. Büyük olasılıkla yerel bir eylem olarak başlayan ayaklanmanın önderleri, giderek ulusal çaplı bir isyanın başlayacağını umuyorlardı. Ancak örgütsüzlük ve iletişimsizlik ayaklanmanın daha ilk evresinde başarısızlığa uğramasına yolaçtı. Galli Chartist

için böyle **linguistik** farklılaşma olmasına rağmen, Parislilerin caddeye verdikleri **ağırlığı** Londralılar evlerine verdikleri için, **caddelerin** cazibesi yoktu. Sadece en yoksul semtlerde bir cadde kültürü var oldu; polis sokakta dolaşanları hep şüpheli şahıs olarak değerlendirdi, sokak kültürünü kriminal bir alt kültür olarak gördü. Sokaklarda avare dolaşmak anlamına gelen Fransızca **flaneur** kelimesi İngilizce'ye iki türlü çevrilebilir; biri **stroll** ki parkta ya da ormanda gezmek, diğeri **loiter** ki şehirde dolaşmaktır ama çok daha gayri meşru anlamlar taşır.

Anıtsal mimari bir gücün ebediliğini simgeleyen bir mesaj, şehrin dokusundan bir kopuştur. Kapitalizme erken geçmiş olmanın avantajlarından yararlanan İngiliz burjuvazisi nasıl gelişkin bir devlet aygıtına gerek duymadıysa, bu tür ideolojik göstergelerden de yararlanmadı. Kendi iktidarını süreklileştirmek için geleneksel söylemlerden, kısmi mekanizmalardan yararlandı; kendi farklılığını, yeniliğini gizledi. Ancak 19. yüzyılın birinci yarısı boyunca Britanya neredeyse sürekli olarak bir devrimci durum eşliğindeydi. **1830'lara** kadar kırlarda neredeyse sürekli bir savaş yaşandı. **1830'lerden** başlayarak şehirlerde proletarya yalnızca politik düzeni değil bütün hiyerarşik toplumsal ilişkileri, aile kurumunu tehdit eden bir eylemlilik içine girdi. Kısmen buna tepki olarak yüz yıl ortasından başlayarak burjuvazinin başvurduğu kentsel mekanizmaların niteliğinde bir değişme gözlenir. O güne dek başlıca hedeflerinden biri kraliyetin gücünü sınırlamak olan burjuvazi, birden kraliyet çevresinde şaşaalı bir sembolizm ve teoriler dizisi geliştirmeye koyulur. Bütün kitle iletişim araçları "**Victorian**" ahlakı diye anılan, alabildiğine baskıcı bir davranışlar kalıbının yaygınlaştırılması için seferber edilir. Mimariye gelince... Onca zamandır uzak durulmuş olan anıtsal üsluptan serbestçe yararlanılmaya başlanır; yeni tren istasyonları ve bankalar kapitalizmin **ebediliğini** ilan eden tapınaklar olarak inşa edilir.

BURAK BOYSAN

önderlerden Henry Vincent, Newport'un Monmouthshire kentinde hapse bulunuyordu ve hapse işkence gördüğüne dair söylentiler yaygınlaşmıştı. Newport Chartistleri John Frost önderliğinde Vincent'i kurtarmak amacıyla biraraya geldiler. Önderleri olan Frost, bölgede daha önce sulh hakimliği ve belediye başkanlığı yapmıştı. Üç grup halinde toplanan isyancılar, 3 Kasım gecesi Monmouthshire'dan altı mil ötedeki Risca köyü yakınında toplandılar. Ancak kötü hava şartları ayaklanmanın planlandığı biçimde yürümemesine neden oldu. İsyancılar kente ancak hava aydınlandıktan sonra girebildiler ve Westgate Otelinde mevzilenen polis ve askerî birliklerin ateşiyle karşılaştılar. Uzun süren bir çatışmadan sonra 14 ölü ve 40 yaralı bırakarak geri çekildiler. Yaralılarından 10'u daha sonra öldü. Yenilginin ardından 125 kişi tutuklandı. Frost ölüme mahkûm oldu, cezası sonradan müebbet sürgüne çevrildi. İngiltere'ye ancak 17 yıl sonra dönebildi.

Chartizm'in İkinci Evresi ve 1842 Genel Grevi

1839 tutuklamaları, sonucunda, Chartizm'in hemen hemen tüm önde gelen isimleri (Herney dışında) hapse düşmüş, zaten belirgin bir örgütsel yapısı olmayan hareket dağınıklığa itilmişti. 1839 boyunca ılımlı-şiddet yanlısı, manevî güç-fiziksel güç gibi terimlerle ifade edilen bir farklılaşmayı yaşayan Chartist önderler, giderek daha ince politikalarda da ayrı düşmeye başladılar. Hapiste geçirilen aylar kimi önderlerin yılgınlığa düşmesine, çoğunun ise siyasal konularını yeniden değerlendirmesine yol açtı. Taylor hapse öldü. Lovett ise umudunu yalnızca eğitime bağlamış uzlaşmaz bir ılımlı olarak çıktı, O'Connor şiddet yanlısı retorikini korumakla birlikte, oldukça oportünist politikalara bel bağladı. Bu ayrışmalar sonucu ortaya iki farklı örgüt çıktı. İngiltere'nin çeşitli bölgelerinde kurulan yerel *Charter Birlikleri*nden 23 delegenin 20 Temmuz 1840'ta Manchester'de toplanmasıyla *National Charter Association* (Ulusal Charter Derneği) kuruldu. Esas olarak O'Connor'ın güdümünde olan Ulusal *Charter Derneği*nin önde gelen amacı, parlamentoya yeni bir dilekçe sunmak ve herkese oy hakkını elde etmektir. Chartist önderlerin hapisten birer birer çıkmaları, büyük kitle toplantılarına sahne oldu. Chartizm 1839 yenilgisinin üzerinden daha bir yıl geçmeden yeniden önemli bir güç haline gelmeyi başardı. 1842'ye gelindiğinde birliğin 400'den fazla şubesi, 50 bine yakın üyesi vardı.

1841 seçimleri Chartizm içinde önemli bir yol ayrımına yolaçtı: Hangi parti desteklenmeli? "Liberal" Whig'ler tarafından sayısız kereler oyuna getirilen *Chartistler*, oylarını Whig'lere vermek istemiyorlardı, ama diğer seçenek, Chartist taleplerinin tümüne temelden karşı olan Tory'lerdi. Whig'lerin radikal eğilimli olanları 1839'da Chartist dilekçeyi desteklemişlerdi; bu da Londra *Chartistler*'in Whig'lere her şeye rağmen olumlu yaklaşımına yol açıyordu. O'Connor'ın Tory'leri destekleme çağrısı Chartizm içindeki en önemli örgütsel kopuşu başlattı. O'Brien ve diğer Chartist önderler, O'Connor'ın Tory'lerden para aldığını iddia ettiler. 1842'de Lovett, Vincent ve O'Brien, Birmingham'lı bir sanayici olan Joseph Sturge'ün kurduğu *Herkese Oy Hakkı Birliği*'ne katıldılar. Böylece Chartizm'in altı temel talebini savunan iki örgüt ortaya çıktı: Oportünist O'Connor'ın önderliğinde, ancak işçi sınıfı ağırlıklı *Ulusal Charter Derneği* ve ilkeli ancak orta-sınıf ağırlıklı *Herkese Oy Hakkı Birliği*.

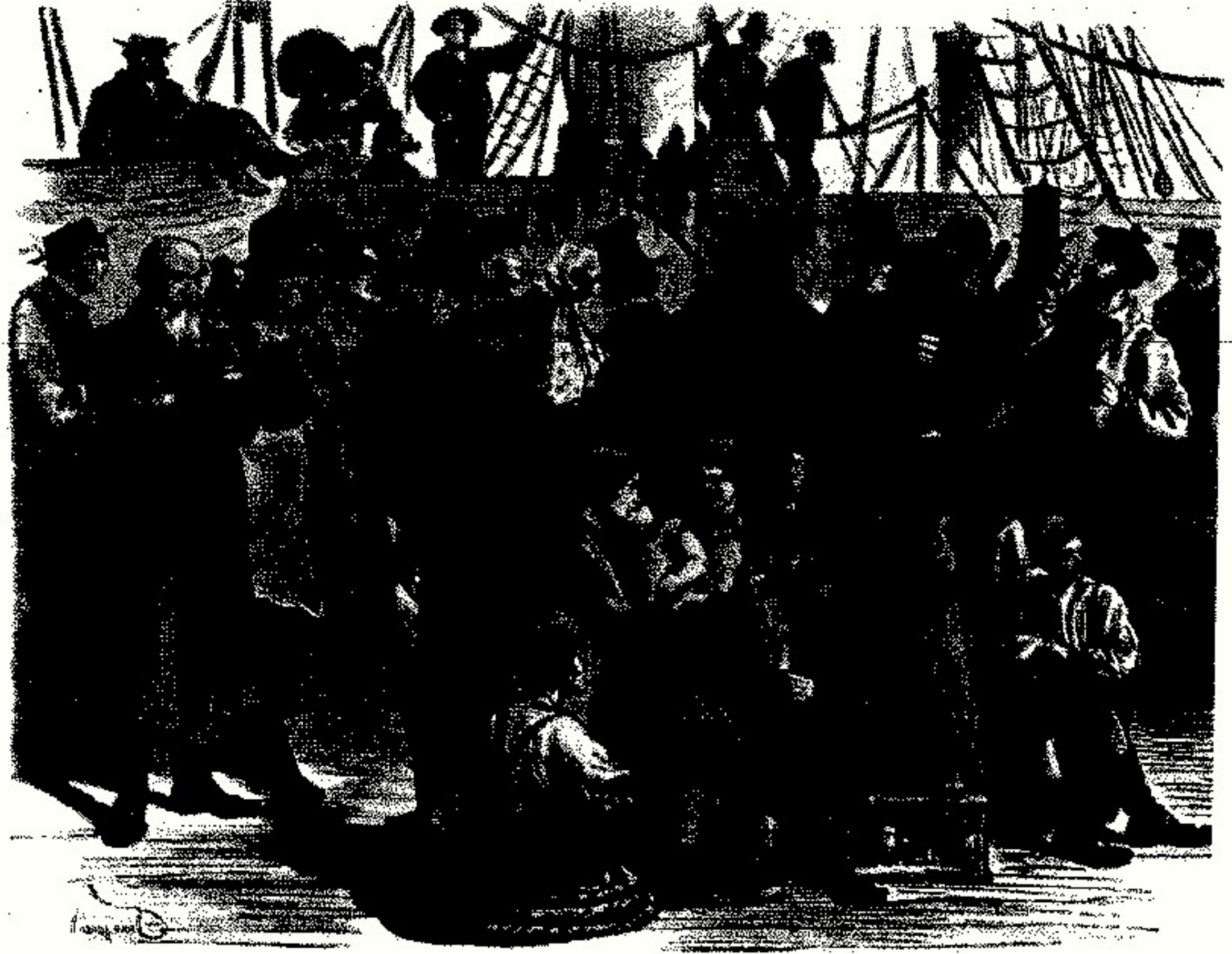
Charter Birliği'nin bu kez 3 milyon 317 bin 702 imzayla parlamentoya sunduğu dilekçe benzer bir sonuçla, bu kez 287'ye karşı 49 oyla reddedildi. *Chartistler* bu kez "nihai tedbirler" uygulamaya kalkışmadılar. Ama zaten ülkeyi etkisi altına alan ekonomik bunalım, işçilerin kendiliğinden eylemi biçiminde gelişen bir genel grevi gündeme getirmişti. 1842, kıtlık, ekonomik çöküş ve ithal buğdaya konan ek vergi yüzünden pahalılaşan ekmek nedeniyle huzursuzluğun tırmandığı bir yıl oldu. Ülkenin her yanını saran grev dalgası çoğunlukla kendiliğinden ve örgütsüz bir biçimde çıkmıştı. Manchester, Lancashire ve Yorkshire'dan sonra İskoçyalı maden işçileri de greve katıldılar. Manchester'de işçiler greve katılmayan fabrikaların buhar kazanlarının drenaj tapalarını açarak fabrikaları çalışmaz hale getirdiler. Bu nedenle bu yöredeki olaylar *Plug Riots* (Tapa İsyanları) olarak adlandırıldı. O'Connor başlangıçta *Northern Star*'da grevleri *Anti Tahıl Yasası Birliği*nin bir provokasyonu olarak değerlendirdi ve karşı çıktı. Ancak grev, Chartist önderlerin inisiyatifinin, ötesinde sürdü. *Chartistler* genel greve zorunlu olarak sahip çıktılar. Sendikalarla ortak eyleme gittiler ve greve siyasal bir görünüm kazandırmayı hedeflediler. "Charter yasalaşmaya kadar işi bırakın" 1842'nin temel Chartist sloganı oldu. Ancak ülke çapında bir ayaklanmayla sürdürülmedikçe genel grevin başarıya ulaşma şansı çok azdı. Açlık, grevi kendiliğinden sona erdirdi, Chartistler bu kez de kendi inisiyatiflerinin dışında gelişen bir genel greve önderlik etmek zorunda kalmışlar, grevle birlikte yenilmişlerdi. Grevin sonucunda 1500 işçi hapse atıldı. 79 kişi ise sürgüne gönderildi. 1842 sonunda *Ulusal Charter Derneği*'nin *Herkese Oy Hakkı Birliği* ile uzlaşma çabaları da sonuçsuz kaldı ve gücünü büyük ölçüde yitiren Chartist hareket örgütsel birliğini de sağlayamadı.

Eylül 1843'te Birmingham'da toplanan Chartist Konferans, parlamentoya üçüncü bir Chartist dilekçe sunmayı kararlaştırmanın yanı sıra, O'Connor'ın "toprak reformu" tasarısını uygulamaya koymayı kararlaştırdı. Aynı konferansta Chartizmin beş yıldır sürdürdüğü şiddet yanlıları-ılımlılar tartışması da çözüme bağlanıyor, "fiziksel güç" anlayışı bir yana bırakılıyordu. 1843-1847 yılları arasında Chartistler, O'Connor'ın toprak reformu projesini hayata geçirmek için uğraştılar. Önce *Chartist Kooperatif Toprak Derneği* adıyla kurulan örgüt, daha sonra *Ulusal Toprak Şirketi*'ne dönüştü. Kapalı ve kendine yeterli bir tarım kolektifi kurmayı amaçlayan şirket bir süre sonra zarar eden bir işletmeye dönüştü. O'Connor zimmetine para

Britanya'da parlamenter sistemin yozluğu ilk kez 1830'larda eleştirilmeye başlanmadı. Bir delegenin oyunu almak için verilen bir ziyafeti gösteren William Hogarth'ın bu resmi, ressamın bu konuda yaptığı sayısız resimlerinden biridir. 1697'de doğan Hogarth'ın hayatı, zanaatlılardan bazılarının güzel sanatlara doğru evrilmesinde ve güzel sanatların "demokratikleşme"sinde önemli bir evreye tekabül eder. Yoksul bir öğretmen ve matbaa işçisinin oğlu olan Hogarth, 1764'te öldüğünde hatırı sayılır bir servet ve şöhret sahibiydi. Ancak İngiliz resim geleneği onun eleştirel ve gerçekçi üslubunu izlemedi.

1845'teki büyük kıtlık sırasında Amerika'ya göç etmekte olan İrlandalılar. Daha 17. yüzyılda İrlanda'ya, daha sonra sömürgelerin çoğunun ortak kaderi olacak olan bir toprak mülkiyet sistemi dayatılmıştı. Aşiret ve klan düzeninin ortak mülkiyet sistemi çöktürülmüş, yerine toprakların, onlara karşı hiçbir yükümlülük duymayan yabancıların elinde toplandığı plantasyon/ar kurulmuştu. Bu sistemde toprak sahibi, sahip olduğu topraklarda yaşamıyor, hatta çoğunlukla İngiltere'de oturmaya devam ediyordu. İrlanda'nın yerli nüfusunun katolik olması da, yabancı, protestan toprak sahipleri ile mülksüz, katolik köylüler arasındaki kutupsallığı derinleştiriyordu. Bu koşullarda, toprak sahipleri, geçimlik tarımı koruma kaygısı hissetmeden, tarımı hızla ticarileştirdiler ve hatta giderek çoğu yerde tek ürün -patates- ekimine yöneldiler. Öte yandan önce siyasal baskılar, 18. yüzyılın sonundan itibaren ise serbest ticaret rejimi yerel zanaatlarla birlikte ülkenin tarımdışı olası bütün gelir kaynaklarını kuruttu. Böylelikle sahne 1845'in büyük trajedisine hazırlanmış oldu. O yıl patatese musallat olan bir hastalık, ürünün büyük bir kısmının yokolmasına yol açtı. Kaçabilen Amerika'ya kaçtı. Kaçamayıp açlıktan ölenlerin sayısı bir milyona yaklaştı. Bu felaket o zamana kadar Tahlil Yasası'nı savunan Sir Robert Peel'i, Yasa'yı iptal etme konusunda ikna etti ve aynı zamanda Chartizm'in üçüncü dalgasının İngiltere'ye sarmasında etkili oldu.

geçirmekle suçlandı, daha sonra bir Meclis Araştırma Komisyonu tarafından aklandıysa da şirket kapandı. *Chartist* hareketin son büyük eylemi üçüncü dilekçenin parlamentoya sunulmasıydı. 1847'de O'Connor, *Tory*lerle ittifak yapıp Nottingham'dan parlamentoya seçilmeyi başarmıştı. Aynı yıl Ernest Jones ve George Julian Harney de milletvekilliğine adaylıklarını koydular. *Chartistler* parlamenter yöntemlere giderek daha fazla önem vermeye başlamışlardı.

1848 Avrupa'da devrim yılıydı. İngiltere Avrupa'dan gelen siyasal göçmenlerin de etkisiyle kısa sürede kıtayla aynı atmosferi solumaya başladı. *Chartistler* "fiziksel güç" tartışmasına geri döndüler, bu kez karşılarında Fransa ve Almanya gibi somut örnekler ve bu tecrübeleri şahsen yaşamış insanlar vardı. Üstelik bu devrimci hareketlerin militanları kadar teorisyenleri de Londra'da yaşamayı seçiyorlardı. Aynı yıl içinde Chartizm'in kitle etkinliği tırmanışa geçti. *Chartist* toplantıları için gereken büyüklükte kapalı salon bulunamamaya başlandı.

Mart 1848 başlarında Londra ve Glasgow'da iki büyük kitle eylemi meydana geldi. İşçiler polis ve askerlerle çatıştılar. "Ya emek ya devrim" sloganı ilk kez bu olaylarda atıldı. *Chartistler* işçi sınıfının önderliği konumunu yeniden kazanma şansını elde etmişlerdi. Ancak bu olaylar da Chartizmi bir anlamda fenersiz yakalamıştı: Ellerinde "Altı Madde" dilekçesi dışında hiçbir eylem programı yoktu ve o maddelerden biri de (gizli oy maddesi) dilekçeden çıkarılmıştı. O'Connor'un bu hareketliliğe cevabı parlamentoya üçüncü bir dilekçe sunmak oldu. Bu dilekçe için 6 milyon imza toplandığı iddia ediliyordu. 10 Nisan, eylem günü olarak kararlaştırıldı. 10 Nisan'da Kennington Common'da büyük bir miting düzenlenecek, dilekçe kalabalıkla birlikte Westminster'e götürülerek parlamento üyelerine sunulacaktı. Hükümet Londra'da olağanüstü tedbirler aldı. Waterloo'nun muzaffer komutanı Wellington Londra'yı "ayaktakımına karşı" koruma görevini üstlendi. Mitinge katılan insan sayısı konusunda 25 binden 250 bine kadar değişen tahminler var. Toplantı yapıldı, fakat polis kalabalığın meclis binalarına kadar yürütmesine izin vermedi. O'Connor konuşmalardan sonra mitingi dağıttı, dilekçeyi kendisi parlamentoya götürerek teslim etti. Parlamento komisyonu imzaların çoğunun sahte olduğunu iddia etti. Gerçekten de birçok mükerrer imzanın yanı sıra "Kraliçe Victoria", "Punch" (bir İngiliz kukla oyunu karakteri) gibi imzalar da vardı. Sonuçta imza sayısının 2 milyon olduğu söylendi ve parlamento dilekçeyi 15'e karşı 224 oyla reddetti. Bu fiyasko, bir hareket olarak Chartizm'in sonunu ilan ediyordu.

Chartizm tüm varlığı boyunca işçi sınıfından kaynaklanan bir hareket olmuş, ancak programını çok sınırlı siyasal taleplerle çizmişti (Altı Madde). İşçi sınıfı talepleri hiçbir zaman Chartizm'de programatik ifadelerini bulamadılar; bu yüzden kendiliğinden işçi eylemleri ile *Chartist* politika hiçbir zaman gerçek anlamda çakışmadı. *Chartist* önderlerin aralarındaki tartışmalar, gerçek tartışmalar olamadı: Genel grevin hiçbir koşulu yokken "ulusal bayram" tartışmaları yapıldı, kendiliğinden ortaya çıkan bir genel greve ise *Chartist* önderler muhalefet ettiler, neden sonra peşine takıldılar. Ancak 1848'den sonra, Jones ve Harney gibi radikal *Chartistler* Marksizmin etkisinde kalarak İngiliz radikal sosyalist hareketini canlı tuttular ve daha sonra da I. Enternasyonal içinde İngiliz işçi sınıfı hareketinin önemli bir rol oynamasını sağladılar.